

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (ARAP DİLİ VE BELAGATI)
ANABİLİM DALI

ARAP DİLİNDE EDATLARIN İŞLEVSELLİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Güler KOCA

Ankara-2018

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (ARAP DİLİ VE BELAGATI)
ANABİLİM DALI

ARAP DİLİNDE EDATLARIN İŞLEVSELLİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Güler KOCA

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Yaşar DAŞKIRAN

Ankara-2018

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (ARAP DİLİ VE BELAGATI)
ANABİLİM DALI

Güler KOCA

ARAP DİLİNDE EDATLARIN İŞLEVSELLİĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Yaşar DAŞKIRAN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı İmzası

.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi: .../.../....

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...../...../2018)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Güler KOCA

ÖNSÖZ

Dil, insanlar arası iletişimi sağlayan bir sistem olarak tanımlanır. Dilin temel görevi, ifade edilmek istenen anlamı ortaya çıkarmaktır. Dilin, hitabın iletilmesinde ve iletilen hitabın muhatab tarafından algılanmasında önemli bir rolü vardır. Temel fonksiyonu iletişimi sağlamak olan dilin ana ögesi, göstergeler yani sözcüklerdir. Dildeki anlamın kapalılıktan uzak olarak ifade edilebilmesi için cümlenin asıl umdelerinin yanında, anlama yardımcı olan kelimelerin de yerli yerinde kullanılması gerekir. Arapça dil yapısında kelimeler arasındaki bağı kuran en önemli unsur edatlardır. Edatlar doğru kullanılmadığı takdirde, sözün bütünlüğü kaybolur ve ifade edilmek istenen anlam doğru bir şekilde iletilemez. Aynı zamanda edatlar, cümlenin anlamını kapalılıktan uzaklaştırarak, anlaşılır bir yapıya kavuşturur. Anlamalı bir yapıya kavuşan cümlenin yapı taşları olan kelimeler arasındaki ilişki edatlar vasıtasıyla kurulur. Edatlar her dilin kendi yapısı içerisinde üstlendikleri rolü yerine getirir. Bu şekilde iletişimin sağlıklı olarak gerçekleşmesinde edatlar çok önemli bir rol üstlenir.

Araştırmada insanlar arasındaki iletişimde kastedilen mananın daha iyi anlaşılmasına yardımcı olan, cümleleri birbirine bağlayan, birçok yönüyle cümleye farklı anlamlar katan edatlar konu edilmiştir. “Arap Dilinde Edatların İşlevselliği” başlığı altında incelenen çalışmada öncelikle kavramsal çerçeve ve ilgili kavramlar ele alınmıştır.

Araştırma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümünde kavramsal çerçeve oturtulmaya çalışılmış, Arap dilinde cümle konusu ele alınmıştır. Kelime ve kısımları ele alınırken ana tema olarak harflerin tarifine geniş yer verilirken isim ve fiilin tarifi sınırlı tutulmuştur. Ardından edatların dildeki yeri ve fonksiyonu konu edilmiştir. Bu

bağlamda edat kavramına tarihsel süreç içerisinde nahivcilerin yaklaşımları kronolojik olarak ele alınmış, farklı tanımlar üzerindeki tartışmalara yer verilmiş ve araştırmaya esas kabul edilen edat tanımına ulaşılmıştır. İkinci bölümde ise Arap dilinde kullanılan edatların işlevleri incelenmiştir. Bu edatların cümleye katmış oldukları anlamlar üzerinde durulmuş ve örneklendirmelere yer verilmiştir. Edatların cümlenin i'râbına olan etkisinin yanı sıra, mana ve delalet yönünden etkileri ve fonksiyonları da incelenmiştir. Şüphesiz ki tez konu itibarı ile pek çok ayrıntıya sahip olup, farklı bakış açıları ile incelenmeye müsaittir. Tüm açılardan incelenerek hazırlanması halinde ciltlerle ifade edilen eserler oluşması kaçınılmazdır. Bu sebeple çalışmada, ilgili edatların öne çıkan ve sık kullanılan anlamları birer örnek verilerek kısaca açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu satırların hayat kazanmasında maddi ve manevi emeği geçen kıymetli danışmanım Sayın Doç. Dr. Yaşar Daşkiran'a ve değerli eşim Dr. Öğr. Üyesi Bülent Uğur Koca'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Araştırma sürecinde beni farklı dünyalara götürerek hayranlık duygularımı arttıran, nasıl bir emekle hazırlandıkları tasavvurumu zorlayan özellikle klasik eserlere ve yazarlarına şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim.

Güler Koca

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	III
KISALTMALAR	vi
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM	5
KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	5
1.1. ARAP DİLİNDE CÜMLE VE ÖGELERİ.....	10
1.1.1. Kelâm	11
1.1.2. Kelim.....	13
1.1.3. Kelime	14
1.1.3.1. İsim	15
1.1.3.2. Fiil.....	16
1.1.3.3. Harf.....	16
1.2. EDATLAR	21
1.2.1. Edatların Dildeki Yeri	24
1.2.2. Edatların Fonksiyonları	34
II. BÖLÜM ARAP DİLİNDE EDATLARIN İŞLEVLERİ	37
2.1. KULLANILDIKLARI YERLERE GÖRE EDATLARIN İŞLEVLERİ	39
2.1.1. İsimlerle Beraber Kullanılan Edatlar	40
2.1.1.1. اِنَّ ve Benzerleri.....	40
2.1.1.2. Harfi Cerler.....	43
2.1.2. Fiillerle Beraber Kullanılan Edatlar	59
2.1.2.1. Muzâri Fiili Nasb Eden Edatlar	59
2.1.2.2. Muzâri Fiili Cezm Eden Edatlar	61

2.1.2.3. İki Muzâri Fiili Cezm Eden Edatlar	64
2.1.2.4. İ‘râbda Herhangi Bir Tesiri Olmayan Edatlar	69
2.2. MANALARI BAKIMINDAN EDATLARIN İŞLEVLERİ	72
2.2.1. Olumlu Anlam Taşıyan Edatlar	72
2.2.2. Olumsuz Anlam Taşıyan Edatlar	73
2.3. CÜMLEYE KATTIKLARI FARKLI MANALAR YÖNÜYLE EDATLAR.....	78
2.3.1. Soru Edatları	78
2.3.1.1. Harf Olan Soru Edatları	78
2.3.1.2. İsim Olan Soru Edatları	82
2.3.2. Atıf Edatları.....	92
2.3.2.1. Lafız ve Hüküm Bakımından Matufun Matuf Aleyh İle Ortak Olduğunu Belirten Atıf Harfleri.....	93
2.3.2.2. Hüküm ve İ‘râb Bakımından Matuf ve Matuf Aleyhin Ortak Olduklarını Belirten Atıf Harfleri	103
2.3.2.3. Diğer Atıf Harfleri	106
2.3.3. Şart Edatları	107
2.3.4. Mevsuller.....	108
2.3.4.1. Harf Olan Mevsuller	109
2.3.4.2. İsim Olan Mevsuller	110
2.3.5. İstisnâ Edatları.....	114
2.3.5.1. İstisnâ Harfleri	115
2.3.5.2. İstisnâ İsimleri	117
2.3.5.3. İstisnâ Fiilleri.....	119
2.3.6. Tekit Edatları.....	120
2.3.7. Nidâ Edatları	120

2.3.7.1. Yakına Seslenilen Nidâ Edatları.....	121
2.3.7.2. Uzağa Seslenilen Nidâ Edatları	121
2.3.7.3. Acıma, Acınma, Ağıt Nidâ Edatları	122
SONUÇ.....	126
KAYNAKLAR.....	132
ÖZET	144
ABSTRACT	146

KISALTMALAR

A. Ü.	: Ankara Üniversitesi
a.s	: Aleyhi's Selam
Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
CÜİFD	: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Çev.	: Çeviren
Hz.	: Hazreti
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
vb.	: ve benzeri
m.	: Mîlâdî
md.	: Maddesi
h.	: Hicrî
ö.	: Ölüm
TDK	: Türk Dil Kurumu
thk.	: Tahkik
Yay.	: Yayınları / Yayınevi

GİRİŞ

Arap dili çalışmalarının başlangıcının, Kur'an'ın daha iyi okunup anlaşılması için Hz. Ali'nin yönlendirmesi ile Ebu'l-Esved Düveli (ö. 67/686) tarafından başlatıldığı kabul edilir. Dilin gramatik yapısı üzerine yapılan çalışmalar özellikle hicri III. asırdan itibaren Basra, Kûfe, Bağdat, Mısır ve Endülüs gibi merkezlerde daha sistemli halde tartışılmaya başlanmış, süreç içerisinde bir ilim haline gelmiştir.

Araştırmanın konusu “Arap Dilinde Edatların İşlevselliği” olarak belirlenmiştir. Arap dilinde edat kavramı gerek tanım, gerek isimlendirme, gerekse tasnif konusunda nahivcilerin birbirinden farklı görüşleri sürdüğü kavramlardan biridir. Çalışmada öncelikle edatlarla ilgili tesbit edilen bazı sorunlar ortaya konulacak, tarihsel süreç içerisinde bu sorunlarla ilgili çeşitli yaklaşımlar ele alınacak ve sonuç olarak çözüm önerileri getirilmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda öncelikle kavramsal çerçeveye açıklığa kavuşturulup, ardından iki ana başlık halinde edatların işlevselliği ele alınacaktır. Bu başlıklardan özellikle edatların cümle içerisindeki konumu, dolayısıyla işlevi konu edilecektir. Edatların nahiv ilmindeki i'râb açısından konumu dikkate alınacaktır. Diğer bölümde ise edatların mana olarak işlevi üzerinde durulacaktır.

TEZİN AMACI: Yabancı dil eğitiminde cümleyi oluşturan öğelerin anlaşılması aşamasında karşılaşılan en temel sorunlardan birisi, genel bir bakış açısı ile fiil ve özne gibi temel öğelerin dikkatle incelenmesine karşın, cümle içinde yer alan edatların işlevlerinin ayrıntılarıyla bilinmemesi olarak ortaya çıkar. Kimi zaman da dil öğretiminde edat konusuna gereken ilgi gösterilmez hatta bazen, sadece genel anlamı dikkate alınarak ihmale bile uğrayabilir. Bilindiği gibi Arapça kelimelerin üç temel unsuru vardır. Bunlar isim, fiil ve harf şeklinde sıralanmıştır. Çalışmamızın konusu olan

edatlar ise cümle içerisinde kullanılan harfler veya harf işlevi gören isim, fiil ve zarflar olarak değerlendirilir. Burada harften kastedilen, hurûfu'l hecâ denilen ve alfabede bulunan harfler değil, hurûfu'l meânî olarak bilinen ve cümle içerisinde belli bir anlam ifade eden harflerdir. Söz konusu unsurlar tek başlarına ele alındıklarında herhangi bir mana ifade etmemiş olsalar bile, cümlenin diğer unsurlarıyla birlikte ele alındıklarında, cümleye çeşitli yönleriyle katkıda bulunurlar. Kimi zaman cümle içerisindeki anlama etki eden bu edatlar, kimi zaman da iki veya daha çok cümlenin birbirine bağlanmasına yardımcı olur. Buna bağlı olarak bazen; edat, bağlaç ve ünlemlerin kullanımında ve anlaşılmasında sorunlar yaşanmaktadır. Bu sebeple fiil ve isimlerin kullanımına oranla, edatların kullanımı ve kavranması için daha fazla çaba gösterilmesi zorunluluğu gözlenmektedir. Çünkü edat nahiv ilminin en belirsiz terimlerinden birisidir. Bu sebeple araştırmada; edatın metinle olan ilişkisi ve metin kurmadaki rolünün incelenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca bir dili anlamada ve kullanmada karşıtsal çözümlemenin önemi göz önünde bulundurularak, belagat ve nahiv açısından edatların anlam ve işlevselliklerinin incelenmesi hedeflenmektedir. Çalışmada edatların kullanımında farklı terminolojilerin ele alınmasının sebepleri araştırılmış, iki dil arasındaki benzer ve farklı yönler incelenmiş, bu farklılıklardan kaynaklanan öğrenim zorluklarına işaret edilerek, çözüm önerilerinde bulunmak amaçlanmıştır. Buradan hareketle kaçınılmaz olarak edatların tanımı, tarihsel süreç içerisinde nasıl değerlendirildiği araştırmanın amaçlarından birini oluşturmuştur. Ayrıca edatların cümle içinde diğer kelimelerle olan ilişkileri, farklı yapılarda farklı kullanımları, birbirleri ile olan benzerlik ve farklılıkları açılarından incelemelerde bulunulacaktır. Araştırmanın en önemli amaçlarından biri de metin içerisinde edatların doğru bir şekilde kullanılmasının yollarını ortaya koymaktır.

TEZİN ÖNEMİ: Edatlar cümle içerisinde atıf, sebep-sonuç ve istisna ilişkisi kuran kelimelerdir. Metin içerisinde yüklendikleri bağlama, benzetme, pekiştirme, daraltma, değiştirme, sınırlama, temenni, sonuç bildirme, sebep gösterme vb. çok yönlü işleve sahip olan edatlar, dilin anlatım gücünü arttırarak etkin bir şekilde kullanılmasını sağlar. Bu yönü ile edatlar dilin ileri düzey kullanımının temel araçları olarak kabul edilir. Bu açıdan Arapça metinleri okuyabilenlerin edatları ve bunların cümle içerisinde kurdukları ilişkiyi bilmeleri, sağlıklı bir iletişim ve anlama faaliyeti için önemlidir. Dil eğitiminin en önemli unsurları olan okuma, anlama, dinleme ve konuşma aşamalarında edatların doğru kullanımının ve doğru anlaşılmasının önemi oldukça büyüktür. Bu yönü ile çalışmanın Arap dilinin doğru anlaşılması ve kaynaklarının dilimize aktarılması hususunda katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca bu araştırmanın Arap dilini öğrenme çabasında olanların metin çözümlemelerine, tercüme ve anlamlandırma çalışmalarına yardımcı olacağı düşünülmektedir.

KURAMSAL ÇERÇEVE: “Arap Dilinde Edatların İşlevselliği” başlığını taşıyan çalışmada, Arap Dili ve Belagatı çerçevesinde edatlar ele alınacaktır. Araştırmada daha ziyade edatların, cümle yapıları ve anlamları üzerindeki işlevleri göz önünde bulundurulacaktır. Bir başka söyleyişle; araştırmanın kuramsal çerçevesi içerisinde; dil, anlam ve cümle yapısı bağlamında edatlar konu edilecektir.

YÖNTEM: Araştırmada ağırlıklı olarak literatür tarama yöntemi kullanılacaktır. Konusu “Arap Dilinde Edatların İşlevleri” olarak belirlenen araştırmada, literatür tarama yöntemi içerisinde veri toplama aracı olarak nitel araştırma tekniklerinden biri olan “Kaynak İnceleme” tekniği kullanılacaktır. Bu süreçte araştırmanın amacı doğrultusunda ilgili eserlere ulaşılmaya çalışılacak ve elde edilen veriler, önceden belirlenen temalara göre bir plan dâhilinde analiz edilip, ardından özetlenerek,

yorumlanacaktır. Kaynak analizinin aşamaları aşağıda ifade edildiği şekilde gerçekleştirilmiştir.

Betimsel analiz çerçevesinin oluşturulması; veri analizi için oluşturulan çerçevede öncelikle araştırmanın amacı dikkate alınarak, bu amaç doğrultusunda veri analizinin yapılması, verilerin işlenmesi ve sunulması, araştırmanın genel çerçevesine göre elde edilen verilerin okunarak düzenlenmesi, bulguların tanımlanması ve yorumlanması şeklinde tamamlanacaktır.

Çalışmada, Arap Dili, Nahiv ve Sarf kitaplarına ek olarak, lügat ve meâcim kitaplarından faydalanılmış, bunun yanında belagat ve edebiyat alanındaki eserlerde konu ile ilgili kısımlar incelenmiştir.

I. BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Varoluşundan bu yana her canlı türü birbirleriyle bir şekilde iletişim kurmuştur. Araştırmacı Renger, insanla en çok benzerliğe sahip olan bir maymun türünün iletişimi üzerine yaptığı çalışmada ilginç sonuçlara ulaşmıştır. Renger, bu hayvanların şaşkınlığa uğradıkları zaman hırıltıya benzer bir ses çıkardıklarını tespit etmiştir. Bunun yanında ısılgı andıran bir ses çıkarmaları, öfkelenedikleri zaman alçak bir sesle “hu hu” demeleri, acı veya korku hissettiklerinde keskin bir şekilde bağırması gibi örneklere dayanarak, kendilerine has bir dillerinin olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu durum, insanların ve hayvanların anlaşmak için kendilerine has bir dillerinin olduğunu ve çıkarılan seslerin her ne kadar farklılıklar gösterse de iletişim sağlamak için belli kodlar taşıdığını bizlere göstermektedir. Şüphesiz ki düzenli bir toplumsal hareketliliğin var olabilmesi için, her birlikteliğin mutlak bir anlaşma yoluna sahip olması gerekmektedir. İnsanlar için bu anlaşma yolunun büyük ölçüde dil üzerinden gerçekleştiği söylenebilir.

İnsanların dil öğrenmeleri sırasında soyut veya somut bütün varlıklar, olay ve olgular ancak zihinsel bir süreçten geçirildikten sonra bilgi değeri kazanmaktadır. İnsanlara bilgi değeri kazandıran bu soyut sembollerin hatırlanabilmesi ya da başkalarına aktarılabilmesi yalnızca bireyin uyarıcı durumundaki varlıkları anlamlandırmasına bağlıdır (Koca, 2018, s. 15). Dilin nasıl meydana geldiği hususunda farklı görüşler mevcuttur. Bu konudaki umumi kanaat; dilin Allah tarafından ilk insan Âdem'e ve onun nesline verilen bir lütuf olduğudur. Bu görüşe göre dili (sözü) Allah yaratmıştır. Bu durumda dil; insan eliyle yapılmış bir varlık olmayıp, binlerce yıldan beri kendi kanunları içinde gelişen tabii bir varlıktır (Bozcalı, 1969, s. 240). Ayetler ilâhî irade ile insanların farklı ırk ve boylara ayrıldığını, dillerinin ve renklerinin

birbirlerinden farklı olarak yaratıldığını ifade etmektedir. Elbette ki ilahî iradenin mahiyetine tam manasıyla vâkîf olmak mümkün değildir. Bununla beraber çoklukta birlik birlikte çokluk, gizli hazinenin bilinmeyi murad etmesi, denizlerin mürekkep, ağaçların kalem olup Allah'ın kelimelerini yazmaktan aciz kalması gibi bir takım islami öğretiler bu konuda yolumuza ışık tutabilecek türdendir (Acar, 2013, s. 45). Felsefecilere göre dil, tarihi bir varlık alanıdır. Çünkü dil, insanın başarısı değil, onunla birlikte ortaya çıkan bir olgudur. Kısacası dil, insanın eylemlerinin bir göstergesidir (Mengüşoğlu, 2005, s. 250). Bununla beraber dil tanımlarının genellikle dilin ontolojisi üzerinden değil, dilin işlevleri üzerinden yapıldığı görülmektedir. Örneğin Banguoğlu dili: “İnsanların meramlarını anlatmak için kullandıkları sesli işaretler sistemi” olarak tanımlamıştır (Banguoğlu, 1990, s. 10). Korkmaz' a göre ise dil: “Bir toplumu oluşturan kişilerin düşünce ve duygularının o toplumda ses ve anlam bakımından ortak öğeler ve kurallardan yararlanarak başkalarına aktarılmasını sağlayan çok yönlü ve gelişmiş bir sistemdir” (Korkmaz, 2003, s. 31). Muharrem Ergin ise dili, toplumsal bir kurum olarak kabul etmiştir. O, dili tanımlarken şöyle der: “Dil; insanlar arasında anlaşmayı sağlayan doğal bir araç, kendisine mahsus kanunları olan ve ancak bu kanunlar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş sosyal bir kurumdur” (Ergin, 1980, s. 3).

Dil, toplumların dışı yansıyan yüzü olarak kabul edilir. O, bir bakıma insan düşüncesinin aynasıdır. Onun için dil, bir toplumun düşünce sistemini gösterir. İnsan dil ile düşünür. Bu şekilde insan, gerçekler âlemiyle ilişkilerinin büyük kısmını dil üzerinden kurmaktadır (Karaağaç , 2002, s. 30). En az insan kadar karmaşık bir yapı olan dil, âdeta bir canlı organizma gibi toplumların ilerleme, duraklama, gerileme serüvenlerine eşlik eder. İletişim kurmak için her gün kullandığımız dil, sosyal alanı oluşturmaktadır. Humboldt'a (ö. 1859) göre “İnsan bir kültürün içine doğduğu gibi,

aynı zamanda bir dile doğar. Zihni kalıpları, düşünme biçimi dille şekillenir” (Akarsu, 2003, s. 85). Bu sebeple toplumsal etkenlerle ortak yaşama ve çatışma ortamının ürünü olan dil; insanoğlunun geliştirdiği hayat tarzı, bilgi ve deneyimlerle daha da ileriye götürülür. Dil, toplumun varlığını devam ettirirken toplum da dilin varlığıyla bütünleşip sosyokültürel dokusunu örmeye çalışır. Dil bir dizgedir. Yani ögeler ya da bölümleri çeşitli ilkeler uyarınca birbirine bağlı düzenli bir bütün ve yapıdır. Dilin bir dizge olma özelliği aynı zamanda onun şekil, yapı ve kurallardan oluşmuş bir bütün ve sistem olduğunu da ifade etmektedir (Şimşek, 2000, s. 105). İnsanlar arasında anlaşmayı sağlayan, kendine özgü kural ve özellikleri olan dil; lafız ve anlam yönünden değişik özellikleri içeren, çok yönlü ve gelişmiş bir sistemdir. Bu sistemi iyi anlamak için; sistem içi ilişkilerin, kuralların, unsurların ve özelliklerin iyi tespit edilmesi gerekir. İnsanlar arasında iletişimi sağlayan bu sistemin, aslı korunarak geliştirilmesi ve iletişimin kuvvetlendirilmesi, dil çalışmalarının en önemli amaçlarından biridir. Her dilin kendine özgü unsurları, kuralları ve özellikleri vardır (Dokuyucu, 2012, s. 1).

İnsanın varoluşundan bu yana dil, birçok değişime uğramış ve bugünkü halini almıştır. Dillerin bugünkü söz varlığıyla binlerce yıl öncesine ait söz varlığı arasında değişimler söz konusudur. Toplum yaşamı, kendisini yönlendiren her türlü etkiye bağlı olarak iletişim araçları (sözlü dil, beden dili, yazı dili vb.) ve bu araçların altyapısını sürekli yenileme konumunda kalmıştır. Değişmediği öngörülen yapılar da biçim ve anlam olarak esnemelere, değişmelere hatta ses ve yazım olarak tanınamaz söyleyiş ve görünümlere uğramıştır. Toplumsal yaşantı içerisinde dilin, çok farklı şekillerde kullanıldığı görülmektedir. Çoğu zaman bilgi aktarmak için kullanılan dil; bazen de kişilerarası ilişki kurmak; düşünceyi dile getirmek ya da açıklığa kavuşturmak, zihinsel etkinlik, anlamak ve benzeri etkinlikler için kullanılır. Aynı zamanda dil, düşünceyi ifade etme amacına esas olarak hizmet eder (Chomsky, 2002, s. 90).

Sözcüklerin, zihnimizde yanlışlıklara yol açmaması, mutlak anlamda yerli yerinde kullanılmaları ile ilişkilidir. Kavramların yerli yerinde kullanılmaları da doğru tanımlarının yapılması ile mümkündür. Bu bağlamda Konfüçyüs'ün (m.ö. 479) “Bir hükümdar olsaydınız her şeyden önce ne yapmak isterdiniz?” sorusu üzerine şu sözünü nakletmemiz yerinde olacaktır: “Kelimelerin yerli yerinde kullanılmasını sağlamaya bakardım.” Eğer dil kusurlu olursa, kelimeler düşünceyi iyi anlatamaz. Düşünce iyi anlatılmazsa, yapılması gereken işler doğru yapılamaz. Ödevler gereği gibi yapılmazsa, töre ve kültür bozulur. İşte bunun içindir ki hiçbir şey dil kadar önemli değildir” (Gencan, 2007, s. 35). “Dilin en ilgi çekici özelliklerinden birinin sınırlı kaynaklardan sınırsız kullanımlar oluşturmak olduğunu” söyleyen Cruse'nin de dediği gibi, dilin yaratıcılık yönünün göz ardı edilmemesi gerekmektedir (Aksan, 2016, s. 18).

Araştırmanın temelinde yer alan Arap dili, yazıya geçmeden çok zaman önce hutbelerle, şiirlerle, nutuklarla oluşmuş, istiare ve teşbihlerle temeli atılmıştır. Bu dilin ilk dönemleri kesin olarak bilinmemektedir. Her açıdan mükemmel bir dil olarak karşımıza çıkan Arap dili, zamanımıza kadar diriliğini ve eski tazeliğini korumuştur. Tarihte Arap dilinin ilk kurucularının, Arabistan Yarımadası'nın eski yerlileri olan “Arab-ı ‘ârîbe”nin olduğu söylenebilir. Ya‘rub b. Kahtân'ın, ‘Âd kavmini yenmesinin akabinde, Kahtânilerin Süryanice olan dilleri zamanla Arapçaya dönüştü. Bu nedenle Kahtân soyuna “Arab-ı musta‘ribe” adı verildi. Sonraki dönemlerde ise önce Kahtânlılar, ardından da Kahtânlıların bir kolu olan Cürhümlüler Hicâz tarafına yerleşmişlerdir. İbrânî asıllı İsmâ‘îl b. İbrahim (a.s.), onlarla kaynaşarak ‘Arab-ı musta‘ribe dilini onlardan öğrendi. Onun çocukları da “Arab-ı tâbi‘a” adını aldı. Bir kısım tarihçiler Kahtânlılar’dan Ya‘rub adında bir liderin yönetimi ele aldıktan sonra, düzensiz bir durumda olan çöl Araplarının dilini ve edebiyatını ıslah ettiğini ve bu nedenle Arap dilinin ikinci mûcidi sayılabileceğini söylerler. Hatta daha sonra Arabistan

Yarımadası'na, isim verilirken onun adına gönderme yapılarak "Arap Yarımadası" denildiği gibi, bölgede konuşulan dile de "Arap Dili" adı verildiği söylenmiştir. Arap dilinin şehirde yaşayanlar arasında değil, belkide Arabistan Yarımadası'nın ortasında ikamet eden bedeviler arasında biçimlendiği görülür. Suyûfî'nin (ö. 911/1505) rivayet ettiğine göre, bu karışım, Mekke civarında bulunan Kureyş kabilesi tarafından ortaya konmuştur. Arabistan Yarımadası civarındaki bütün halklar, Mekke'ye gelme konusunda birbirleriyle yarıştıkları için her kabilenin zarafet ve inceliği diğerlerince kabul görmüş, bu şekilde dil zenginleşmiştir. Mekke'de ve çevresinde oturan Kureyş kabilesinin dili, bu gelişim sürecinin en üst düzeyine ulaşmıştır. Kureyşliler, telaffuzları, dillerinin fesahatı ve akıcı konuşmaları yönüyle diğer kabilelerden üstün bir konuma yükselmiştir. İslamın gelmesinden sonra Kur'an-ı Kerim, dini tayin ettiği gibi, dili de süslemiş, aynı zamanda Arap dilinin gramerine temel oluşturmuştur. Diğer Sami dillerin sözcük azlığına bakılacak olursa Arap dilinin sözcük bakımından insana hayret verecek derecede zengin olduğu görülmektedir (Seydişehirli, 2009, s. 164-167).

Arap dili terkiib bakımından tamamen oluşumunu tamamlamıştır. Bu dil, kelimelerin kökleri ve o köklerden türeyenler dikkate alındığında, yapı yönü ile iyi bir dil olarak kabul edilir. Çünkü kelime hazinesi ve bu kelimelerin anlam ifade etmesi bakımından oldukça zengindir. Ayrıca Kur'an kıraatları yoluyla kesintisiz olarak hem ezber hem de yazı olarak nakledilmiştir. Kendini yenileme ve başka dillerle mukayese edilme imkânları bakımından ele alındığında ise Arapçanın, yeniliğe açık olduğu görülmektedir (Kaddur, 2009, s. 370). Bütün bunlarla beraber Arapçanın belli başlı özelliklerinin şunlar olduğu söylenebilir:

- a. Arapça çekimli bir dildir.

- b. Arapçada fiilin kökü üç ünsüzden oluşur. Sesli harf bulunmaz; ünlü sesleri harekeler sağlar.
- c. Arapçada cinsiyet farkı gözetilir. Yani kelimeler cinsiyet, müzekker ve müennes olarak ikiye ayrılır.
- d. Kelimelerin cümle içindeki görevleri kelimelerin i‘râbına göre ortaya çıkar.
- e. Arapçada asıl unsur başta bulunur (Dokuyucu, 2012, s. 8).

1.1. ARAP DİLİNDE CÜMLE VE ÖGELERİ

Sâmî dilleri olarak nitelenen dil grubuna ait olan Arapça, kelime yapısı açısından Hint-Avrupa dillerinin de içinde bulunduğu bükümlü diller grubuna girer. Bu dillerdeki kelimelerin kökleri, çekim sırasında ve yeni kelimeler türetilirken genellikle değişir hatta bazen tanınmayacak hale gelir. Ekler kelime kökünün önüne, ortasına veya sonuna gelebilir (Özçelik&Erten, 2005, s. 28-29). Daha çok iştikak yöntemiyle kelime türetilen Arapça, esnek bir kelime türetme yapısına sahiptir. Bir dilin, her çağın gereksinimlerini karşılayabilecek düzeyde bir gelişim gösterebilmesi, o dilin yapısının ve türetme imkânlarının etkin ve işlek olmasına bağlıdır. Bilindiği üzere, Arapça çok çeşitli türetme olanaklarına sahip bir dildir.

Cümle; sözlükte “bir araya getirmek, toplamak, akıcı olmak, yağın erimesi, güzel, hoş olmak” gibi anlamlara gelmektedir (İbn Manzûr, 1999, s. 127-128). Cümleyi “sözcüklerin bir araya gelmesi ile oluşan ve tam bir yargı bildiren bütün” şeklinde tanımlayanlar da olmuştur (Şimşek, 2006, s. 50).

Dilin yapı taşı kelime olmasına rağmen iletişim kelimelerle değil, ancak cümlelerle gerçekleşmektedir. Birçok dil bilimci kelimenin ancak cümle içinde kullanımıyla anlam kazanabileceğini öne sürmüştür ve cümlenin anlama sahip olan birinci

öge olduğu fikrini savunmuşlardır. Cümle kelimelerden oluşur. Bu sebeple cümlenin anlamının da onu meydana getiren kelimelerin anlamlarından oluştuğu düşünülebilir. Ancak cümle sadece kelimelerin bir araya gelmesinden oluşan bir yapı olmadığı gibi, cümlenin anlamını bilmek için de sadece kelimelerin anlamını bilmek yeterli görülmemektedir (Bor, 2014, s. 26).

Arap dilinde cümle söz konusu olduğunda dikkate alınması gereken üç terim karşımıza çıkar. Bunlar kelâm, kelim ve kelime terimleridir. Bütün bu terimleri içine alan ve onlardan daha genel olan kavram ise “kavl” terimidir. Kavl: “Bir manaya delalet eden lafız” anlamına gelir. Bu sebeple kavl dairesi içerisine, kelâm, kelim ve kelime terimlerinin hepsi girmektedir (İbn Hişâm, 1992, s. 13).

1.1.1. Kelâm

Müstakil/bağımsız cümleye kelâm denilir. Kelâm için “cümle-i müfîde” **الْجُمْلَةُ الْمُفِيدَةُ** tabiri de kullanılır. Örneğin **أَحْمَدُ يَأْكُلُ الطَّعَامَ** “Ahmet yemek yer” müstakil bir cümle olduğu için kelâmdır. **يَأْكُلُ الطَّعَامَ** “yemek yer” cümlesi ise **أَحْمَدُ** kelimesinin haberi olduğundan, yani müstakil/bağımsız bir cümle kabul edilmediğinden kelâm değildir (Çörtü, 1999, s. 20). Konuşmak, söz söylemek anlamında kullanılan kelâm, lügatte yazı, sembol, mimik, mecazi ifade, hitap, kelime, anlamlı veya anlamsız ses birleşimi, zihinde tasarlanan anlam, birkaç kelimeden meydana gelen söz manalarında kullanılır (Ebu'l-Bekâ, 1993, s. 756). Nahiv terimi olarak kelâm: “Aralarında isnad bulunmak kaydıyla iki veya daha fazla kelimeden meydana gelen, hem söyleyen hem de dinleyen tarafından yeterli görülen anlamlı söz” olarak tarif edilmiştir (Hasan , 1966, s. I:15).

Nahiv ilminde bir şeye kelâm denilebilmesi için iki önemli şart vardır:

1. Lafız: Tahkiki veya takdiri olarak bazı harfleri kapsayan seslerdir. Örneğin جَاءَ “Geldi” bir kelâmdır. Tahkiki olarak ج-ا-ء harflerini kapsar. Bunun yanında kendi içerisinde takdiri olarak gizli bir هو barındırmaktadır.
2. İfade: Sükutu gerektiren bir manaya delalet eden anlamlı ibaredir.

Kelâm, birinin diğerine isnad edildiği en az iki kelimededen oluşur (İbn Hişâm, 1992, s. 11). Bu iki kelime iki isim olabileceği gibi, bir isim ve bir fiilden de oluşabilir (ez-Zemahşerî, 1993, s. 23). İki isimden meydana gelen kelâma örnek olarak زَيْدٌ كَرِيمٌ “Zeyd cömerttir” cümlesi verilebilir. Bu cümle mübtedâ ve haberden meydana gelen kelâmdır. Bir fiil ve fâilden oluşan kelâma örnek olarak صَامَ زَيْدٌ “Zeyd oruç tuttu” cümlesini verebiliriz. Bazıları da bir şeyin kelâm olduğunun bilinmesi için dört şart bulunduğunu söylemişlerdir. Onların ileri sürdüğü şartlar şunlardır:

1. Kelâm, lafız cinsinden olmalıdır. Dolayısıyla yazı ve işaret (sembol ve mimik) cinsinden olanlar kelâm kabul edilmez. Ancak bunlar lafzın yerine geçtikleri takdirde kelâm sayılır.
2. Kelâm kelimelerden meydana gelmelidir. Tek kelime kelâm sayılamaz.
3. Kelâm, dinleyen kimsede soruya yer bırakmayacak şekilde yeterli bilgi içermelidir.
4. Kelâm, bir amaçla söylenmiş olmalı, bir kasıt taşınmalıdır. Bu durumda bir sözün kelâm sayılabilmesi için konuşan kimsenin o sözle bir şey ifade etmiş olmayı kastetmesi gerekir (eş-Şelebînî, 1994, s. 197-199).

Sonuç olarak, bir anlam ifade eden yapılara kelâm ismi verildiği söylenebilir. Türkçede kelâm bir gramer terimi olarak kullanılmamaktadır. Arapçada ise cümle ve kelâm kelimeleri bazen birbirinin aynı olarak kullanılmıştır. Örneğin ez-Zemahşerî, kelâm ve cümle terimlerini aynı anlamda kullanmıştır (ez-Zemahşerî, 1990, s.15).

Türkçede bir cümle olarak kabul edilen bir ifade, Arapçada birkaç cümle ile ifade edilen bir kelâm olarak karşımıza çıkabilir. Bu duruma dikkat çeken İbn Hişâm (ö. 761/1360), kelâm ve cümle arasındaki benzerlikten dolayı birçok kişinin bu ikisinin birbirinden farkını göremediklerini söylemiştir. Fakat durumun herkesin zannettiği gibi olmadığını söyleyen İbn Hişâm, iki kavram arasındaki farkı şu şekilde ifade etmiştir: Kelâm için; “söylenmek istenenin tam olarak ifade edildiği anlamlı söz” tanımını uygun gören İbn Hişâm, sözü söyleyen kişinin kastını ve niyetini esas almıştır. Ona göre cümle, kelâmdan daha genel bir kavramdır. Örneğin; قَامَ زَيْدٌ “Zeyd kalktı” cümlesi, aynı zamanda bir kelâmdır. إِنَّ تَذَهَبَ إِلَى الْمَدْرَسَةِ أَذْهَبَ مَعَكَ “Okula gidersen seninle gelirim” sözü ise bir kelâmdır ve kendi içerisinde iki cümle barındırmaktadır. Nahivciler bu cümlelerin birincisine şart cümlesi ismini verirken, ikincisine cevap cümlesi ismini vermişlerdir. Bunlar tek başlarına ele alındıklarında fayda sağlamadıkları için kelâm sayılmazlar (İbn Hişâm, 1991, s. 5-7).

1.1.2. Kelim

الكَلِمُ Türkçede kelimeler demektir. Üç veya daha fazla kelimedenden oluşup çoğula delalet eden cins isimlere kelim denilmiştir. 10/ فاطر/ - إِيَّاهُ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ - “Güzel sözler ancak O’na yükselir”. Kelim, Arapça da çoğul ifade eden cins isimlerdendir اِسْمٌ جِنْسٍ كَلِمٌ جمعياً. Kelim terimi çoğul ifade ettiği için bu ismi almıştır. İfadenin tekili ise “kelime” olarak kabul edilir. Kelime, kelim kelimesinin sonuna bir müenneslik te’si (ة) getirmekle elde edilir. Bu şekilde tekil mana ifade eder. Kelâmın en az iki kelimedenden oluşması gerekirken; kelimin, çoğul ifade ettiği için en az üç kelimedenden oluşması gerektiğini görüyoruz. Bunun yanında kelâmda sözün sonunda bir fayda umulurken, kelim için böyle bir fayda söz konusu değildir. Çünkü kelim herhangi bir fayda sağlasın veya sağlamasın, üç kelimenin bir araya geldiği her durumda söz konusudur. Bu sebeple

nahivciler kelâm ve kelim ilişkisini “umum husus min vech” şeklinde tarif etmişlerdir. “Zeyd kalktı” kelâmıdır. İki kelimededen oluşup dinleyene bir fayda sağladığı halde kelim değildir. Çünkü kelim olması için en az üç kelime olması gerekirdi. Bunun tam zıddı olarak **إِنْ قَامَ زَيْدٌ** örneğini verebiliriz. **إِنْ قَامَ زَيْدٌ** üç kelimededen oluşmuştur. Bu sebeple kelimdir, lakin kelâm değildir. Çünkü kendisiyle herhangi bir fayda hâsıl olmamakta, dinleyici konuşmanın devamında bir şey beklemektedir. **زَيْدٌ قَامَ أَبُوهُ** cümlesi ise aynı zamanda hem kelâm hem de kelim olarak isimlendirilir (İbn Hişâm, 1992, s. 12-13).

1.1.3. Kelime

Kelime lügatte faydalı cümle olarak kabul edilir. Aynı zamanda kelime; “anlam taşıyan veya cümle kuruluşunda kullanılan anlatım aracı” olarak tanımlanmıştır (Gencan, 2007, s. 88). Hatta Kur’an-ı Kerim’in bir ayetinde lügat manasında kullanılmış ve şöyle denilmiştir. **كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا - مُؤْمِنُونَ/100** “Hayır bu sadece onun söylediği boş bir sözden ibarettir.”

Terim olarak, konuluş itibarıyla bir manaya delalet eden lafza kelime adı verilir (ez-Zemahşerî, 1993, s. 23). **الْكَلِمَةُ لَفْظٌ وَضِعَ لِمَعْنَى مُفْرَدٍ** “Tek bir manaya delalet eden müfred lafızlar kelime olarak adlandırılır”. İbn Hişâm kelime için, **الْكَلِمَةُ قَوْلٌ مُفْرَدٌ** “Kelime müfred bir kavldir” tarifini yapmıştır. **قَوْلٌ** kelimesi; **فَرَسٌ - رَجُلٌ** örneğinde olduğu gibi zaten manaya delalet eden lafız olarak kabul edildiği için tarifini uzatmayı gerekli görmemiştir.

Arap dili araştırmacıları kelimelerin bir kısmının kendi başına bir mana ifade etmediğini ancak başka bir kelimeyle bir arada bulduklarında mana taşıdıklarını görmüşlerdir. Kendi başına mana ifade eden kelimelerin ise bir kısmının kendi içerisinde bir zamana delalet ettiğini, bir kısmının ise içerisinde zamana delalet eden bir

husus barındırmadıklarını tespit etmişlerdir. Bütün bu araştırmalardan yola çıkarak kelimeyi; isim, fiil ve harf olmak üzere üç kısma ayırmışlardır (İbn Hişâm, 1963, s. 11-12). Fakat bu sınıflamaya daha sonra Ebû Cafer b. Sâbir ne isim ne de fiilleri içine dâhil edemediği, bunun yanı sıra harf olarak da tanımlayamadığı bir kelime grubu için havâlif adı altında yeni bir tür eklemiştir (Şimşek, 2006, s. 11). ez-Zemahşerî (ö. 538/1144) *el-Mufassal*'ın da, İbn Ya'îş (ö. 643/1245) *Şerhu'l-Mufassal*'ın da, isim, fiil ve harfe müşterek adı altında yeni bir bölüm eklemiştir. Bu bölümde yer alan konular diğer bölümlerin bazen tamamı bazen de en az ikisi ile ilişki halindedir (Avn, 1970, s. 95). Arap kabileleri arasında kullanımı açısından كَلِمَةٌ - كَلِمَةٌ / كَلِمَةٌ - كَلِمَةٌ / كَلِمَةٌ - كَلِمَةٌ şeklinde üç farklı söylenişi mevcuttur (el-Meylani, s. 3).

Geleneksel Arap filolojisi dili; isim, fiil ve harf olmak üzere üçlü bir sınıflandırma ile ele almış, bu konudaki ihtilafları fazla öne çıkarmamıştır. Buna rağmen dilin merkezine yerleşen isimler olmuş, fiiller isimlere bağlı kalmıştır. Genellikle cümle içerisinde kullanılan fiillerin birçoğunun da isimlerden türetildiği üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda büyük dil âlimi Sîbeveyhi (ö. 180/796) fa'1 (فَعْلٌ) kalıbını dilin merkezine yerleştirerek, bu kalıbın cümle içinde en etken, en geniş alanda ve en kolay kullanılabilen, en ideal kalıp olduğunu kabul etmiş, harfleri ve mazi fiilleri isimlerin ardında zikretmiştir (Gündüzöz, 2011, s. 78-79).

1.1.3.1. İsim

İsim: “Bir zamana bağlı olmaksızın tek başına anlamı olan kelimedir” (Menkûr, 2001, s. 29). Tenvin ve yuvarlak te'nis tâ'sı (ة) kabul etmesi, başına elif lam takısı alabilmesi, nidâ harfleri ile beraber kullanılabilmesi, tamlama olabilmesi, harfî cerleri ve isnadı kabul etmesi gibi özellikler ile karşımıza çıkan ismin çok sayıda tarifi bulunmaktadır.

1.1.3.2. Fiil

“Tek başına anlamı olan, hem anlamı hem de olayın geçtiği zamanı gösteren lafızdır” (el-Fârâbî, 1968, s. 117). Sözlük anlamı iş, oluş ve eylem bildirmek olan فَعَلَ masdarından türetilmiştir (İbn Manzûr, 1999, s. 3438). Kelime çeşitleri açısından bakıldığında Arapça’da fiil, fiil cümlesinin çekirdeğini oluşturur (Daşkıran, 2015, s. 159). Mazi fiil, sakin müenneslik tesini (أَنْتِ) ve muttasıl merfu zamirlerinden birini kabul etmesi (فَعَلْتِ), muzâri fiil ise (لَمْ - لَنْ) gibi nasb ve cezm, (س) ve (سَوْفَ) gibi gelecek bildiren edatları, (يَكْتُبُ - يَكْتُبُ - يَكْتُبُ - يَكْتُبُ) gibi muzâri harflerini kabul etmesi ile maruftur. Emir fiiline gelince, müenneslik ve muhataba (ي) ya’sını (أَفْعَلِي), hafif veya ağır nun’u tevkidi (muzâri fiile de birleşebilmektedir) (أَقْبَلِي) kabul etmesi ve talep bildirmesi gibi özellikleri yönüyle diğer fiillerden ayrılır (el-Azme, 2008, c.I, s. 49-50).

1.1.3.3. Harf

Lügatte harf; taraf, bir nesnenin uç kısmı, sivri ve keskin olan tarafı, kenar anlamlarına gelir. İbn Fâris (ö. 395/1004), harf kelimesi için yaptığı tarifte وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَعْبُدُ اللَّهَ عَلَى حَرْفٍ - الحج/11 “İnsanlardan kimi Allah’a yalnız bir yönden kulluk eder”, ayetini delil getirerek, bir şeyin yüzü ve bir şeyin değerlendirilmesi anlamlarına geldiğini ifade etmiştir (İbn Fâris, 1979, s. 42). نَزَلَ الْقُرْآنُ عَلَى سَبْعَةِ أَحْرَفٍ “Kur’an; yedi okuyuş/lehçe/kıraat şekliyle indirilmiştir” hadisinde olduğu gibi “lehçe”, حَرْفُ ابْنِ مَسْعُودٍ ifadesinde olduğu gibi “kıraat” anlamına da gelmektedir (İbn Manzûr, 1999, s. 127).

Nahiv terimi olarak harf için çeşitli tanımlar yapıldığı görülmektedir. Edatların daha çok harf soylu olmaları nedeniyle bu tanımlara ayrıntılı bir şekilde yer verilmesinde fayda vardır. Tariflerin bazıları aşağıda sıralanmıştır:

Sîbeveyhi'nin الْحَرْفُ مَا جَاءَ لِمَعْنَى لَيْسَ بِاسْمٍ وَلَا فِعْلٍ “Harf; isim ve fiilin dışındaki anlamlar için gelen kelimedir” şeklinde yaptığı tarif; harfin, isim ve fiil dışında kalan sözcüklerin manalarını ifade etmek için kullanılan kelimeler olduklarını bildirmektedir (Sîbeveyhi, 1998, s. 12).

İbnu's-Serrâc'a (ö. 316/928) göre harf, “Haber veremeyen ve kendisinden de haber alınamayan kelimedir” (İbn Serrâc, 1999, s. 40).

ez-Zeccâcî'nin (ö. 337/949) harf için, الْحَرْفُ مَا دَلَّ عَلَى مَعْنَى فِي غَيْرِهِ şeklinde yaptığı tarif, “kendisi dışındaki lafızların manalarına delalet etmek üzere kullanılan kelime” olarak anlaşılmaktadır (ez-Zeccâcî, 1986, s. 54).

ez-Zemahşeri'ye göre ise harf; “Tek başına bir anlamı olmayıp, birlikte kullanıldığı kelimeye bağlı olan, kendisinden başka bir sözcük ile beraber kullanıldığında bir anlam ifade eden kelimelerdir” (ez-Zemahşerî, 1993, s. 379).

İbn Bâbeşâz (ö. 469/1077) harfi; “İsim ve fiil gibi cümlenin öğeleri arasında yer almayan, ancak diğer kelimelerle anlamı ortaya çıkan kelimelerdir” şeklinde tarif etmiştir (İbn Bâbeşâz, s. 92).

Harfin tariflerinde karşılaşılan farklılıklara ek olarak, İbn Ya'îş bazı tariflerde yer alan مَا جَاءَ ifadesi yerine مَا دَلَّ ifadesini tercih ederek الْحَرْفُ مَا دَلَّ عَلَى مَعْنَى فِي غَيْرِهِ tanımını tercih etmiştir (İbn Ya'îş, 2001, s. 70).

Her ne kadar isimlerin ve fiillerin belli başlı ayırt edici özellikleri olsa da harfler için belirleyici bir özellik söz konusu değildir. Hatta harfler içerisinde isim soylu olup isme ya da لَيْسَ gibi fiile benzeyenler vardır. Örneğin; meânî harflerinin birçoğu isme benzemektedir (el-Galayînî, 1968, s. 9).

Harfin tarifini isim ve fiillerin özelliklerinin bilinmesine bağlı kılan İbn Cinnî'nin (ö. 392/1002) الْحَرْفُ مَا لَا يَقْبَلُ شَيْئاً مِنْ عِلْمَاتِ الْإِسْمِ وَعِلْمَاتِ الْفِعْلِ “Harf; isim ve fiilin alametlerini kabul etmeyen şeydir” şeklindeki tarifinde ise harf, anlamsal yönden eksik bırakılmış, sadece şekilsel boyutta bir tanıma kavuşmuştur (İbn Cinnî, 1988, s. 16).

Bir diğer tanım ez-Zebîdî'nin (ö. 1205/1791) الْحَرْفُ مَا يَرْبِطُ الْكَلِمَاتِ وَالْجُمَلِ şeklindeki tanımıdır. Bu tarifte harf; “kelimeleri veya cümleleri birbirine bağlayan ifadeler” olarak ele alınmaktadır. Tarif, harfi yalnızca atıf mesabesinde görmesi hasebiyle oldukça eksik bulunmaktadır (ez-Zebîdî, 1986, s. 129).

Harfi, “diğer kelimeyi anlamak için kullanılan bir alet” olarak kabul edip, tek başına kaldığında anlamının bilinemediği şekilde tarif eden Birgivî'ye (ö. 981/1573) göre harf; الْحَرْفُ مَا دَلَّ عَلَى مَعْنَى غَيْرِ مُسْتَقِلٍّ بِالْفَهْمِ بِنِ الْآلَةِ لِفَهْمِ غَيْرِهِ “Kendisi dışında var olan bir kelimenin anlamına delalet eden kelimedir” (Birgivî, 2009, s. 50).

Tanımların farklı bakış açılarıyla birbirlerini tamamladıkları, bir tanımın diğer tanımdaki açığı kapadığı düşünülürse, el-Fîrûzâbâdî'nin (ö. 817/1415) *el-Kâmûsu'l-Muhît* eserinde yer alan harf tarifinin mevcut tarifleri kabul etmediği gözlenmektedir. Bu tarife göre harf; الْحَرْفُ مَا جَاءَ لِمَعْنَى لَيْسَ بِاسْمٍ وَلَا فِعْلٍ “isim ve fiil dışındaki manalar için kullanılan kelimelerdir” şeklindedir (el-Fîrûzâbâdî, 2005, s. 799) .

Nahiv âlimleri tarafından harfler, hece harfleri ve meânî harfleri olmak üzere iki temel grupta incelenmektedir. Kelimelerin oluşturulmasında kullanılıp toplam sayısı yirmi dokuz olan hece harfleri, tehecci harfleri veya mu'cem harfleri olarak isimlendirilen yapı harfleri; ağızımızdan çıkıp, birbirleri ile uyum veya bitişiklik arz etmeyen harflerdir. Kelimenin oluşum aşamasında bir araya gelerek ortaya çıkarılan

kelimenin bir anlama kavuşmasını sağlarlar (İbn Cinnî, 1993, s. 33-40). Hece harfleri ile Arap alfabesini oluşturan harfler kastedilmektedir (İbn Fâris, 1979, s. 63).

Üç kısma ayrılan meânî harflerine gelince, zaman anlamı taşımaksızın bir anlam içeren isimler, zaman anlamı içeren fiiller, isim ve fiiller ile beraber kullanıldığı takdirde bir anlam kazanan kelimelerdir. Hece harflerinin tek başlarına bir anlam taşımadıkları düşünülürse, zaman zaman ortak veya çok anlam taşıyan meânî harflerinin incelenmesi önem arz etmektedir (Hân, 2015, s. 91). Toplamda 95 olan meânî harflerinin tek sesli (13), iki veya daha fazla harfli (82) olmaları gibi farklı tasnifleri yapılmış, bu harflerden tekrar eden meânî harfleri çıkarıldıktan sonra sayılarının 70 olduğu ortaya çıkmıştır (es-Suyûtî, 1987, s. 26-27). Bu sayılar farklı eserlerde değişiklik arz etmektedir. ez-Zeccâcî'nin *Hurûfu'l-Me'ânî* adlı eserinde 137, er-Rummânî'nin (ö. 384/994) *Me'ânî'l-Hurûf*'un da 68, el-Herevî'nin (ö. 415/1024) *el-Uzhiyye fî 'İlmi'l-Hurûf* adlı kitabında 41, el-Mâlekî'nin (ö. 702/1302) *Rasfu'l-Mebânî*'sin de 95, ez-Zemahşerî'nin *el-Mufasssal*'ın da 86, el-Murâdî'nin (ö. 749/1348) *el-Cene'd-Dânî fî Hurûfi'l-Me'ânî* isimli eserinde 105, İbn Hişâm'ın *Mugni'l-Lebîb*'in de 99, İbn Fâris'in *es-Sâhibî* adlı kitabında 102, es-Sa'lebî'nin (ö. 427/1035) *Fıkhul-Luga ve Sirru'l-Arabîyye*'sin de 38 ve es-Suyûtî'nin *el-İtkân* isimli kitabında 112 edatı incelemesi, sayı bakımından farklılıkların var olduğunu göstermektedir (Hân, 2015, s. 92). سَأَلَ - نَشَأَ - أَقَامَ “sordu – doğdu - ikamet etti” kelimelerinde yapı harfi olan hemzeler, أَزِيدُ “Ey Zeyd” ifadesinde nidâ, أَسْعِدُ عِنْدَكَ أَمْ مُنِيرٌ “Yanıdaki Said’ mi Münir’ mi?” örneğinde soru anlamı taşıyarak anlam harfi olmuştur (İbn Cinnî, 1993, s. 78-138-173).

Meânî harfleri, ilk olarak özellikleri açısından sınıflamaya tabi tutulmuştur. Bu çerçevede harfi cerler ve lam’ı tarif gibi meânî harflerinin bir kısmı isme, nasb ve cezm harfleri gibi diğer bir kısım fiile has kılınmıştır. Atıf ve istifham için kullanılan harfler

ise hem fiilde hem de isimde müşterek olarak kullanılan meânî harfleri olarak sınıflandırılmıştır (İbn Serrâc, 1999, s. 54-55).

Meânî harfleri konusundaki ikinci ayırım amel edip etmemeleri açısından ele alınmıştır. Bu sınıflamaya göre; ref, nasb, cer ve cezm edenler amel edenler gurubunda; atıf ve soru edatları amel etmeyenler gurubunda; ما edatı amel etmesi veya etmemesi câiz olanlar gurubunda yer alır (el-Verrâk, 1999, s. 216).

Meânî harfleri, yeni bir anlam ortaya koyması açısından; مِنْ ، ب ، ما gibi zâid olan veya لا لا نَعَمْ نَعَمْ şeklinde pekiştirme gayesiyle tekrar edilerek yeni bir anlam ortaya koymaması açısından üçüncü bir sınıflandırmaya tabii tutulmuştur. Bu sınıflandırmada kullanıldıkları amaç ve buldukları konum esas alınmıştır. Bazen ismin başına veya fiilin başına gelmeleri yönüyle sınıflandırılmaya tabii tutulmuştur. İsmi başına gelen (ال) , fiilin başına gelen (س- سوف) veya cümlenin başına gelen (أ) gibi. Bazen de cümle içindeki unsurları birbirine bağlamaları itibarıyla sınıflandırılmışlardır. İsmi isme جَاءَ زَيْدٌ و عَمْرٌو “Zeyd ve Amr geldi”, fiili fiile أَكَلَ وَشَرِبَ “Yedi ve içti”, fiili isme مَرَرْتُ بِزَيْدٍ “Zeyd’e uğradım”, cümleyi cümleye إِنْ يَقُمْ زَيْدٌ يَفْعُدْ عَمْرٌو “Zeyd ayağa kalkarsa Amr oturur” bağlaması gibi. Kimi zaman da cümle içerisinde zaid olup olmamaları yönüyle sınıflandırılmaya tabii tutulmuştur. Bu duruma âyette geçen مَا harfinin fazlalık olması örnek verilebilir. 159/عمران/“Allah’ın rahmetiyle onlara yumuşak davrandın” فَيَمَّا رَحْمَةً مِّنَ اللَّهِ لَئِنَّ لَهُمْ - آل عمران/159 (İbn Serrâc, 1999, s. 36-38).

Harfler, isim ve fiiller için bahsedilen alametleri taşımaz. Fakat her birinin kendine özgü kullanım yeri vardır. Kullanım yerlerine göre harfleri şu şekilde sınıflandırabiliriz:

1. Sadece isimlere ait olan harfler: Bu sınıftan olan harflere في harfini örnek verebiliriz. 22/الذَّارِيَّاتِ وَمَا تُوعَدُونَ - فِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ “Gökte rızığınız ve size vaad olunan şeyler vardır.”
2. Sadece fiillere ait olan harfler: Bu sınıftan olan harflere de لَمْ harfi örnek verilebilir. 3/الإِخْلَاصِ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ “Doğurmamıştır ve doğurulmamıştır.”
3. İsim ve fiiller için ortak kullanılan müşterek harfler: Bu sınıf içinde هَلْ harfi örnek olarak gösterilebilir: 80/الْأَنْبِيَاءِ فَهَلْ أَنْتُمْ شَاكِرُونَ - الْأَنْبِيَاءِ “Şimdi siz şükrediyor musunuz?”, 72/الشُّعْرَاءِ قَالَ هَلْ يَسْمَعُونَكُمْ إِذْ تَدْعُونَ - الشُّعْرَاءِ “Peki, dedi, yalvardığınızda onlar sizi işitiyorlar mı?”, olmak üzere üç kısma ayrılırlar (el-Azme, 2008, s. I:52).

1.2. EDATLAR

İnsanlar arası ilişkilerin korunabilmesi, kavram kargaşalarının ortadan kaldırılmasıyla yakından alakalıdır. İnsanoğlu her ne kadar iletişimde ciddi bir hız kazanmış ise de teknolojinin gelişmesi ile birlikte kullanılan kelimelerin sayısındaki zayıflama ve azalmalar, özellikle birbirini anlama konusunda iletişimin kalitesini oldukça düşürmüştür. Dilin içinde şekil itibari ile en küçük yapıları oluşturan edatların kullanımı da bu bağlamda değişikliğe uğramaktan kurtulamamıştır. Yüz ve mimiklerden yoksun elektronik ortamlarda gerçekleştirilen yazışmaların ortaya çıkardığı anlaşmazlıklar, mevcut dilin yerinde kullanılmasını zorunlu hale getirmektedir. İfadelerimizi oluştururken vazgeçilmez yardımcıları olan edatların taşıdığı olumluluk, olumsuzluk, istisna, eksiltme, tekrar, tutarlılık, bağdaşma, önceye ve sonraya atıf, tekit gibi anlamlara, bunların kullanım özelliklerine dikkat etmek gerekmektedir (Isparta, 2010, s. 6-12). Şüphesiz ki ifadelerin karmaşıklığı veya anlaşılır oluşu; görevi hacminden çok büyük olan edatların doğru kullanımı ile yakından alakalıdır. Bu

bağlamda edatın dil içerisindeki sınırlarının belirlenmesi noktasında farklı dillerdeki tanımlar üzerinde durmak yerinde olacaktır.

Bütün dillerde edatlar bağlantıları belirginleştirerek, cümlenin manasını tam olarak ortaya koymak üzere kullanılan yapılar şeklinde kabul edilmektedir. Örneğin, Fransızca’da edat, *particule* kelimesi ile hayat bulmuştur. *Particule*: “Kendi başına tam bir anlamı olmayıp ancak özerkli kelimelerin arasındaki gramatikal ilgileri göstermeye yarayan yardımcı kelime” şeklinde tarif edilmiştir (Dilbilim Terimleri Sözlüğü, 1949). İngilizce’de ise bu sözcük *postposition*, *particle* kelimeleri ile ifade edilmiş; “yalnız başına bir anlam taşımayan; ancak, ad ve ad soylu kelimelerden sonra gelerek sonuna geldiği kelimeyle cümledeki başka kelimeler arasında anlam ilişkisi kuran, gramer görevli bağımsız kelime” şeklinde tanımlanmıştır (Gramer Terimleri Sözlüğü, 2003).

İletişim kurmadaki asıl hedef, dilimizden bir dizi kelime öbeklerinin dökülmesi değil, bunların amacına ulaşması, yani anlatılmak istenenin anlaşılması olayıdır. Bunun gerçekleşmesi büyük ölçüde edatların doğru kullanımı ile alakalıdır. Edatlar, birbirine bağlı bilgilerin ve ilişkilerin adlarıdır. Bağlı birimler, tek başlarına kullanılmaz; çünkü bunların işaret ettikleri bilgilerin ortaya çıkabilmesi için ön bilgilere ihtiyaç vardır. Bu özellikleriyle edatlar, sözlükbirimleri arasında apayrı bir yere sahiptir (Karaağaç, 2009, s. 157-158). Üzerinde birçok tartışmanın gerçekleştiği, farklı bakış açıları ile incelenmeye çalışılan edatlar hakkında pek çok müstakil eser yazılmıştır. Genellikle nahiv âlimlerine göre edatlar, cümledeki i’râbı, belagat âlimleri tarafından ise anlam kargaşalıklarının giderilmesi açısından ele alınmıştır (Hacıbekiroğlu, 2015: XVII). Edatlar için, “cümleye asıl canlılığı katan sihirli ibarelerdir” denilebilir. Anlamı neyin oluşturduğunun tespiti noktasında dile dökülen betimlemelerin ve yorumların incelenmesi önem arz eder (Richard, 2015, s. 7).

Kullanım şekline göre cümlenin vermek istediği asıl anlamı ifade etmenin temel unsuru olma görevini üstlenen edatların, anlam karışıklıklarını giderme açısından incelenmesi son derece önem arz etmektedir. Şüphesiz ki edatlar konuşmaya başlarken bir çocuğa söylenmeye çalışılan kelimeler arasında yer almaz. Fitri öğrenim sürecinde tekrarlanan kelimelerin başında isimler ve fiillerin telaffuzu yer alırken, teorik dil eğitiminde edatların kelime hazinemize girmesi, doğaçlama bir şekilde gerçekleşmektedir (Candemir, 2013, s. 26).

el-Cürcânî (ö. 392/1001-1002), kelimelerin birbirlerine eklenerek uygun yerlerde kullanılmalarını sağlamayı, ibrişim iplerinin sabırla dokunarak, üzerine muhtelif renklerde boyamalarla desenler çizilmesine benzetmiştir. Rastgele yapılan boyama nasıl uyumsuz bir görüntü ortaya çıkarıp rahatsız ederse, cümle içerisinde yer alan kelimeler, nahiv kuralları göz önünde bulundurularak anlamlarına kavuşturulmadıkça, aynı şekilde rahatsız edici, hatta faydasızdır (el-Cürcânî, 2016, s. 320). Bu sebeple ağızdan çıkan ifadelerin ne anlama geldiği, kullanım amacı, doğru ifadeye ve anlama ulaşmak için doğru kullanımının incelenmesi önem taşımaktadır. Bu bağlamda edatların masaya yatırılmasının gerekliliği ihmal edilmemelidir.

Cümlenin ögeleri arasında yer alan edat, çeşitli kaynaklarda harf, ilgeç, önleç, artlaç, çekim edatı, son çekim edatı, takı, son takı, bağlaç, bağlam gibi farklı ifadelerle karşımıza çıkmaktadır. Kelimelerin kullanımında öne geçen ve tercih edilen terim, “edat” terimidir. İçinde yer aldığı ifadeden hem etkilenip hem de etkilenen bir yapısı olmasına rağmen edat ile ilgili genel tariflere bakıldığında, herhangi bir anlam taşımadıkları ifadesine sıkça rastlanmaktadır. Her ne kadar dili tanımlarken temel parametreler oluşturulsa da, tüm derinliklerine rağmen ortaya çıkarılan kelime gruplarından hiçbiri, o dilin temel karakteristiğinin belirlenmesinde yeterli olamaz

(Gündüzöz, 2011, s. 16). Bu açıdan bakıldığında edatlar konusunda karşımıza çıkan tarif ve gruplandırmaların farklılaşması hiç de anormal bir durum değildir.

Araştırmalar öncelikli sorun olarak, edatın tarifi ve sınıflandırılması noktasında farklı sonuçların mevcudiyetini göz önüne sermektedir. Genel bir açı ile sınıflandırmaların yapılması, sadece Kur'an-ı Kerim'de kullanılan edatların incelendiği veya yalnızca tek bir edatın ele alınıp incelendiği çalışmaların varlığı, konunun daha farklı yaklaşımlarla da incelenmeye açık olduğu izlenimini uyandırmaktadır (Yüksel, 2004, s. 306). Kimi zaman tüm gramer konularının ele alındığı eserler içinde yer alan edatlar konusu, kimi zaman da tek başına, yalnızca edatlar başlığı altına giren kelimelerin yer aldığı bağımsız eserler olarak karşımıza çıkmaktadır (ez-Zeccâcî, 1983, s. 18).

1.2.1. Edatların Dildeki Yeri

Diller arasında kelimeyi sınıflandırmak için değişik ölçütler kullanılmıştır. Genellikle bir kelimeyi bir sınıfa dâhil etmek için ya türüne ya da işlevine dayanmak gerekir (Yener, 2007, s. 614). Bu bakış açısıyla kelimeler; ya biçimsel, ya da anlam ve görevi açısından sınıflandırılmışlardır. Bu iki farklı ifade aynı sınıflandırmanın farklı tarzda isimlendirilmesidir.

Arap dilinde اَدَاتٌ şeklinde yazılan “edat” kelimesi teriminin Türkçe’de birbirine benzer tanımlarının yapıldığı görülmektedir. Bu tanımlardan bazıları aşağıda verilmiştir:

“İsim ve fiilden farklı olarak müstakil anlamı bulunmayan, metnin unsurları arasında dil içi ve dil dışı bağlamın gerektirdiği ilişkileri yine bu bağlamın gerektirdiği şekilde kuran biçim birimidir” (Isparta, 2012, s. 64).

“Tek başına anlamı olmayıp, kendisinden sonra kullanıldığı kelime ile cümledeki diğer kelimeler arasında ilişki kuran kelime türü, ilgeç” (Güncel Türkçe Sözlük, Edat md.).

“Bir arada kullanıldıkları cümlenin kendilerine anlam yüklediği kelimedir” (Vardar, 2002, s. 289).

“Tek başına anlamları olmayıp cümle içinde görevleri bulunan kelimedir” (Özçelik & Erten, 2005, s. 174).

أَدْو kökünden türetilen edat kelimesi, araştırma konusu olan Arap dilinde, lügat ve ıstılah manaları yönüyle birbirine benzerlik göstermektedir. Arapça lügatte edat; “herhangi bir gayeye ulaşmak için kendisinden faydalanılan araç/alet” manasına gelmektedir (Almaany, 2018). Edat, konuşanın, onun aracılığıyla sözün gerektirdiği değişik manaları ifade etmek için kullandığı kelimelerdir. İstifham ve istisna edatları gibi. Edat hakkındaki bir başka tarif şu şekildedir: “Edat, cümlenin çağrıştırdığı anlamı güçlendirme, sözün aktardığı duruma uygun düşmesi, ifadenin eksiksiz olması ve üslubun yapılandırılması amacıyla isim, fiil ve cümleler arasında bağlantı kurmak için konuşmacı tarafından kullanılan kelimelerdir. Bu sebeple edat, anlamını bağlam içerisinde kazanır (Sabri , 2001, s. 232).

Tüm bu tariflerin ortak noktası, edatların tek başına bir anlam ifade etmemesi ve cümleyi oluşturan diğer kelimeler arasında bir köprü vazifesi görmesidir. Edatlar bir varlık veya hareketi karşılayamaz. Yalnızca birlikte kullanıldıkları kelimelerin, kelime guruplarının veya cümlelerin arasında ilgi kurar. Bu sebeple edatlar için, diğer kelime türlerine göre anlamları değil, görevleri ağır basan kelimeler denilmiştir. Bu yönü ile edatların isim ve fiillere yardımcı olan kelimeler olduğu söylenebilir (Özçelik & Erten,

2005, s. 174). Edat hakkında dikkate alınması gereken birinci husus, onun tek başına bir anlam taşımadığı, cümle içerisindeki diğer unsurlardan etkilenerek bir anlama kavuştuğu yönündedir. Bazıları da edatların bu durumun tersi yönünde bir işleve sahip olduğunu iddia etmiş ve edatların asıl görevinin etkilenmek değil, tam aksine etkilemek olduğunu dile getirmişlerdir. Bu iki bakış açısı da beraberinde getirdiği tartışmalarla birlikte değişik yorumlara açıktır (Manastırlı, 1893, s. 59).

Tariflerden anlaşıldığı üzere Türkçe’de edat terimi yerine ilgeç ifadesinin de kullanılması mümkündür. Edatın tarifleri incelenirken sıkça karşılaşılan ilgeç kelimesi lügatte; (Güncel Türkçe Sözlük, İlgeç md.) çengel, ilgi, ilik, kalemin başlığında olan cebe takmaya yarayan kısım, çengelli iğne, düğme, gibi kelimelerle ifade edilir (Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü). İlgeç, sözcükler ve kavramlar arasında anlam bakımından ilişki kurma görevini üstlenip, sadece bu ilişkiyi kurmaya yarayan cümle unsurları şeklinde tarif edilmiştir (Gencan, 2007, s. 493). Bu tanımlar ışığında ilgeç kelimesi ile edat arasında bir ayrımın olmadığı görülmektedir.

Edatların bir anlam taşımadıklarından hareketle, edat kelimesi yerine bağlaç kelimesini kullananlar da olmuştur. Bağlaç; “Kelime veya cümleleri birbirine bağlayan ve bağladıkları kelimeler arasında bir anlam ilişkisi kurmalarını sağlayan, bu yüzden de birbirinin yerine geçemeyen kelimeler” olarak tanımlanmıştır (Kaynak, 1969, s. 697). Bilişim, bilgisayar, matematik, fizik gibi alanlarda karşımıza çıkmakla beraber dilbilgisi kitaplarında sıkça yer alan ve edat kelimesi ile yakından ilişkili olan bağlaç; eş görevli kelimeleri veya önermeleri birbirine bağlayan kelime türü, rabıt, rabıt edatı olarak tanımlanmış; ve, ya, veya, ya da kelimelerinin birer bağlaç olduğu söylenmiştir (Güncel Türkçe Sözlük, Bağlaç md.). Gencan’ın yaptığı tarifinden anlaşıldığı üzere birbirleri ile anlam bakımından alakalı olan tümceleri, kavramları veya aynı görevi paylaşan öğeleri

bağlamaya yarayan kelimeler, bağlaç olarak kabul edilmektedir (Gencan, 2007, s. 501). Cümle içerisinde bağlaçların anlamlarından çok görevleri bakımından önem kazandıkları söylenebilir. Bağlaçlarda diğer kelimeler gibi, eylemle yüklem, isim soylu sözcükler gibi özne, nesne ve tümleç gibi görevlerde kullanılabilirler (Gencan, 2007, s. 532).

Bu durumda ilgeç/edatın sözcükler arasında anlam ilişkisi kurması, bağlacın ise anlamca veya görevce ilişkili olan sözcükleri birbirine bağlaması göz önünde bulundurulursa, aralarında ayırım gözetilemeyecek kadar ince bir çizgi bulunduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte edatların; bağlaçları da içine alan, kapsamlı bir kavram olduğu söylenebilir. Bağlaç ve edat arasındaki ilişki klasik mantığın tabiriyle “umum husus mutlak” ilişkisi olarak görülmektedir. Bağlaçlar, kelime, kelime grupları ve cümleleri şekil ve anlam bakımından birbirine bağlayan edatlardır. Bu sebeple bağlama edatları olarak isimlendirilmiştir (Özçelik & Erten, 2005, s. 174-185). Çünkü edatların cümle içerisinde ve cümleler arasında bağlantıları kurmak yanında, başka işlevlerinin de var olduğu görülmektedir. Örneğin; Arapça bir edat olduğu konusunda ihtilaf olmayan harfi ta‘rif olarak isimlendirilen ال edatı, herhangi bir şekilde bağlaç işlevi görmediği halde, kendinden sonraki ismin anlamı üzerinde etkili olur ve onu belirli kılar. Fiillerin önüne gelen س edatı için de benzer bir durum söz konusudur. Yine dil otoriteleri tarafından istisnasız edat kabul edilen bu kelime, kendisinden sonraki fiilin manasının gelecek zaman olarak belirlenmesine katkıda bulunur. Bu örnekler, edatların bağlaç olma özelliklerinin yanında, aynı zamanda cümlede isim veya fiillerin önüne gelerek, manaya çeşitli yönlerden katkı sağladıklarını da göstermektedir. Bu açıklamalardan sonra her bağlacın bir edat olduğunu fakat her edatın bir bağlaç olmadığını söyleyebiliriz.

Arap dilinde kelime ve kısımları incelenirken, nahivcilerin kelimeyi yapısal olarak üç kısma ayırdığı üzerinde durulmuştur. Bu kısımlar isim, fiil ve harf olarak kabul edilmiş ve her birinin bir diğerinden farkı ortaya konulmuştur. Konumuz olan edatlara gelince, cümle içindeki kullanımları açısından harflere çok daha yakın olsalar dahi, bazı durumlarda harf manasını taşıyan isimlerin, fiillerin ve zarfların da edat olarak ele alındığını görmekteyiz. Ayrıca bazen bir edatın, bazı durumlarda harf, bazı durumlarda isim, hatta bazen fiil olarak ele alındığını, nahiv âlimlerinin bu konularda sık sık ihtilaf ettiklerini görmekteyiz.

Konu ile ilgili ihtilaflar, süreç içerisinde meydana gelen farklı isimlendirme ve sınıflandırmalar göz önünde bulundurulduğunda, edatların işlevine geçmeden önce edat kelimesinin lügat ve ıstılah manalarının üzerinde durulmasının gereği göze çarpmaktadır.

Lügatte edat kelimesi meslek sahibinin işinde kullandığı “alet” manasına gelir. Örneğin marangozların kullandığı bir alete Araplar “marangoz edatı” ismini verirken, terzilerin kullanmış olduğu bir alet için “dikiş edatı” tabiri kullanılır. *el-Kâmûsü'l-Muhîr*'de edat kelimesi alet kelimesiyle açıklanmıştır (el-Fîrûzâbâdî, 1991, s. 431). *Lisânü'l-Arab*'ta ise edat kelimesindeki elifin aslının vav olduğuna vurgu yapılmış ve çoğulunun أدوات şeklinde gelmesi buna delil olarak gösterilmiştir. Kitabın edat maddesinde ayrıca her meslek için kullanılan bir edat olduğu zikredilmiş, ardından edatın insanın mesleğini icra etmek için gerek duyduğu alet manasına geldiği ifade edilmiştir (İbn Manzûr, 1999). Edat kelimesinin ıstılahta, harfleri ve harf manasını taşıyan isim, fiil ve zarfları kapsadığı görülmektedir. Nitekim Celâleddin es-Suyûtî edatı tanımlarken; “Edat, harfler ve isim, fiil ve zarflardan harf gibi olanlardır” demiştir (eş-Şâfiî, 1987, s. 140).

Terim bilimcilerin birçoğu terimlerin seçiminde çeşitli esaslar ve birbirine uyumlu kaynaklar olması gerektiği konusunda ittifak etmişlerdir. Edat kelimesinin ıstılah ve lügat manasını ele aldığımızda birbiri ile uyum içinde olduklarını görmekteyiz. Çünkü edat kelimesinin lügat manası olan alet; herhangi bir işte kendisiyle amaca ulaşılan veya amaca ulaşmayı kolaylaştıran şey olarak tanımlanmaktadır. İster harf isterse harf manası taşıyan isim veya fiil şeklinde olsun, edatların da cümle içindeki konumlarının amaca ulaştıran veya amaca ulaşmayı kolaylaştıran aletler olduğunu görmekteyiz. İbn Fâris (ö. 395/1004) önemli eserlerinden biri olan *Mekâyîsi'l-Luğa* adlı eserinde edat kelimesini ele almıştır. Edat maddesinde açıkladığı kelimenin kök harflerinin ادو olduğunu söyleyen İbn Fâris, الادو kelimesinin, aldatmak ve hile yapmak manasına geldiğine ve edat kelimesinin de bu kökten türetildiğine dikkat çekmiştir. Alet, bir işin sonuca ulaşmasında kullanıldığı gibi, aldatma ve hile de arzu edilen bir işin sonucuna ulaşmak için kullanılır (İbn Fâris, 1979). Bu durum araç olması yönüyle edat ve alet kelimelerinin bağlantısını ortaya koymaktadır. Özellikle cümlede edatların doğru bir şekilde kullanılması, muhatapla olan iletişimi kolaylaştıracak ve maksada ulaşmada yardımcı olacaktır.

Lügat manasından yola çıkarak edatın, cümle içerisinde mananın daha iyi anlaşılması için tıpkı bir alet gibi kullanılan kelimeler olduklarını söylemek mümkün görünmektedir. Nitekim birçok dilde bu şekilde kullanımlar söz konusudur. Burada belkide sorulması gereken en önemli soru, edat kelimesinin ilk nahivcilerin ıstılahında bir yerinin olup, olmadığıdır. Yani nahivciler isim, fiil, fail, mübteda gibi çeşitli kelimeleri nahiv ilmi içerisinde ilk dönemlerden itibaren sınırlarını belirleyerek, hassas bir şekilde ıstılah manaları üretmişlerdir. Bu şekilde tanım dışında kalanları içine almayacak şekilde tarifler geliştirmişlerdir. Acaba bu durum edat kelimesi için söz konusu mudur? Yoksa edat kelimesini nahivciler sadece lügat manası ile mi

kullanmışlardır? Örneğin Sîbeveyhi (ö. 180/796) *el-Kitâb* isimli eserinin sadece bir yerinde edatlardan bahsetmiştir. Arapçada yemin için kullanılan kase m harflerinden bahsederken, yemin için و ve ب gibi harfi cerlerden oluşan edatların kullanıldığını söylemiştir (Sîbeveyhi, 1991, s. 496). Sîbeveyhi kitabının diğer bölümlerinde herhangi bir şekilde edatlardan bahsetmediği için buradaki kullanımının ıstılah manasında değil, lügat manasında olması daha muhtemel görülmektedir.

Kûfe ekolünün öncülerinden olan Ebû Zekerıyyâ el-Ferrâ (ö. 207/822) eserlerinde edat kelimesini kullanmakla beraber, ıstılahi olarak herhangi bir tanımlamaya gitmemiştir. Bununla beraber bazı ayetlerdeki nahvi incelikleri açıklarken, bazen harfler için bazen de harfe benzeyen isimler için edat kelimesini kullanmıştır (el-Mahzûmi, 1958, s. 242).

el-Hârizmî (ö. 387/997), *Mefâtihu'l-'Ulûm* adlı kitabında iki muzari fiili cezm eden edatları “Hurûfu'l-ceza” ismiyle ele almıştır. Oysaki bu edatların bir kısmı harf olmalarına rağmen, كَيْفَ، كَيْفَمَا، أَيْنَ، أَيْنَمَا، مَتَى، مَتَى، مَتَى gibi diğer bir kısmı da isimdir (el-Hârizmî, 1991, s. 53). Aynı şekilde bazı âlimlerin hurûfu'l-meânî adı ile derledikleri eserlerde isim olduğunda ihtilaf olmayan edatlara yer verildiği görülür. Bu durum, edatların çoğunluğunun meânî harflerinden oluşması sebebiyle olabilir. Âlimler çoğunluğa itibar ederek kitaplarının isimlendirmesini bu şekilde yapmış olabilirler. Bunun yanında kadim ulemanın yaygın olarak harf sözünü kelime manasına kullandıkları da bilinmektedir (Bilhâf, 2009, s. 11).

Müberred (ö. 286/900) *el-Muktedab* isimli kitabında şart edatlarından bahsederken edat lafzını zikretmemekle beraber, bu edatların bir kısmının harflerden, bir kısmının zarflardan, bir kısmının da isimlerden oluştuğunu açıkça belirtmiştir. Müberred şöyle der: “Bunlar şart için gelirler. Şart; bir şeyin, bir başka şey için ortaya

çıkması manasına gelir. *إِنَّمَا* harftir, *إِنَّمَا*, *إِنَّمَا* isim, *مَنْ*, *مَا*, *أَيُّ*, *مَهْمَا*, *زَارْفٌ*, *أَيْنَ*, *مَتَى*, *أَتَى*, *حَيْثُمَا* ise tüm manaları içermesi sebebi ile isim, zarf ve harf olma noktasında müşterek bir özellik taşımaktadır (Müberred, 1963, s. 46).

Bizzat edat kelimesini kullanarak edatların kimi zaman harf, kimi zaman isim, kimi zaman da fiil olabileceğini ortaya koyan ilk nahivci ise hicri yedinci asırda Şelevbînî (ö. 645/1247) olmuştur. O, *et-Tavtie* eserinde istisna edatlarından bahsederken şöyle demiştir. “ *إِلا* gibi harf olan edatlar, *سَوَى*, *غَيْرُ* gibi isim olan edatlar ve *لَيْسَ*, *لَا يَكُونُ*, *مَاعَدَا* gibi fiil olan edatlardır” (eş-Şelevbînî, 1973, s. 279).

İbn Mâlik (ö. 672/1274) meşhur *el-Elfiyye* isimli eserinde cezm edatlarından bahsetmiş ve bunların bir kısmının isim, bir kısmının ise harf olduğunu açıkça ifade etmiştir (İbn Mâlik et-Tâî, s. 149).

واجزم ب: *إِنَّمَا* وَمَنْ وَمَا وَمَهْمَا أَي مَتَى أَيَان أَيِن إِذ مَا

وحيثما أتى، وحرف إنمما كان، وباقي الأدوات اسما

Ebû Hayyân el-Endelüsî (ö. 745/1344) *İrtişâfu'd-Darb min Lisâni'l-Arab* isimli eserinde, şart edatlarının isimlerden ve harflerden oluştuğunu söylemiştir. Bunların bir cümleyi diğer bir cümleye bağlamak için kullanıldığını, birinci cümlenin sebep, ikinci cümlenin ise müteabbib olduğunu belirtmiştir (el-Endelüsî, 1989, s. 541).

Daha sonra İbn Mâlik'in *el-Elfiyye*'si üzerine şerh yazan el-Eşmûnî (ö. 900/1494) iki fiili cezm eden 11 edat olduğunu söylemiş ve bunların bir kısmının isim bir kısmının ise harf olduğunu açıkça ortaya koymuştur (el-Eşmûnî, s. 9).

el-Murâdî *el-Cened ed-Dânî fi Hurûfi'l-Meânî* kitabında istisna edatlarından bahsederken *خِلا* lafzının müşterek bir lafiz olduğu üzerinde durmuştur. Bu lafzın bazen

harf bazen de müteaddi fiil olarak kullanıldığını, her iki durumda da istisna edatı olduğunu söylemiştir (el-Murâdî, 1992, s. 436).

İbn Hişâm el-Ensârî ise *Mugnî Lebîb* eserinde edat ıstılahını kullanmayarak bunun yerine müfredat demeyi tercih etmiştir.(İbn Hişâm, 1991, s. 19). Müfredattan kastının ise “harfler ve harf manasını içinde barındıran isimler ve zarflar” olduğunu ifade etmiştir.

Celâleddin Suyûtî'nin (ö. 911/1505) edat için yapmış olduğu tarif İbn Hişâm'ın müfredat tanımına oldukça yakındır. Suyûtî edat için “ harfler ve onlara benzeyen isim, fiil ve zarflardır” demiştir (es-Suyûtî, 1996, s. 140). *Hem 'u'l-Hevâmi' fi Şerhi Cem 'il-Cevâmi'* adlı eserde Suyûtî'nin nevasihlerden bahsederken şöyle dediği kaydedilmiştir. “Bu mübteda ve haberin başına dâhil olan edatlar konusudur. Dört çeşit olan bu edatlar, mübtedanın hükmünü neshederler. Bunlar sırasıyla; Kane ve kardeşleri, kade ve kardeşleri, inne ve kardeşleri ve zanne ve kardeşleridir” (es-Suyûtî, 1975, s. 63). Bu ibarelerden de açıkça görülmektedir ki Suyûtî'ye göre edat kapsamının içine fiillerin bazıları da girmektedir.

Taşköprüzâde Ahmed Efendi (ö. 968/1561) *Miftâhu's-Saâde* isimli eserinde edat için Suyûtî ile aynı tanımı tercih etmiştir. Edattan kastın “harfler ve onlara benzeyen isim, fiil ve zarflar” olduğunu söylemiştir (es-Sağîr, 2007, s. 41). Daha sonra gelen nahivciler edat için daha çok bu tanımı yeterli görmüşlerdir.

Edat kelimesinin nahivcilerin ıstılahındaki kullanımını üzerine yapılan bu kısa araştırmada, bu kelimenin -bazı metinlerde geçmesine rağmen- mutekaddim nahivcilerin ıstılahında açık bir şekilde ele alınmadığı görülmektedir. Kısaca ilk dönemde nahiv ilminde edat için, efradını cami ağıyarını mani bir tanım

bulunmamaktadır. Kelimenin nahivcilerin ıstılahında hicri yedinci asırdan sonra tam olarak şekillendiğini söyleyebiliriz. Edat kelimesinin ıstılahta hak ettiği konuma ulaşmasında özellikle Şelevbînî ve İbn Mâlik'in etkili olduğunu görmekteyiz (es-Sağîr, 2007, s. 915).

Âlimler edatları tarif ederken değişik açılardan ele almışlardır. Bu sebeple farklı ihtilaflar ortaya çıkmıştır. Bu farklılıklar, edatın tarifinde âlimlerin düştükleri çıkmazların ve sorunun çözümü hususunda gösterdikleri delillerin birer yansımasıdır. Cümle içinde kullanıldığı konuma göre, kimi zaman sıla cümlesi ile beraber anlam kazanan, sıla cümlesi olmadığı durumlarda edat niteliği taşıyan ism-i mevsuller, yahut istifham ve şart isimleri gibi; edat kavramı içinde nitelenip nitelenemeyeceği noktasında tartışmalara yol açan kelimeler, edatın sınırlı bir kelime olduğunu savunanlar için, edatın tarifindeki ihtilafların ve şerhlerin kaynağını oluşturmaktadır. el-Murâdî'ye göre isim ve fiil tek başına zikredildiklerinde bir anlam taşımalarına rağmen; edatlar, bağlı oldukları kelime zikredilmediği durumlarda ortada kalmakta, hangi anlama delalet ettikleri anlaşılmamaktadır (el-Murâdî, 1992, s. 22).

Edatlar bazı durumlarda kendisinden sonra gelen kelimelerin harekeleri üzerinde etki sahibi olabilir. Son dönem nahivcilerin ıstılahında edat kavramı: “Cümledeki bağlantıyı kurmak veya cümleye farklı bir mana katabilmek için kullanılan lafız” şeklinde ele alınmaktadır. Onlar edatların, harf türleri ile isim ve fiillerden kendilerine benzeyenleri de kapsadığını söylemişlerdir (Hân, 2015, s. 92). Bu sebeple nahivcilerin birçoğu edatlarla ilgili yazmış oldukları eserlerde harflerin yanında, isim ve fiillerden harflere benzeyenleri de edat kapsamı içerisine almışlardır. Genellikle nahivciler, kendinden sonra gelen kelimeye etki etmeleri, yani amil olmaları itibarıyla edatları;

isim, fiil veya harf olmalarına itibar etmeksizin kullanırlar. Bu kullanımda üç hususa dikkat çekilebilir:

1. Nahivcilerin istisna olarak ele aldıkları edatlar; bazen isim, bazen fiil, bazen de harf olabilir. Örneğin: istisna edatı olan لا harftir. Yine istisna edatı olarak kabul edilen عدا isimdir. ما عدا ise istisna edatı olarak isimlendirilen bir fiildir.

2. Nahivcilerin ele aldıkları edatlar; bazen de istifham edatları ve cezm edatları gibi sadece isim ve harflerden oluşan edatlardır. İstifham edatlarından هل harf olduğu halde, مَنْ isimdir. Aynı şekilde cezm edatlarından لَمْ harftir. Oysa iki fiili cezm eden edatlardan biri olan مَتَّى isimdir.

3. Edat olmakla beraber nahivcilerin edat ismini en az kullandıkları edatlar, muzâri fiili nasb eden edatlar ve harfî cerlerdir. Bunların da tamamı harftir.

Tüm bu bilgiler ışığında bütün meânî harflerinin edat olduğu, fakat her edatın harf olmadığı yargısına ulaşmak mümkün görünmektedir. Birçok nahivcinin edatları ele alırken, kelimenin kendi başına bir manasının olup olmamasına itibar etmedikleri, cümle içerisindeki mana ve işlevinden hareketle edat olup olmadıklarına karar verdikleri görülmektedir. Bu durumda kelimeleri tek başına ve sözlük anlamlarıyla değil, cümle içerisindeki karine esas alınarak, işlevleri üzerinden değerlendirmenin daha doğru olduğu görülmektedir. Bu sebeple araştırmada Suyûtî'nin edatlar için "harfler ve onlara benzeyen isim, fiil ve zarflardır" şeklinde yaptığı tanım esas alınmıştır. Sonraki nahivcilerin birçoğu tarafından kabul edilen tarif de bu şekildedir.

1.2.2. Edatların Fonksiyonları

Uygarlıkların gelişmesine bağlı olarak sözcükler ve anlamları arasında iş bölümü kendini göstermiştir. Charle Chaplin'in sergilediği mimiklerin dahi insanoğlu tarafından

anlam bulması şaşkınlık yaratmazken, ağızımızdan çıkan ve her ne kadar tek başına bir anlam ifade etmediği söylene bile, cümle içinde olmazsa olmazlar rolünü oynayan edatların işlevlerinin incelenmesi oldukça önem arz etmektedir (Gencan, 2007, s. 27-31). İşlev: “Bir nesne veya bir kimsenin gördüğü iş, iş görme yetisi, görev, fonksiyon” (Güncel Türkçe Sözlük, İşlev md.) olarak tarif edilmiştir. Bu tanımdan işlev, görev ve fonksiyon kelimelerinin birbirlerinin müradifi olduğu anlaşılmaktadır. Yan yana yer alan her öge, gerek kendisinin önünde gerekse sonunda yer alan kelimeye ve cümlede bulunduğu yere bağlı olarak değer kazanır. Duygu ve düşüncelerimizin eksiksiz anlatımı bu ögelerin dilbilgisi kurallarına bağlı olarak doğru kullanımları ile doğrudan alakalıdır (Gencan, 2007, s. 111). Edatların işlevleri ele alınırken, onların bir yönüyle cümle içerisinde anlamca birbiri ile ilgili ya da görevleri aynı olan sözcükleri bağlamak için kullanılan ögeler olduğu ifade edilmiştir.

Dil, iletişimsel bir değere sahiptir. Bir dilde kullanılan kelimeler, cümleler, hatta harfler dahi, anlam ve işlevden soyutlanamaz. Bu ögelerin her birinin belirli bir işlevi, ifade ettiği bir anlamı vardır (Şimşek, 2001, s. 382). Edatların metin içerisindeki fonksiyonları yadsınamayacak derecede önemlidir. Edatlar bir nesne, vasıf, yer veya hareketi karşılamadıkları halde cümle içerisinde çeşitli görevler üstlenmektedir. Edatların en önemli iki fonksiyonundan ilki olan gramatikal fonksiyon, amel etsin veya etmesin cümleyi oluşturan sözcükler arasındaki ilişkiyi sağlar. İkincisi anlamsal fonksiyonudur ki bağlamın delalet ettiği anlamın sınırlandırılmasını sağlar (eş-Şerif, 1996, s. 23).

Harf soylu olan edatların i‘râbda yeri olmamakla beraber, isim soylu olan edatlar cümle içerisindeki konumlarına göre genellikle mebni oldukları için mahallen bir görev üstlenerek cümledeki yerlerini alır.

Edatlar cümle ve metin içerisinde çok fonksiyonlu yapılar olarak karşımıza çıkar. Bu sebeple kendisine yakın olan kelimeleri etkiler. Edatın anlamı cümlede dilsel bağlam içerisindeki karinelerle sınırlanır. Bazı edatların iki rolü vardır: Harekeyi ya da sükûnu celbeden işlevsel rol ve tüm edatların katıldığı anlamsal (delâli) rol ki bunlar cümlelerin üslubunun anahtarı veya karinesidir. Edatların yüklendikleri işlevleri, edat için yapılan; ‘kelime ya da cümleleri birbirine bağlar, kendisi dışındaki kelimelerle anlam kazanır, kullanıldığı kelimenin cümle içindeki diğer kelimelerle ilişkisini gösterir’ şeklindeki tanımlar anlatmaktadır. Edatlar hiçbir nesne veya eylemi karşılamalarına rağmen cümle içerisinde vazife gören kelimelerdir (Hacıbekiroğlu, 2015, s. 56).

II. BÖLÜM

ARAP DİLİNDE EDATLARIN İŞLEVLERİ

Edatlar konusu asırlar boyunca çeşitli şekillerde tasnif edilmiştir. el-Halîl b. Ahmed'in (ö. 170/786) *Kitâbu'l-Hurûf ve'l-Edevât* isimli eserinde edatlar zâid, istisnâ, masdariye, nefy gibi işlevleri dikkate alarak sınıflandırılmıştır. İbn Hişâm *Mugni Lebîb*'in de (أ) elif harfinden başlayıp (ه) he harfi ile son bulan alfabetik sırayı gözetmiştir. er-Rummânî'nin *Kitabu Meâni'l-Hurûf*'un da bu durum işlev bir kenara bırakılarak dört bölümü oluşturan birli, ikili, üçlü ve dörtlü harfler olmak üzere harf sayıları esas alınarak gerçekleştirilmiştir. el-Galâyînî'nin (ö. 1363/1944) *Câmîu'd-Durûsi'l-'Arabiyye*'sinde ise harfler; önce meânî ve mebânî, sonra da amel edenler ve etmeyenler gibi farklı bakış açıları göz önünde tutularak sınıflandırılmıştır (Can, 2010, s. 12).

ez-Zemahşerî'nin *el-Mufasssal*'ın da edat tasnifi oldukça zengindir (ez-Zemahşerî, 1993, s. 377-468). Bunlar لَعَلَّ - لَكِنَّ - لَيْتَ - كَأَنَّ gibi fiilimsi harfler (hurûfu'l-müşebbehe bi'l-fi'), لَكِنَّ - حَتَّى - لَا - بَلْ - أَوْ - ثُمَّ - الْفَاء - الْوَاو - gibi atıf harfleri (hurûfu'l-atıf), مَا - لَا gibi olumsuzluk harfleri (hurûfu'n-nefiy), يَا - هَا - هِيَ - أَمَّا - أَلَا gibi uyarı harfleri (hurûfu't-tenbîh), إِنَّ - أَنْ - النَّوْن - يَا - هِيَ - أَيُّ - وَ - أ - gibi seslenme harfleri (hurûfu'n-nidâ), إِيَّا - خَلَا - عَدَا - حَاشَا - غَيْرَ - سِوَى - gibi tasdik harfleri (hurûfu't-tasdik), لَا يَكُونُ gibi istisna harfleri (hurûfu'l-istisnâ), هِيَ - أَيُّ - وَ - يَا - هِيَ - أَيُّ gibi hitap harfleri (hurûfu'l-hitâb), وَ - ا - ي - gibi illet harfleri (hurûfu'l-ille), أَنْ - أَيُّ gibi tefsir harfleri (hurûfu't-tefsîr), كَيْ - لَوْ - مَا - أَنْ - أَنْ gibi masdar harfleridir (hurûfu'l-masdariyye). Bunların yanında; özelleştirme harfleri (hurûfu't-tahsîs), yakınlaştırma

harfleri (hurûfu't-takrîb), tenvin, inkâr harfî (harfu'l-inkâr), hatırlama harfî (harfu't-tezekkür), سَوْفَ – السَّيْنِ gibi gelecek zaman harfleri (hurûfu'l-istikbâl), هَلْ – أَ gibi soru harfleri (hurûfu'l-istifhâm), لَمَّا – لَوْلَا – لَوْ – إِذْمَا – إِنْ gibi şart harfleri (hurûfu'ş-şart), فِي – لا – كَلَّا gibi sebebe bağlama harfleri (hurûfu't-ta'lîl), فَ – لِ – بِ – عَلَى – كَيْ – إِنَّ – حَتَّى – مِنْ gibi engelleme harfleri (hurûfu'r-rad'), كَتَبْتُ gibi dişillik “te”si (tâu't-te'nîs), نَنْ gibi pekiştirme “nun”u (nûnu't-te'kîd), إِيَاهُمْ – إِيَاهُ – إِيَاهُ gibi sessizlik “he”si (hâu's-sükût), أَكْرَمْتُكُمْ gibi duraklama “şe”si (şînu'l-vakf), edat olarak kabul edilmiştir.

Mebânî ya da hicâ harfleri olarak isimlendirilen, tek başına anlam taşımayıp sözcüklerin oluşturulmasında görev alan, kendi içerisinde sınıflandırmalara tabi tutulan ve sayıları yirmi sekiz olan bölüm konu dışındadır (İbn Fâris, 1997, s. 63). Arap dilinde en önemli yeri kaplayan, isim, fiil ve edatlardan oluşan meânî harfleri, farklı farklı anlamlarla ifadelerdeki yerlerini almaktadır. Sayıları, ne şekilde amel ettikleri, kelime çeşidi olarak hangi gurupta yer aldıkları sürekli araştırma konusu olmuştur. Farklı zamanlarda farklı bakış açıları ile incelenmeleri, sayılarında artma ve eksilmeleri ortaya çıkarmıştır. Amel edip etmemeleri, isim ya da fiil ile kullanılıyor olmaları ve anlamları açısından farklı sınıflandırmalar yapılabilen, bu sınıflandırmalarda tek bir edatın, farklı bir kaç kategoride yer alabildiği görülmektedir. Örneğin; nasb edatlarının muzâri fiil ile kullanılmasının yanı sıra bazılarının masdar, bazılarının nefiy edatı olarak ayrılması, bu duruma örnek teşkil etmektedir (Hân, 2015, s. 91; es-Suyûtî, 1987, s. 29).

Bu açıklamalara dayanarak hurûfu'l-meânî şu açılardan incelenebilir:

a) Yapısı Bakımından: Her ne kadar şekil itibari ile hece harfleri ile aynı olsalar bile cümleye kazandırdıkları anlam sebebi ile tam bir farklılık gösterir (Yüksel, 1999, s. 19).

b) İsimlerle-Fiillerle veya Her ikisi İle Beraber Kullanılmaları Bakımından:

Cer, kase, istisna, nidâ, inne ve benzerleri, müfâcee, tafsil ve tenbih edatları yalnızca isimlerle, şart, masdar, cezm, nasb, tahsis, istikbal, tevakku ve red edatları ise yalnızca fiillerle kullanılır. İsim ve fiiler ile müşterek kullanılan atıf, istifham, tefsir, nefiy ve cevap edatları ise üçüncü gurubu oluşturmaktadır. Bu gruplandırma edat konusunun incelenmesinde hem işlevsel hem de anlamsal bakış açısının bir şekilde iç içe geçerek incelendiğinin de göstergesidir (Hân, 2015, s. 94).

c) Amel Edip Etmemeleri Bakımından: Bu açıdan da edatlar amel edenler, etmeyenler ve amel etmesi veya etmemesi mümkün olanlar olmak üzere üç grupta karşımıza çıkar. Amel eden edatlar kimi yerde tek bir amel görevini üstlenirken إِنَّ ve kardeşleri olarak isimlendirilen grup nasb etmelerinin yanı sıra ref' etmeleri ile de iki farklı görevi üstlenmektedir (el-Murâdî, 1992, s. 27-28).

d) Müşterek Amel Etmeleri Bakımından: Edatlar cümleye hem yapısal yönden hem de mana yönünden etki ettiklerinde müşterek amel ediyor demektir ve bu açıdan ele alınır.

e) Anlamları Bakımından: Daha önce de üzerinde durulduğu gibi edatlar içinde yer aldıkları cümleye olumluluk veya olumsuzluk katmaları dışında birçok farklı mana da katabilir.

2.1. KULLANILDIKLARI YERLERE GÖRE EDATLARIN İŞLEVLERİ

Edatların kullanıldıkları yerler açısından incelenmeleri, cümle içerisindeki işlevleri, Arap dilinde cümlenin anlaşılması konusunda dikkate alınması gereken önemli bir konudur. Bu bölümde edatların cümle içerisinde kullanıldıkları yerlere göre sınıflandırılmaları yapılacak ve detaylı bir şekilde örnekleriyle açıklanacaktır. Özellikle

isimlerle ve fiillerle kullanılan edatlar tek tek ele alınacak ve gerek i‘râb gerekse mana yönüyle cümle üzerinde yapmış olduğu etkiler konu edilecektir.

2.1.1. İsimlerle Beraber Kullanılan Edatlar

2.1.1.1. إِنَّ ve Benzerleri

İsim cümlesi önüne gelen bu edatlar isim cümlesinin ögelerini etkiler ve cümlede gerek nahiv gerekse mana yönüyle değişiklik yapar. Mübtedâ'nın amelini ortadan kaldırarak nasb, haberi ref' etmeleri, harf sayılarının fiiller gibi üç ya da dört olması, mazi fiiller gibi fetha üzere mebni olmaları sebebi ile fiile benzeyen harf adını alan إِنَّ - كَأَنَّ - لَكِنَّ - لَيْتَ - لَعَلَّ harfleridir (el-Azme, 2008, s. II:118).

2.1.1.1.1. إِنَّ : “Mutlaka, şüphesiz” gibi, anlamı güçlendirmek için kullanılır. Muhtelif kullanım şekilleri olmakla beraber esas kullanım amacı te'kid-pekiştirme içeriklidir (el-Cürcânî, 2016, s. 284).

إِنَّ قَعَرَ جَهَنَّمَ سَبْعِينَ خَرِيفًا “Şüphesiz ki cehennem çukuru yetmiş yıl uzaklıktadır.”

Bu hadiste hazfedilen bir يَبْعُدُ fiili vardır ve anlam şu şekilde takdir edilir:
إِنَّ قَعَرَ جَهَنَّمَ (يَبْعُدُ) سَبْعِينَ خَرِيفًا.

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْقُرْنَيْنِ قُلْ سَأَتْلُوا عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْرًا إِنَّا مَكَنَّا لَهُ فِي الْأَرْضِ وَاتَّبِعْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا -

84-83/الكهف/ (Ey Muhammed!) Bir de sana Zülkarneyn hakkında soru soruyorlar. De ki: “Size ondan bir anı okuyacağım.” Şüphesiz ki biz onu yeryüzünde kudret sahibi kıldık ve kendisine her konuda (amacına ulaşabileceği) bir yol verdik.”

2.1.1.1.2. أَنْ : “-diği, -mesini, muhakkak, gerçekten, -ki” gibi anlamlarda karşımıza çıkar.

a) “Pekiştirme” anlamı taşımasının yanı sıra cümlenin anlamını mastara çevirir.

Bu yönü ile masdar edatları arasında yer alır.

108/الأنبياء - الأَنْبِيَاءُ وَاحِدٌ - De ki: “Bana ancak, ilâhınızın yalnızca bir tek ilâh **olduğu** vahyolunuyor.”

b) لَعَلَّ “umulur ki” anlamında kullanılabilir (İbn Hişâm, 1991, s. 75-76).

اَنْتِ السُّوقَ اَنَّكَ تَشْتَرِي لَنَا شَيْئًا “Çarşıya git. **Belki** bize birşeyler alırsın.”

c) “-ki, -ği” anlamlarını taşıması bakımından ism-i mevsullere benzemektedir.

سَمِعْتُ أَنَّ الطَّلَبَةَ أَضْرَبُوا عَنِ الدَّرْسِ “Duydum **ki** öğrenciler dersi boykot etmişler”

(Akdağ, 1999, s. 105).

2.1.1.1.3. كَأَنَّ : Haberinin müştak (türemiş) oluşu ile “güya, sanki, -mişcesine”; camid (türememiş) oluşuna göre ise “gibi, benzer” anlamlarında tercüme edilerek “teşbih” anlamı taşır (Akdağ, 1999, s. 333).

كَأَنَّ زَيْدًا أَسَدٌ “Zeyd bir aslan **gibidir**.”

يَسْكُتُ كَأَنَّهُ جَاهِلٌ “Cahil**mişcesine** susuyor.”

“Zan, şüphe ve yakınlık” bildirir (İbn Hişâm, 1991, s. 323-324).

كَأَنَّكَ بِالسَّنَاءِ مُقْبِلٌ (أَظُنُّهُ مَقْبِلًا) “Kışın gelebileceğini **zannediyorum**.”

2.1.1.1.4. لَيْتَ : “Keşke, bari, nolaydı, tek” anlamlarında kullanılıp, gerçekleşme ihtimali mümkün olmayan veya zor olan, fakat olması istenilen şeyleri anlatmak için kullandığımız temenni edattır.

أَلَا لَيْتَ السَّنَابَ يُعُودُ يَوْمًا فَأُخْبِرُهُ بِمَا فَعَلَ الْمَشِيبُ

“Ah! **Keşke** gençlik bir gün döneydi de ona ihtiyarlığın bana yaptıklarını bir bir anlataydım” (İbn Hişâm, 1991, s. 466).

Kendisinden önce gelen يا edatı ile beraber kullanıldığında “pişmanlık, üzüntü” gibi anlamlar kazanır.

يا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ “Ah! **Keşke** kavmim bilseydi!” (Akdağ, 1999, s. 384).

2.1.1.1.5. لَكِنَّ : Bir sözde var olan “olumlu veya olumsuz vehmi ortadan kaldırmayı” hedefler. Anlamı kuvvetlendirerek te’kit özelliği de taşır.

زَيْدٌ عَالِمٌ لَكِنَّهُ بَخِيلٌ “Zeyd âlim, **fakat** cimridir.”

لَكِنَّ edatı mana bakımından olumlu anlam taşıyan âlimlik sıfatının yanında Zeyd’in olumsuz olan cimrilik sıfatını ortaya çıkarmıştır.

2.1.1.1.6. لَعَلَّ : Gerçekleşmesi imkânsız olan bir şeyi talep etmek için kullanılır (el-Azme, 2008, s. II:119-121).

فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَحْشَى - طه/44 “Ona yumuşak söz söyleyin. **Belki** öğüt alır yahut korkar.”

2.1.1.1.7. لا النَّافِيَةُ لِلْجِنْسِ : Araplar bu harfi ismini nasb, haberini ref yaptığından dolayı inne ve kardeşleri babında ele almışlardır. Bir cinsin tamamını olumsuz hale getirdiği için bu şekilde isimlendirilmiştir. لا رَجُلٌ فِي الدَّارِ “Evde erkek -cinsinden hiç kimse yoktur.” Bu anlamda kullanılabilmesi için cinsin tamamını nefy etmesi, isminin ve haberinin nekira olması, isminin ve haberinin yer değiştirmemesi veya جاءَ بِلا كِتَابٍ gibi “Kitapsız geldi” örneğinde olduğu gibi kendisinden önce harfi cer gelmemesi gerekir. Eğer لا isim cümlesinin başına gelerek bir cinsi nefyetmiyorsa o halde لَيْسَ gibi amel

ederek tek bir şeyi olumsuzlaştırır. لا رَجُلٌ فِي الدَّارِ بِنِ رَجُلَانِ “Evde bir değil iki erkek vardır.”

لا cümlesinin başında olup ismi de marife olarak gelirse amel etmeyerek sadece anlamı olumsuzlaştırır. Bu durumda aşağıdaki örnekte görüldüğü gibi cümle içerisinde لا nın tekrar edilmesi gerekir. لا زَيْدٌ فِي الدَّارِ وَلَا عَمْرٌو “Evde ne Zeyd ne de Amr vardır (İkisi de evde değildir).” Aynı şekilde لا nın ismi haberinin önüne geçerse amel etmez, sadece anlamı olumsuzlaştırır. Bu durumda harfin tekrar edilmesi gerekir (el-Azme, 2008, s. II:174-176).

47/الصَّافَاتِ - لا فِيهَا عَوْلٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنْزَفُونَ - “Onda baş döndürme özelliği yoktur. Onlar, onu içmekle sarhoş da **olmazlar**.”

2.1.1.2. Harfi Cerler

Harfi cerlerin esas işlevleri isim ile fiil arasında bağlantı kurmaktır. En temel özellikleri ise geçişsiz bir fiili geçişli hale getirerek mefûl almasını sağlamasıdır.

مَرَرْتُ بِ/عَلَى زَيْدٍ “Zeyd’e uğradım” (el-Cürcânî, 2016, s. 18). Sonrasında gelen isimlerin son harekelerini etkileyerek cer (kesre) yapar.

2.1.1.2.1. ب : Bu harfi cer, genel olarak aşağıdaki manalarda kullanılır.

a) “Bitişme, ekleme” anlamında:

42/البقرة - وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ - “Hakkı batılla karıştırıp da bile bile hakkı gizlemeyin.”

b) “Sebeplendirme” anlamında:

233/البقرة - لَا تُضَارُّ وَالِدَةً يَوْلَدِهَا - “Hiçbir anne çocuğu **sebebiyle** zarara uğratılmasın.”

c) في anlamında zarf olarak:

123/ آل عمران/ “وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ - آل عمران/123” “Andolsun, Allah size Bedir’de yardım etmişti.”

d) “Araç/alet” anlamında:

73/ البقرة/ “فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا - البقرة/73” “Sığırın bir parçası ile öldürülene vurun” dedik.

e) مِنْ anlamında:

6/ الانسان/ “عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللَّهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا - الانسان/6” “Bu, Allah'ın has kullarının **ondan** içtikleri ve akıttıkça akıttıkları bir pınardır.”

f) “Bazılık” anlamında:

6/ المائدة/ “وَأَمْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ - المائدة/6” “Başlarınıza (**bir kısma**) meshedin.”

g) “Yemin” anlamında:

82/ ص/ “قال فَيَعِزُّنَكَ لِأَعْوَابِهِمْ أَجْمَعِينَ - ص/82” “Senin izzetin adına **andolsun**, ben, onların tümünü mutlaka azdırıp kışkırtacağım.”

h) مَعَ anlamında:

3/ النصر/ “فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ - النصر/3” “Rab’bine hamdederek (**handle beraber**) O’nu tesbih et.”

i) عَلَى anlamında:

“كَيْفَ أَصْبَحْتَ؟ بِخَيْرٍ (على خير)” “Nasıl sabahladın? Hayır üzere.

j) إِلَى anlamında:

100/ يوسف/ “وَقَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا وَقَدْ أَحْسَنَ بِي إِذْ أَخْرَجَنِي مِنَ السِّجْنِ - يوسف/100” “Rabbim onu gerçekleştirdi. Rabbim beni zindandan çıkardı ve bana iyilikte bulundu.”

k) “Fazlalık (zaid)” olarak:

25/مريم “وَهَزَىٰ إِلَيْكَ يَدْعَ النَّخْلَةَ - مريم/25 Hurma ağacını kendine doğru silkele.”

l) “Hal” olarak kullanılır

93/البقرة “وَأَشْرَبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ يُكْفِرِهِمْ - البقرة/93 “İnkârları **yüzünden** buzağı sevgisi onların kalplerine sindirilmişti.”

m) “Müteaddilik (geçişlilik)” bildirmek amacı ile:

17/البقرة “فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ - البقرة/17 “O ateş yanıp da etrafını aydınlattığı anda Allah, hemen onların aydınlığını **giderir**.”

2.1.1.2.2. ن : “Yemin” anlamında kullanılır (el-Azme, 2008, s. IV:4-7).

91/يوسف “يَا لِلَّهِ لَقَدْ أَتَرَكْتُ اللَّهَ عَلَيْنَا - يوسف/91 “Allah’a **andolsun**, gerçekten Allah seni bize üstün kıldı.”

2.1.1.2.3. ك : Bu edat aşağıdaki manalarda kullanılmaktadır.

a) Asıl kullanım amacı “teşbih” içindir:

زَيْدٌ كَالْأَسَدِ “Zeyd aslan **gibidir**.”

b) “Sebeup/ta‘il” bildirmek için kullanılır (İbn Hişâm, 1991, s. 300).

77/القصص “وَأَحْسِنُ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ - القصص/77 “Allah’ın sana iyilik yaptığı **gibi** (sebebi ile) sen de iyilik yap”

2.1.1.2.4. ل : Bu edat Arap dilinde birçok manada kullanılmaktadır. Bu manalar aşağıda verilmiştir.

a) “Sahiplik” anlamında:

81/الأنبياء - “Süleyman’ın hizmetine de güçlü esen rüzgârı verdik.”

b) “Tahsis etme” anlamında:

50/الأحزاب - “Mehirsiz olarak kendini Peygamber’e bağışlayan...”

c) “Liyakat, hak etme/istihkak” anlamında:

1/البقرة - “Hamd , Âlemlerin Rabbi , Allah’a mahsustur.”

d) “Sebeup bildirme” anlamında:

Devlet, üretimi teşvik için vatandaşlara mali kredi verdi” (Bakırcı & Çögenli, 2013, s. 163).

e) في anlamında:

9/آل عمران - رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَّا رَيْبَ فِيهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ

“Rabbimiz! Şüphesiz sen, hakkında şüphe olmayan bir günde insanları toplayacaksın. Şüphesiz Allah va’dinden dönmez.”

f) إلى anlamında:

79/الأنعام - “Ben, hakka yönelen birisi olarak yüzümü, gökleri ve yeri yaratana döndürdüm.”

g) ب anlamında:

193/عمران “Rabbimiz! Biz, ‘Rabbimize iman edin’ diye imana çağırın bir davetçi işittik.”

h) بَعْدَ anlamında:

78/الإسراء “Güneşin zevalinden **sonra** (öğle vaktinde Batı’ya kaymasından) gecenin karanlığına kadar (belli vakitlerde) namazı kıl.”

i) عِنْدَ anlamında:

2/الحشر “O, kitap ehlinde **inkâr edenleri ilk toplu sürgünde** yurtlarından çıkarandır.”

j) “Müteaddilik (geçişlilik)” anlamı katma:

5/مریم “Bana kendi tarafından; bir çocuk bağışla.”

k) “İnkâr” anlamını pekiştirme: Bu durum olumsuz bir **كَانَ** fiilinin ardından muzâri fiilin önünde kullanılarak yapılır.

168/النساء “Allah mağfiret edecek değildir.”

l) عَلَى anlamında:

109/الاسراء “Onlar ağlayarak yüzüstü (yüzlerinin üzerine) yere kapanırlar.”

m) “Hayret bildirme” anlamında (İbn Hişâm, 1991, s. 355-358).

يا أَلْمَاءُ “Ne su **amma!**”

يا أَيْكَ رَجُلًا عَالِمًا “Ne âlim adamsın!”

2.1.1.2.5. وَ : Yemin anlamında harfî cer olarak kullanılır (el-Azme, 2008, s. IV:10).

2-1/العصر - العصر/2 “**Andolsun** zamana ki, insan gerçekten ziyan içindedir.”

2.1.1.2.6. عَن : Bu edat aşağıdaki manalarda kullanılmıştır.

a) “Terk etme/ayrılma” anlamında:

سافرتُ عَنِ الْبَلَدِ “Ülkeyi **terk ettim**” (İbn Hişâm, 1991, s. 245).

b) مِنْ anlamında :

104/التوبة - التوبة/104 “Allah’ın kullarının tevbesini kabul edeceğini bilmezler mi?”

c) بَعْدَ anlamında :

19/الانشقاق - الانشقاق/19 “Şüphesiz siz halden hâle geçeceksiniz.”

d) “Sebepe bildirmek” anlamında:

114/التوبة - التوبة/114 “İbrahim’in, babası için af dilemesi, sadece ona verdiği bir söz sebebiyledir.”

e) “Taraf, bölüm, miktar” anlamında:

17/الأعراف - الأعراف/17

“Sonra (pusu kurup) onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından sokulacağım”.

f) “Fazlalık (zaid)” olarak kullanılır (el-Azme, 2008, s. IV:10-11).

63/النور - النور/63 “Artık onun emrine muhalefet edenler sakınsınlar.”

i) ب anlamında :

3/النجم - النجم/3 “O, nefis arzusu ile konuşmaz” (İbn Hişâm, 1991, s. 248).

2.1.1.2.7. مِنْ : Bu edat Arap dilinde aşağıdaki manalarda kullanılmaktadır.

a) “Baziyet” anlamında:

8/البقرة - البقرة/8 “İnsanlardan, inandık” diyenler de vardır.”

b) “Cinsi açıklamak” için:

3/النساء - النساء/3 “Size helâl olan (başka) kadınlardan nikâhlayın.”

c) “Açıklama” anlamında:

1/البينة - البينة/1

“Kitap ehlinden inkâr edenler ile Allah’a ortak koşanlar, kendilerine apaçık delil gelinceye kadar (küfürden) ayrılacak değillerdi.”

d) ل anlamında “sebeplendirme” için:

151/الأنعام - الأنعام/151 “Fakirlik korkusu sebebi ile çocuklarınızı öldürmeyin.”

e) في anlamında:

40/ فاطر - اَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْاَرْضِ - فاطر/40 “Gösterin bana, onlar yerde ne yaratmışlardır?”

f) عَنْ anlamında:

36/ يونس - اِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا - يونس/36 “Oysa zan, hak namına (haktan) hiçbir şeyin yerini tutmaz.”

g) عَلَى anlamında:

77 / الأنبياء - وَنَصَرْنَا مِنْ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا - الأنبياء / 77 yardım etmiştik.”

h) ب anlamında:

83/ المائدة - تَرَى اَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ - المائدة/83 “Gözlerinin yaşla dolup taşığını görürsün.”

i) “Zaid/fazlalık” olarak kullanılır. Bu durumda mecrûrunun nekra olması ve öncesinde bir olumsuzluk veya olumsuzluk benzeri bir ifade geçmesi şartı aranır.

107/ البقرة - وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ - البقرة/107 ne de bir yardımcı vardır.”

2.1.1.2.8. فِي : Harfi cer bahsinde sıkça karşılaşılan bir edattır. Şu anlamlarda kullanılır:

a) “Kapsamak, içermek” anlamında:

الكِتَابُ فِي الْخَزَائِنِ “Kitap dolabın içindedir.”

زَيْدٌ فِي الدَّارِ “Zeyd evdedir.”

b) “Zarf” bildirir:

3-2/الروم - الرُّومُ فِي أَدْنَى الْأَرْضِ - “Rumlar, yakın bir yerde yenilgiye uğratıldılar.”

c) مِنْ anlamında:

5/النساء - وَأَرْزُقُوهُمْ فِيهَا - “O mallardan onları besleyin.”

d) عَلَى anlamında:

71/طه - وَأَصْلَبَبْنَكُمْ فِي جُدُوعِ النَّخْلِ - “Sizi hurma dalları üzerine asacağım.”

e) مَعَ anlamında maiyet bildirir :

29/الفجر - فَادْخُلِي فِي عِبَادِي - “(İyi) kullarımın arasına gir.”

f) إِلَى anlamında:

88/الصافات - فَانظُرْ نَظْرَةً فِي النُّجُومِ - “İbrahim, yıldızlara baktı.”

g) عِنْدَ anlamında:

18/الشعراء - وَابْتَدَأَ فِيْنَا مِنْ عُمْرِكَ سِنِينَ - “Sen ömrünün nice yıllarını aramızda geçirdin.”

h) “SebeP” bildirmek için (el-Azme, 2008, s. IV:14).

32/يوسف - فَذَلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنَّنِي فِيهِ - “İşte bu, beni kendisinden dolayı kınadığınız kimsedir.”

i) “Göre” anlamında:

ما عِلْمِي فِي بَحْرِ عِلْمِهِ إِلَّا قَطْرٌ - “Benim ilmim onun ilim denizine göre sadece bir damladır.”

j) “ب” anlamında:

“Sen işini bilirsin” (Akdağ, 1999, s. 313-314).
أَنْتَ بَصِيرٌ فِي عَمَلِكَ

2.1.1.2.9. **إلى** : Üç harfli harfi cerlerin en çok kullanılanlarından bir tanesidir ve aşağıdaki manalara gelir:

a) “Varılmak istenen son nokta” anlamında:

انظُرُوا إِلَى ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَيَنْعِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ - الأنعام/99

“Bunların meyvesine, bir meyve verdiği zaman, bir de olgunlaştığı zaman bakın. Şüphesiz bunda inanan bir topluluk için (Allah’ın varlığını gösteren) ibretler vardır.”

b) “Zamansal açıdan son sınırı bildirmek” için:

ثُمَّ أَتَمُّوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ - البقرة/187
“Sonra da akşama **kadar** orucu tam tutun.”

c) “Mekânın sınırını bildirmek” için:

مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى - الإسراء/1
Mescid-i Haram’dan Mescid-i Aksa’ya.”

d) **في** anlamında:

لِيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ - النساء/87
“Andolsun, sizi kıyamet gününde mutlaka bir araya toplayacaktır.”

e) **مَعَ** anlamında (el-Azme, 2008, s. IV:15).

فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ - المائدة/6
“Yüzlerinizi ve dirseklerinize **kadar** ellerinizi yıkayın.”

f) ل anlamında (İbn Hişâm, 1991, s. 135).

33/النمل/إِنَّكَ - "Emir **senin**."

2.1.1.2.10. على : "Üzere, üstüne, üstünde, üzerinde, üzerine,...e,...a, ...ye, ...ya" gibi anlamlarla karşımıza çıkan bu harfi cer, diğer harfi cerlerde olduğu gibi isimlerin önünde kullanılarak son harekelerini mecrûr (kesre) yapacak şekilde etkiler (Akdağ, 1999, s. 280). En çok kullanılan anlamları örnekleriyle şu şekildedir:

a) "Üzerinde" anlamında:

80/المؤمن/وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ - "Onlarla ve gemilerle taşınırsınız."

b) في anlamında "zarfiyet" bildirir:

102/البقرة/وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلَىٰ مُلْكِ سُلَيْمَانَ - "Süleyman'ın hükümranlığı hakkında şeytanların uydurdukları yalanların ardına düştüler."

c) مَعَ gibi "halde -...e rağmen" anlamında:

177/البقرة/وَأَتَى الْمَالَ عَلَىٰ حُبِّهِ - "Mala olan sevgilerine rağmen verenlerin."

d) "Sebeup bildirmek" için ل harfi anlamında:

185/البقرة/وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَاكُمْ - "Sizi hidayet erdirdiği sebebi ile Allah'ı tekbir etmeniz (yüceltmeniz) içindir."

e) عِنْدَ anlamında:

17/النساء/إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ - "Allah **katında** (makbul) tövbe, ancak bilmeyerek günah işleyip sonra çok geçmeden tövbe edenlerin tövbesidir."

f) إلى anlamında: (Akdağ, 1999, s. 280)

جَلَسَتْ الْأُسْرَةُ عَلَى الْمَائِدَةِ “Aile sofraya oturdu.”

g) Kendisinden sonra “أَنَّ” gelmek şartıyla لَكِنْ “fakat, ama” anlamında:

لَمْ أَجِئْ لِزِيَارَتِكَ عَلَى أَنِّي كُنْتُ رَاغِبًا فِي ذَلِكَ “Çok istediğim halde ziyaretine gelemedim”

(Bakırcı & Çögenli, 2013, s. 119).

2.1.1.2.11. حَتَّى : Cer edatı olmasının yanında atıf ve başlangıç edatı olmak üzere çeşitli kullanımı olan bu edatın genel olarak karşılaşılan anlamları aşağıdaki gibidir.

a) Muzâri fiilin başına geldiğinde genellikle لِي - كَيْ “için”, إِلَى أَنْ “...e kadar” veya إِلَّا أَنْ anlamlarında kullanılır.

فَقَاتِلُوا النَّبِيَّ تَبَعِي حَتَّى تَقَى إِلَى أَمْرِ اللَّهِ “Allah’ın emrine dönmeleri için isyan edenlerle savaşın.”

لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى نَرَى اللَّهَ جَهْرَةً - البقرة/55 “Biz, Allah’ı açıkça görmedikçe asla sana inanmayız.”

b) Önüne geldiği fiil ya da isim cümlelerini başlattığı için başlangıç (iptidâiye) edatı olarak kullanılan حَتَّى bu durumlarda atıf edatı olmaktan çıkarak amaç, sınır bildirme işlevi görür. Bu özelliğinden dolayı gaye edatı olarak da anılan kelime “nihayet, sonunda, ta sonunda, ...inceye kadar” anlamlarından uygun olan ile tercüme edilir.

فَمَا زَالَتْ الْقَتْلَى تَمْجُ دِمَاءَهَا بِدِجْلَةَ حَتَّى مَاءٌ دِجْلَةَ أَشْكَلُ

“Dicle’de öldürülenlerden kanlar fişkırmaya devam etti.

Nihayet **sonunda** Dicle’nin suyu kana boyandı” (Akdağ, 1999, s. 186-189).

“Andolsun **وَلَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ فَصَبَرُوا عَلَىٰ مَا كُذِّبُوا وَأُوذُوا حَتَّىٰ أَتَاهُمْ نَصْرُنَا - الأنعام/34** ki, senden önce de birçok Peygamberler yalanlanmıştı da onlar yalanlanmalarına ve eziyet edilmelerine karşı sabretmişler ve **nihayet** kendilerine yardımımız yetişmişti.”

c) **حَتَّى** edatı atfolan kelimenin açık ve müfred bir isim olması, atfolunduğu şeyden derece olarak daha üstün veya daha aşağı ve yahut da onun bir parçası olması şartları ile atıf edatı olarak kullanılır. “Üstelik bile, hatta” gibi anlamlara gelir.

حَتَّى **يَمُوتُ النَّاسُ حَتَّىٰ الْأَنْبِيَاءُ** “Bütün insanlar, peygamberler **bile** ölürler” (Akdağ, 1999, s. 188)

d) Şart bildiren **إِذَا** harfinden önce sonuç bildirmek için cümle başında kullanılabilir. “Öyle ki” anlamına gelir.

حَتَّىٰ إِذَا فَسَلْتُمْ وَتَنَزَّاعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُم مِّن بَعْدِ مَا أَرَاكُمْ مَا تُحِبُّونَ - آل عمران/152

“Fakat Allah size sevdiğiniz şeyi (galibiyeti) gösterdikten sonra gevşeklik göstermişsiniz. Ve **(öyle ki)** verilen emir hakkında nizaya (anlaşmazlığa) düştünüz ve isyan ettiniz.”

e) **إِلَى** anlamında harfî cer olarak sadece “açık bir ismi mecrûr yapmak” amacı ile kullanılmasına karşın, kural dışı olarak “zamiri cer eden harf” olarak kullanılabilir.

حَتَّىٰ مَطْلَعِ الْفَجْرِ - القدر/5 “O gece, tan yerinin ağarmasına **kadar** bir esenliktir.”

فَلَا وَاللَّهِ لَا يُلْفِي أَنَسٌ   قَتَىٰ حَتَاكَ يَا ابْنَ أَبِي زِيَادٍ (قول الشاعر - لم يعرف)

Anlamı: “Ey İbn Ebi Ziyad, İnsanlar ihtiyaçlarını temin etmek için ricada bulunacakları senden başka bir genç bulamayacaklar” (el-Azme, 2008, s. IV:118-7).

2.1.1.2.12. مُنْذُ ve مُنْذُ : Kur'an'ı Kerim'de harfi cer görevinde kullanılmamış olmalarına rağmen bu kelimelerin isim ve harf şeklinde iki kullanımı mevcuttur. Açık bir şekilde kullanılan zaman isimlerini mecrur yaparak harfi cer kabul edilirler. Aşağıdaki anlamlarda kullanılırlar:

a) مِنْ anlamında:

ما رَأَيْتُهُ مُنْذُ يَوْمِ الْجُمُعَةِ “Cuma gününden beri onu görmedim.”

b) Şimdiki zamanda فِي harfi cerinin taşıdığı “-de, -da” anlamında:

جِئْتُ مُنْذُ بَرَاعِ الْقَمَرِ “Ay doğduğunda geldim.”

c) Kendisinin ardından cümle geldiği zaman isim olarak kabul edilerek “-den beri, -dir, -li” şeklinde tercüme edilir ve zarf görevi üstlenirler.

ما زُرْتَنِي مُنْذُ جِئْتُ “Geldiğinden beri beni ziyaret etmedin” (Akdağ, 1999, s. 402).

2.1.1.2.13. كَيْ : “Masdar bildiren nasb edatı ve harfi cer” olarak kullanılır. Harfi cer olarak kullanımı şu şekildedir:

a) Öncesinde لِ harfi cerinin bulunmaması durumunda kendisi bu harfin yerine kullanılarak “için” anlamını alır. Bu durumda muzâri fiilin nasb olması kendisi ile fiil arasında gizli bir أَنْ masdar harfi tevil edilerek açıklanır ve كَيْ harfi cer olarak kabul edilir.

قَدِمْتُ مِنَ الْقَرْيَةِ كَيْ أُرْوِكَ “Köyden seni ziyaret etmek için geldim”.

b) Soru ما سِنا birleşerek كَيْمَهُ؟ şeklinde kullanılırsa harfi cer olarak kabul edilir. كَيْ harfi cer, ما soru ismi mahallen mecrûr olarak i'râb edilir. “Niçin, ne diye, ne için” şeklinde anlam bulur.

كَيْمٍ تَرَكْتَ الْمَدْرَسَةَ؟ “Okulu **niçin** bıraktın?” (Akdağ, 1999, s. 351) .

c) Masdar ما sına birleşmesi durumunda harfi cer olarak kabul edilir.

Şair Nâbiğa el-Ca‘di’nin (النابعة الجعدي) beyitini bu kullanım için örnek verebiliriz.

إِذَا أَنْتَ لَمْ تَنْفَعِ فَضُرُّ فَإِنَّمَا يُرَادُ الْفَتَى كَيْمًا يَضُرُّ وَيَنْفَعُ

“Senden iş ortaya çıksın. Şüphesizki genç gençliğinin canlılığı ile bilinir. Bu iş faydalı veya zararlı da olsa.”

Bu beyitte كَى harfi cer, ما ise masdar harfi olarak kabul edilir.

2.1.1.2.14. رَبُّ : Kûfilerin aksine harfi cer olarak kabul edilir.

a) Genellikle cümleye “nice” anlamında çoğaltma manası katar. Buhârî’de zikredilen يا رَبِّ كَاسِيَةٍ فِي الدُّنْيَا عَارِيَةٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ “Dünyada nice giyinik kişi vardır ki ahirette çıplaktırlar” anlamındaki hadiste كَاسِيَةٍ kelimesi رَبُّ harfi ceri ile lafzen mecrûr olmasına karşın mahallen mübtedâdır ve merfû olarak i‘râb edilir. عَارِيَةٌ ise haberdir.

رَبِّ دَرَسٍ صَعْبٍ حَفِظْتُ “Nice zor dersleri ezberlemiştir” örneğinde ise kendisinden sonra zikredilen fiilin önüne geçen mefûlü olarak i‘râbdaki yerini alır.

b) Şair ‘Amr b. ‘Abdul Cin’in (عمرو بن عبد الجن) beyitinde ise رَبُّ kelimesi azaltma, azlık bildirme anlamında kullanılmıştır.

أَلَا رَبِّ مَوْلُودٍ وَلَيْسَ لَهُ أَبٌ وَذِي وَلَدٍ لَمْ يَلِدْهُ أَبَوَانِ

“Âdem anne babasız doğdu. Hz. İsa’da babasız doğdu.”

c) Kur'an-ı Kerim'de bir kere kullanılmıştır. Bu kelime رُبَمَا şeklinde okunabildiği gibi رُبَمَا şeklinde şeddeli de okunabilir.

رُبَمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ - الحجر/2
“İnkâr edenler, “Keşke müslüman olsaydık” diye çok arzu edeceklerdir.”

2.1.1.2.15. لَعَلَّ : Fiile benzeyen harf olarak إِنَّ ve benzerleri konusunda ele alınan bu edat “rica” anlamı taşır. Akil kabilesine göre harfi cer kabul edildiği için burada örneklendirilmesi uygun görülmüştür. Muhatabına sesini yükseltmesini, böylelikle cömert adamın kendisine cevap verip ikramda bulunabileceğinin söylendiği (كعب بن سعد (كعب بن الغنوي) Kab b. Sa'd el-Ganevî'nin beyitinde güzel bir kullanım örneği sergilenmiştir ki burada لَعَلَّ edatı harfi cer, أبي ise isim mecrur olarak kullanılmış.

فَقُلْتُ ادْعُ أُخْرَى وارْفَعْ الصَّوْتِ جَهْرَةً لَعَلَّ أَبِي المغوار مِنْكَ قَرِيبٌ

2.1.1.2.16. لَوْلَا : Bu edat genellikle cezmetmeyen “şart anlamı” ifade eder. Bunun yanında aşağıdaki fonksiyonları da vardır.

a) Sibeveyhi bu edatı “harfi cer” olarak kabul etmiştir. Sahabeden Amr b. el-As'ın, Hasan b. Ali olayında Muaviye'ye gönderdiği hitabı örnek gösterilebilir.

أَنْطَمَعُ فِينَا مِنْ أَرَاقِ دِمَاءِنَا وَلَوْلَاكَ لَمْ يَعْرِضْ لِأَحْسَابِنَا حَسَنٌ

“Bize göz diken, şerefimize musallat olan, kanımızı akıtanı nasıl olur da iyi kabul edersin.”

لَوْلَا edatına bitişen كَ muttasıl zamiri mebni olup, Sibeveyh'e göre harfi cer kabul edilen لَوْلَا edatının etkisi ile mahallen mecrurdur (el-Azme, 2008, s. IV:132-139).

2.1.2. Fiillerle Beraber Kullanılan Edatlar

2.1.2.1. Muzâri Fiili Nasb Eden Edatlar

Bu konu muzâri fiili bizzat nasb eden (لَنْ – كَيْ – إِذَنْ - أَنْ) edatlar, muzâri fiili gizli bir أَنْ harfi ile nasb eden edatlar olmak üzere iki bölümde incelenebilir. Burada direkt olarak muzâri fiili nasb eden edatlar ele alınacaktır.

2.1.2.1.1. لَنْ : Sürekli olarak muzâri fiillerin önünde kullanılan bu edat, anlam bakımından gelecek zaman ve olumsuzluk bildirir. Bazen ölümsüzleştirme (ebedilik) ifade ederek “asla, hiç” şeklinde tercüme edilir (el-Azme, 2008, s. I:73).

لَنْ نَدْعُو مِنْ دُونِهِ إِلَهًا - الكهف/14 “O’ndan başkasına **asla** ilâh demeyiz.”

2.1.2.1.2. كَيْ : “Gerekçe bildirme” anlamı taşıyan nasb ve masdar edatıdır. Takdiri veya açık bir şekilde lam harfine bitişir. Kendisinden önce ل harfi ceri bulunduğu zaman gizli bir أَنْ harfi ile muzâri fiili nasb eder.

جِئْتُكَ لِكَيْ تَعَلِّمَنِي , جِئْتُكَ كَيْ تَعَلِّمَنِي “Bana öğretmen **için** sana geldim” (el-Azme, 2008, s. I:74).

Kendisine olumsuzluk bildiren لا harfinin bitişmesiyle لِكَيْلا – كَيْلا şeklinde “için, diye” anlamlarında karşımıza çıkabilir (Akdağ, 1999, s. 351).

لِكَيْلا تَأْسُوا عَلَيَّ مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ - الحديد/23 “Elinizden çıkana üzülmeyesiniz ve Allah’ın size verdiği nimetlerle şıarmayasınız **diye** (böyle yaptık).”

2.1.2.1.3. إِذَنْ : إِذَنْ şeklinde de karşımıza çıkabilir. Cevap-ceza (karşılık-sonuç) anlamı bildiren ve muzâri fiili nasb eden edattır. Bu edat nasb edebilmesi için cevap cümlesinin başında gelmesi, kendisinden sonra gelen fiilin gelecek zaman anlamı taşıması, yemin

ifadesi olan وَاللَّهِ hariç, kendisi ile fiil arasına ayrılık girmemesi şartlarını taşıması gerekir.

سَأَسْعَى لِلْعِلْمِ إِذْنًا تَنْجَحَ “İlim için çabalayacağım, **öyleyse** başarısın” (el-Azme, 2008, s. I:75).

أَنَا لَا أُدْرُسُ إِذْنًا عَلَيَّ يَدْرُسُ “Ben ders çalışmam, **öyleyse** Ali çalışır” örneğinde olduğu gibi kendisi ile fiil arasına başka bir kelime girmesi halinde muzâri fiili nasb etme özelliğini kaybeder (Akdağ, 1999, s. 48).

2.1.2.1.4. أَنْ:-mesi, -mek, ki, diye anlamlarında kullanılan nasb ve masdar edatıdır. Açık veya gizli bir şekilde yazılarak muzâri fiilin son harekesini nasb eder.

وَالَّذِي أَطْمَمُ أَنْ يَغْفِرَ لِي خَطِيئَتِي - الشعراء/82
bağışlayacağını umduğumdur.” Karşılaşılabilen diğer kullanım şekilleri şunlardır:

a) Kendisinden önce mazi veya emir fiil geçerse masdar harfi olur. Bu durumda mazi ve emir fiillerin mebni olmaları hasebi ile nasb etme etkisi ortadan kalkar. Fiillerin zamanlarına bakılmaksızın “masdar” anlamı gündeme gelir.

أَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا أَنْ أَوْحَيْنَا إِلَى رَجُلٍ مِنْهُمْ - يونس/2
“İçlerinden bir adama insanları ... diye vahyetmemiz, insanlar için şaşılacak bir şey mi oldu ki”

وَإِذَا أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ أَنْ آمِنُوا بِي - المائدة/111
“Hani bir de, “Bana ve Peygamberime iman edin” diye havarilere ilham etmiştim.”

b) Özellikle لَمَّا edatından sonra gelmek üzere لَوْ ve yemin bildiren bir fiilin arasında, “zaid (fazlalık)” olur.

96/يوسف - “فَلَمَّا أَنْ جَاءَ الْبَشِيرُ أَلْقَاهُ عَلَى وَجْهِهِ فَارْتَدَّ بَصِيرًا” - يوسف/96
müjdecî geldi, gömleği Yakub’un yüzüne koydu, hemen gözü açıldı”
(el-Azme, 2008, s. I:76-77).

c) اَنَّ den hafifletilerek fiile benzeyen harf olabilir. Bu şekilde kullanıldığında kendisinden önce zannetmek, sanmak, hesap etmek anlamlarında kullanılan fiiller yer alır. “-đi, ki” ekleri ile tercümedeki yerini alır (el-Azme, 2008, s. I:236).

113/المائدة - “تَطْمِئِنُّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمُ أَنْ قَدْ صَدَقْتَنَا” (Havariler) kalplerimiz iyice yatışsın, senin bize doğru söylediğini bilelim.”

d) “Söyledi, çağırđı, yazdı” gibi anlamlarda kullanılan bir fiil cümlesinin ardından kullanılması durumunda “diye” anlamında tercüme edilerek tefsiriye adını alır. Fakat aynı anlamlara gelen قال fiili bu kuralın dışında tutulur (Çörtü, 1999, s. 233)

117/المائدة - “ما قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَا أَمَرْتَنِي بِهِ أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ” - المائدة/117
bana emrettiklerini söyledim (İsa peygamber). Benim ve sizin rabbiniz olan Allah’a kulluk edin, dedim.”

2.1.2.2. Muzâri Fiili Cezm Eden Edatlar

2.1.2.2.1. لَمْ : Fiile olumsuzluk anlamı katarak zamanını maziye çeviren ve muzâri fiilin son harekesini cezme eden edattır.

3/الإخلاص - “لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ” - الإخلاص/3

2.1.2.2.2. لَمَّا : Bu edatın لَمْ den farkı cümleye kattığı anlamda “henüz” ifadesi ile sürekli bir olumsuzluk kastedilmesidir ki buna “cahdi müstağrak” denmiştir. Şu anlamlarda kullanılır:

a) Muzâri fiile “olumsuzluk” anlamı katar, zamanını maziye çevirerek cezmeder. Bu durumda olumsuzluğun, bulunulan zamana kadar devam ettiği anlaşılır. Edatın ardından gelen fiilin hazf edilmesi caiz olup anlam mevcudiyetini devam ettirir. قَارَبْتُ الْبَلَدَ “Ülkeye yaklaştım”, وَلَمَّا أُدْخِلْهَا, “fakat henüz girmedim” şeklindedir.

b) لم şart edatlarına birleşebilmesine rağmen لَمَّا birleşemez.

“Eğer, فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ - البقرة/24 yapamazsanız -ki hiçbir zaman yapamayacaksınız- o hâlde yakıtı insanlarla taşlar olan ateşten sakının.”

c) جِئْنَا anlamında “zarfiyet” bildirerek genellikle mazi fiilin başında kullanılır.

“İşte zulmettiklerinde yok وتِلْكَ الْأَمْثَلُ أَمْثَلُ ظَلَمُوا وَجَعَلْنَا لِمَهْلِكِهِمْ مَوْعِدًا - الكهف/59 ettiğimiz memleketler. Helâk edilmeleri için de belli bir zaman tayin etmiştik.”

Mazi fiilin başında kullanılan ve şart bildiren لَوْ yerine cezm etmeyen şart edatı olarak kullanılabilir. Zarf anlamı bildirerek zarfiyet görevi üstlenir (el-Azme, 2008, s. I:104-406).

d) İsim cümlelerinin başına gelerek إِلَّا gibi “istisna” edatı olarak kullanılır (İbn Hişâm, 1991, s. 460).

“Hiçbir kimse yoktur ki, üzerinde koruyucu إِنَّ كُلَّ نَفْسٍ لَمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ - الطارق/4 bulunmasın.”

2.1.2.2.3. لام الأمر : Çoğunlukla emir anlamı taşıyan bu edatın muzâri fiili cezm etmesinin yanında harfî cer ve zaid (fazladan) olarak üç farklı kullanımı vardır.

7/الطلاق - الطلاق/ “Eli geniş olan, elinin genişliğine göre nafaka versin.”

a) Hitap aşağıdan yukarıya ise “dua” anlamı taşıyabilir.

77/الزخرف - الزخرف/ “(Görevli meleğe) şöyle seslenirler: Ey Mâlik! Rabbin bizim işimizi bitirsin.”

Bu ayetti kerime’de ل edatı dua anlamında emir lamı, يَفْضِ ise illet harfinin ortadan kaldırılması ile cezm olan muzâri fiildir (el-Azme, 2008, s. III:109).

b) Harfi cer olarak kullanıldığı zaman “için” anlamında kullanılır.

اِشْتَرَيْتُ هَذَا الْكِتَابِ لَكَ “Bu kitabı senin için aldım.”

c) İyelik anlamında “aidiyet” bildirmek için kullanılır.

الْقَلَمُ لِعَلِيٍّ “Kalem Ali’nindir.”

d) في anlamında (Akdağ, 1999, s. 355).

47/الأنبياء - الأنبياء/ “Kıyamet gününde adil ölçüler koyacağız.”

2.1.2.2.4. لا النَّاهِيَةُ : Fiilin sonuna “-me, -ma” eklerini getirerek “yasaklama” anlamı taşıyan nehy edattır. Bu şekilde kullanıldığı zaman muzâri fiilin son harekesi cezm olacak şekilde değişir.

13/لقمان - لقمان/ “Yavrum! Allah’a ortak koşma.”

Hitap aşağıdan yukarıya ise “dua” anlamı taşıyabilir (el-Azme, 2008, s. I:109).

286/البقرة - البقرة/ “Ey Rabbimiz! Bizi sorumlu tutma!”

2.1.2.3. İki Muzâri Fiili Cezm Eden Edatlar

Sayıları on iki olup şart bildiren harfler ve şart bildiren isimler olmak üzere iki gruba ayrılırlar.

Kendilerinden sonra gelen iki muzâri fiil cümlesini cezm ederek şart ve ceza (sonuç) ilişkisi bildiren edatlardır. Sonuç cümlesinin gerçekleşmesi şart cümlesine bağlı olduğu için şart bildiren fiilin mutlaka cümle başında gelmesi gerekir. Şart cümlesinin aynı amaca hizmet eden farklı zamanlı fiillerle de kullanımları mümkündür. Belirli bir şeyi isimlendirmedikleri için harf olarak adlandırılarak i'râbda yer almazlar. Bu şart edatları şunlardır:

2.1.2.3.1. إِنْ : -se, ise anlamında, bir olayda eylemin gerçekleşip gerçekleşmeme ihtimallerinin eşit olduğu durumlarda kullanılır (el-Cürcânî, 2016, s. 83).

a) Şart ve ceza cümlelerinin her ikisi de muzâri fiil olabilir. Bu durumda her iki muzâri fiilin son harekesi cezm olur.

إِنْ تَخْرُجْ أَخْرُجْ “Çıkarsan çıkarım.”

b) Şart ve ceza cümlelerinin her ikisi de mazi fiil olabilir. Bu durumda her iki fiil mahallen meczûm olur.

إِنْ خَرَجْتَ خَرَجْتُ “Çıkarsan çıkarım.”

c) Şart cümlesi muzâri fiil, ceza ifade eden cümlenin ise isim cümlesi olarak kullanılması mümkündür.

إِنْ تَخْرُجْ فَأَنَا خَارِجٌ “Çıkarsan ben de çıkarım.”

d) Şart edatı ve şart fiili isim cümlesinden oluşan cevap cümlesinden sonra gelebilir.

أَنَا خَارِجٌ إِنْ خَرَجْتَ “Ben de çıkarım sen çıkarsan.”

e) Şart edatı ve şart fiilinin mübtedâ ve haber arasında yer alabilir.

أَنَا إِنْ خَرَجْتَ خَارِجٌ “Ben –şayet çıkarsan- çıkarım” (el-Cürcânî, 2016, s. 82).

f) Şart cümlesi mazi, cevap cümlesi muzâri olabilir. Bu durumda cevap cümlesinin cezm edilmesi mümkündür (el-Azme, 2008, s. I:124-125).

إِنْ اجْتَهَدْتَ تَنْجَحْ “Çalıştı isen başarırsın” (Akdağ, 1999, s. 86) .

g) Şart cümlesi muzâri, cevap cümlesi mazi olabilir (Akdağ, 1999, s. 87).

إِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُ – يوسف/77 “Eğer o çalmış ise daha önce onun bir kardeşi de hırsızlık yapmıştı”.

h) İsim cümlelerinin başına gelerek “olumsuzluk” anlamı bildirir (İbn Hişâm, 1991, s. 41). Bu durumda إِلَّا veya لَمَّا ile kullanılması gerekir. Haberin öne geçmemesi ve olumsuzluk anlamının İِلَّا ile bozulmaması şartı ile لَيْسَ gibi amel ederek ismini ref, haberini ise nasb eder (Çörtü, 1999, s. 162).

إِنَّ الْكَافِرُونَ إِلَّا فِي غُرُورٍ - الملك/20 “İnkârcılar ancak bir aldaniş içindedirler.”

2.1.2.3.2. إِذْمَا : Bazı âlimlerin “حِينَ” anlamında şart bildiren isim olarak kabul etmelerine rağmen Sîbeveyh’e göre şart bildiren harftir.

إِذْمَا تَحْتَرِمُ تُحْتَرَمُ “Sayarsan sayılırsın.”

İki fiili muzariyi cezm eden edatlardan daha önce geçen iki tanesi harfdir. Bundan sonrakiler ise belirli bir şeyi isimlendirdikleri için isim olarak adlandırılan ve i'râbda yer alan şart isimleridir:

2.1.2.3.3. مَنْ : Akıllı varlıklar için kullanılan ve iki muzâri fiili cezm eden şart edatıdır. “İse” anlamı katar (İbn Hişâm, 1991, s. 528).

مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ - النساء/123
“**Kim** kötülük yaparsa (sadece) onunla cezalandırılır.”

2.1.2.3.4. مَا : Akılsız varlıklar için kullanılır.

وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمُهُ اللَّهُ - البقرة / 197
“Siz **ne** hayır yaparsanız, Allah onu bilir”
(İbn Hişâm, 1991, s. 492).

2.1.2.3.5. مَهْمَا : “her ne kadar...yapsa da, her ne kadar...yaparsa yapsın” anlamlarında kullanılır (Yazıcı, 2013, s. 364). Şart bildiren “ma” harfi gibidir.

مَهْمَا يَزُرُّنِي أُكْرِمُهُ “**Her ne zaman** beni ziyaret ederse, ona ikramda bulunurum.”

2.1.2.3.6. مَتَى : “Zaman” anlamında “şart” bildirir.

مَتَى تُسَافِرُ أُسَافِرُ مَعَكَ “Sen **ne zaman** gidersen, ben de seninle giderim” (Akdağ, 1999, s. 395).

2.1.2.3.7. أَيَّانَ : Şart edatı olarak kullanıldığında anlamına “ise” lafzı eklenerek “ne zaman ise” şeklinde tercüme edilir.

أَيَّانَ تَقُمْ أَقُمْ “**Ne zaman** kalkarsan kalkarım.”

2.1.2.3.8. أَيَّمَا : Ziyade olan ما harfinin birleşmesi durumunda cezm eden şart edatı olarak kullanılır.

“**Nerede** olursanız olun, ölüm size ulaşacaktır.” أَيَّمَا تَكُونُوا يُدْرِكُكُمُ الْمَوْتُ - النساء/78

2.1.2.3.9. حَيْثَمَا : İki muzâri fiili cezm ederek şart bildiren edatlardandır.

“**Nerede** oturursan dinlenirsin.” حَيْثُمَا تَجْلِسُ تَرْتَحُ

Genel olarak fiile birleşir. ما harfi terk edilirse “mekân zarfı” olarak “nereye” anlamında kullanılır.

“Zeydin oturduğu **yere** otur.” اجْلِسْ حَيْثُ يَجْلِسُ زَيْدٌ

Kendisine ما harfi birleşmesi durumunda ise izafe olmaktan men edilir ve cevap cümlesine bağlı olarak “zarfiyet” anlamı taşır.

“Siz de **nerede** olursanız olun, (namazda) yüzünüzü hep onun yönüne çevirin.” وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ - البقرة/144

2.1.2.3.10. أَنَّى : Şart bildiren ve iki muzâri fiili cezm eden edattır.

خَلِّيْ اَنْتَى تَأْتِيَانِي تَأْتِيَا أَخَا عَيْرٍ مَا يُرْضِيكُمَا لَا يُجَاوِلُ

“Ey dotlarım! Bana **ne zaman** gelerseniz gelin, ancak sizin razı olduklarınızı yapan bir kardeş bulacaksınız.”

Bunun yanı sıra “nasıl, ne zaman ve nereden” olmak üzere soru anlamında da kullanılır.

“Meryem! Bu sana **nereden** geldi?” قَالَ يَا مَرْيَمُ اَنْتَى لَكَ هَذَا - آل عمران/37

Bu ayette de takdir edilen mana, مِنْ اَيْنَ لَكَ, “Bunlar sana nereden” şeklindedir.

- a) 3/ فاطر - فَاطِرٌ تُؤْفَكُونَ - فاطر/3 “O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O hâlde **nasıl** oluyor da haktan döndürülüyorsunuz?” فَاطِرٌ تُؤْفَكُونَ ifadesi ile kast edilen **كَيْفَ** şeklindedir (el-Azme, 2008, s. I:12-122).

2.1.2.3.11. أَيُّ : “Hangi” anlamında şart bildiren ve cezm eden edattır.

أَيُّ طَالِبٍ يَجْتَهِدُ يَنْجَحُ “**Hangi** öğrenci çalışırsa, başarır” (Akdağ, 1999, s. 124).

- b) Zaman zarfına birleşirse “ne zaman, hangi” anlamında zaman zarfı;

أَيُّ يَوْمٍ سَافَرْتَ “**Hangi** gün yolculuğa çıktın?”

- c) Mekân zarfına birleşirse “nerede” anlamında mekân zarfı;

أَيُّ مَكَانٍ جَلَسْتَ “**Nerede** oturdun?”

- d) Masdara birleşirse mefûl mutlak olarak kullanılır.

وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيُّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ - الشعراء/227
“Zulmedenler **hangi** akıbete uğrayacaklarını göreceklerdir.”

- e) Kendisinden önce harfî cer geçerse isim mecrûr olur (el-Azme, 2008, s. I:12-122).

لَأَيُّ يَوْمٍ أُجَلَّتْ - المرسلات/12
“(Bu) **hangi** güne ertelenmiştir?”

2.1.2.3.12. كَيْفَمَا : “Nasıl” anlamında kullanılır. Her ne kadar şart edatı oluşu ihtilaf konusu olsa da Kufeliler tarafından şart anlamı taşıdığı kabul edilir. Bazı Kufeliler ise sonuna ما eklendiği takdirde şart anlamı taşıyacağını söylemişlerdir (İbn Manzûr, 1999, s. 313).

كَيْفَمَا تَكُنْ أَكُنْ “Sen **nasılsan** ben de öyle olurum.”

2.1.2.4. İ‘râbda Herhangi Bir Tesiri Olmayan Edatlar

2.1.2.4.1. **لَوْ**: İrabda hareke bakımından bir değişiklik yapmadan şart anlamı bildiren, kendisinden sonra muzâri fiil gelse dahi mazi anlamı verilen edattır. Mazi fiil ile kullanımı yaygındır.

“Biz onlara **لَوْ** رَحْمَتُهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ مِنْ ضُرِّ الْجُؤَا فِي طُعْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ - المؤمنون/75 merhamet edip başlarına gelen zararı giderseydik, yine de azgınlıkları içinde bocalayıp kalırlardı.”

a) Muzâri fiil ile beraber kullanıldığında “gelecek zaman” anlamı verir.

“Kendileri, geriye zayıf **لَوْ** وَأَلْيَحْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ - النساء/9 çocuklar bıraktıkları takdirde, onlar hakkında endişeye kapılanlar, (yetimler hakkında da) ürperip korksunlar.”

Cevap cümlesine olumlu olması halinde genellikle **ل** harfi birleşir.

“Biz dileseydik, onları sana gösterirdik de.” **لَوْ** نَشَاءُ لِأَرْبَابِكُمْ - محمد/30

b) Mübtedâ olan zamirin başına gelmesi durumunda **لَوْ** gibi gizli bir şart fiili takdir edilir.

فَلَوْ أَنْتُمْ تَمْلِكُونَ خَزَائِنَ رَحْمَتِ رَبِّي إِذًا لَأَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ الْإِنْفَاقِ وَكَانَ الْإِنْسَانُ قَتُورًا - الإسراء/100
“De ki: Eğer siz Rabbimin rahmet hazinelerine sahip olsaydınız, o zaman da tükenir korkusuyla cimrilik ederdimiz. Zaten insan çok cimridir.”

Ayette takdir edilen... **لَوْ** نَبَيْتَ أَنْتُمْ... şeklinde.

c) **لَوْ** nin ismi ve haberinin önüne gelebilir (el-Azme, 2008, s. I:139-142).

66/النساء - النِّسَاءُ “Eğer kendilerine verilen öğütleri tutsalardı, elbette haklarında hem daha hayırlı, hem de (imanlarını) daha çok pekiştirici olurdu.”

d) وَدَّ fiilinin ardında masdar harfi olarak kullanılır.

96/البقرة - البَقْرَةَ “Onların her biri bin yıl yaşamak ister.”

e) Gerçekleşmesi güç olan şeyleri istemek amacı ile “talep” anlamı taşıyarak temenni harfi olur.

167/البقرة - البَقْرَةَ “Uyanlar şöyle derler: Keşke dünyaya bir dönüşümüz olsaydı da onların şimdi bizden uzaklaştıkları gibi, biz de onlardan uzaklaşsaydık.”

2.1.2.4.2. **لَوْلَا** : Bu edatın karşılaşılan çeşitleri, kullanıldığı yerler ve görevleri çeşitlilik arz etmektedir.

A- Şart Bildiren Edat Olarak: Bir şeyin olması için diğerinden kaçınma anlamı taşıyan edattır. İlki isim diğeri fiil cümlesi olan iki cümlenin başına gelir. Mübtedânın haberi vâcib olarak kaldırılır.

a) Kendisinin ardından gelen mübtedâ; açık bir isim,

91/هود - هُوْدُ “Ve senin rahtın (sana destek olan gurubun) **olmasaydı** mutlaka seni taşlardık.”

b) Açık bir zamir,

31/سبا - سَبَا “Eğer siz **olmasaydınız**, biz muhakkak mü'minler olurduk” derler.”

c) Tevil edilen bir masdar olabilir.

82/الفصص - الْقَصَصُ/82 “لَوْلَا أَنْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا لَخَسَفَ بِنَا - “Eğer Allah bizi nimetlendirmiş **olmasaydı**, mutlaka bizi de yere geçirirdi.”

B- Teşvik Bildiren Edat Olarak: هَلَّا edatı ile aynı anlamı taşıyarak fiillere mahsus olmak üzere teşvik edatı görevini üstlenir.

a) Mazi ve muzâri fiilin önünde kullanılabilir.

37/الأنعام - الْأَنْعَامُ/37 “وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ - الأنعام/37 **indirilse ya!**”

133/طه - طه/133 “وَقَالُوا لَوْلَا يَأْتِينَا بِآيَةٍ مِنْ رَبِّهِ - طه/133 **getirse ya!**” dediler.”

b) Mazi fiilin başına gelerek kullanıldığında “kınama ve azarlama” anlamı katar.

13/النور - النُّور/13 “لَوْلَا جَاءُوا عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةٍ شُهَدَاءَ - النُّور/13 **şahit getirserlerdi ya!**”

2.1.2.4.3. لَوْما : لَوْما gibi هَلَّا anlamında “teşvik” bildiren edattır. لَوْلَا dan farklı olarak cevap cümlesine ihtiyacı yoktur. Kur’an’da bir kez zikredilmiştir.

7/الحجر - الْحَجَرُ/7 “لَوْمًا تَأْتِينَا بِالْمَلَأَيْكَةِ إِنْ كُنْتُمْ مِنَ الصَّادِقِينَ - الحجر/7 **melekleri getirsene!**”

2.1.2.4.4. أَمَّا : “Şart” anlamı bildirir. Şart edatı ve şart fiilinin yerine geldiği için cevabında ف harfinin gelme zorunluluğu vardır. Sibeveyhi “her ne olursa olsun” مَهْمَا يَكُنْ şeklinde açıklamıştır (el-Azme, 2008, s. I:139-152).

أَمَّا زَيْدٌ فَعَالِمٌ (مَهْمَا يَكُنْ مِنْ شَيْءٍ فَرَزِيدٌ عَالِمٌ) “Zeyd’e **gelince** O âlimdir.”

2.2. MANALARI BAKIMINDAN EDATLARIN İŞLEVLERİ

Edatlar cümle içerisinde sadece şekli bir bağlama görevi üstlenmekle kalmayıp, semantik açıdan da cümlenin anlamında sınırlandırmalar yaparak, ifadenin daha da anlaşılır olmasına hizmet etmektedir (Şenlik, 2011, s. 264). Temel Arap Dili kaynaklarında edatların genellikle alfabetik sıralamaya göre tasniflendiği, mana açısından guruplandırılarak ele alınmasının daha az gözlendiği görülmektedir. Mana bakımından edatların işlevleri iki ana sınıflandırma üzerinden yapılabilir.

a) Olumluluk ve olumsuzluk ifade etmeleri açısından

b) Cümleye katmış oldukları farklı manalar açısından

2.2.1. Olumlu Anlam Taşıyan Edatlar

2.2.1.1. **بَجَلٌ** : نَعَمْ “evet” anlamında kullanılan harftir. يَكْفِي “kafi, yeter, yetiştir” anlamında isim- fiil olarak da kullanılır. بَجَلِي (İbn Hişâm, 1991, s. 189).

رُدُّوا عَلَيْنَا شَيْخَنَا ثُمَّ بَجَلِ “Bize şeyhimizi geri verin sonra o, bize **yeter**” (Akdağ, 1999, s. 139).

2.2.1.2. **جَبْرٌ** : “Evet” anlamındaki cevap harfidir.

أَتَقْتَحِمُونَ الْمَنُونَ؟ قُلْتُ جَبْرٌ “Ölüme atılır mısınız? (dediler). (Onlara) **evet**, dedim” (Akdağ, 1999, s. 181).

2.2.1.3. **جَلٌّ** : نَعَمْ - يَسِيرٌ - عَظِيمٌ - أَجَلٌ “büyük” anlamında kullanılabildiği gibi “değersiz, kıymetsiz” anlamlarında da kullanılabilen bir cevap harfidir. İmriu’l Kays’ın beyiti:

بِقَتْلِ بَنِي أَسَدٍ رَبُّهُمْ   أَلَا كُلُّ شَيْءٍ سِوَاهُ جَلِيلٌ

“Onun dışı nda her şeyin **değersiz** olduğu biline, bilinmiş ola” (İbn Hişâm, 1991, s. 200-201).

2.2.1.4. نَعَمْ : Tasdik, söz verme, cevap ve bildirme harfi olarak kullanımda en çok göze çarpan “evet, hay hay, tabi, olur” anlamındaki edattır.

Pekiştirme anlamında kullanılabilir. **نَعَمْ** هذه أَطْلَالُهُمْ “**Evet!** Bu onların harabeleridir” (İbn Hişâm, 1991, s. 557).

2.2.1.5. إِي : Kur’an-ı Kerim’de yalnızca bir kere kullanılmış olup “evet” anlamına gelen bir edattır. Soru anlamı taşıyan bir ifadenin ardından tekid bildirmek için gelip yemin anlamı taşıyan bir kelimenin önünde yerini alır.

وَيَسْتَنْبِئُونَكَ أَحَقُّ هُوَ قُلْ إِي وَرَبِّي إِنَّهُ لَحَقٌّ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ - يونس/53

“O (azap) gerçek midir?” diye senden haber soruyorlar. De ki: “**Evet**, Rabbime andolsun ki o elbette gerçektir. Siz (bu konuda Allah’ı) âciz kılacak değilsiniz.”

2.2.2. Olumsuz Anlam Taşıyan Edatlar

Bu edatlardan ilk dört tanesi **لَيْسَ** gibi amel edip olumsuzluk anlamı taşırlar:

2.2.2.1. ما الْحِجَازِيَّةُ : Hicaz ehline göre **لَيْسَ** gibi amel ederek mübtedâyı kendisi için merfû bir isim, haberi ise kendisi için mensûp bir haber almakla beraber tercih edilen görüş bunun tersinedir. **لَيْسَ** gibi amel etmesi için haberinin isminin önüne geçmemesi (ما زَيْدٌ قَائِمًا), haberinin önüne **إِلَّا** hasr edatının gelmesi ile olumsuzluğun bozulmaması (ما أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلَنَا - يس/15) “Onlar şöyle dediler: “Siz de ancak bizim gibi insansınız”,

sonrasında zaid bir **إِنْ** harfi (ما **إِنْ**) gelmemesi, habere etki eden ma‘mulun isminin önüne geçmemesi gerekir (el-Azme, 2008, s. II:81-84).

31/ **مَا هَذَا بَشَرًا - يوسُف/** “ Bu bir insan **olamaz.**”

Örnekte görüldüğü gibi haberi isminin önüne geçmemiş, haber hasr edatı ile bozulmayarak anlamını korumuş, edatın önünde fazlalık olan **إِنْ** harfi bulunmamıştır. Bu sebeple ما harfi Hicaz ehline göre لَيْسَ gibi amel eden nefy harfi, هَذَا munfasıl refa zamiri olup mebni olduğu için mahallen merfû ما الجِازِيَّة nin ismi, بَشَرًا kelimesi ise ما الجِازِيَّة nin mensûb haberi olarak i‘râbdaki yerini almıştır (el-Azme, 2008, s. II:81).

2.2.2.2. لا الجِازِيَّة : لَيْسَ gibi amel etmesi için isminin ve haberinin nekra olması, haberinin isminin önüne geçmemesi, haberinin önüne **إِلا** hasr edatının gelmemesi gerekir.

38/ البقرة/ **فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ** - “Kim ona uyarırsa, onlar için herhangi bir korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir” dedik.

Bu örnekte لا Hicaz ehline göre لَيْسَ gibi amel eden nefy harfi, هُمْ mebni olan munfasıl refa zamiri mahallen merfû isim لا الجِازِيَّة , يَحْزَنُونَ muzâri fiil merfu mahallen mensûb haber لا الجِازِيَّة dir (el-Azme, 2008, s. II:85-89).

2.2.2.3. إِنَّ النَّافِيَةَ : Kur’an-ı Kerim’in pek çok yerinde amel etmeden kullanılmakla beraber Araf Suresinin 194. ayeti İbn Cebir’in rivayetinde şu şekilde yer almaktadır:

194/ الأعراف/ **إِنَّ الدِّينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ عِبَادًا - الأعراف/** “Allah’ı bırakıp tapındıklarınızın hepsi sizin gibi (yaratılmış) kullardır.”

Örneğimizde **إِنْ** iki sakin harf yan yana geldiği için kesralı okunan ve **لَيْسَ** gibi amel eden nefy harfi, **الَّذِينَ** isim mevsul olup mahallen merfû isim **إِنْ** haber **عِبَادًا** olup mensubtur (el-Azme, 2008, s. II:90).

Aynı şekilde isim ve fiil cümlelerinin başına gelerek olumsuzluk bildirir (İbn Hişâm, 1991, s. 41).

20/ الملك - **عُرُورٍ** - الملك/20 “İnkârcılar ancak bir aldaniş içindedirler.”

107/ التوبة - **إِلَّا الْحُسْنَى** - التوبة/107 “Bizim iyilikten başka hiçbir kasdımız yok.”

2.2.2.4. لَاتِ النَّافِيَةِ : Cümleye olumsuzluk manası katan ve **لَيْسَ** gibi amel eden **لَاتِ** nin bu şekilde amel etmesi için belli şartlar vardır. Öncelikle isminin ve haberinin zamana delalet etmesi, bunun yanı sıra kullanıldığı yere göre isminin veya haberinin hazf edilmesi (ortadan kaldırılması) gerekir. Sad Suresinin 3. ayeti bu konuda ele alabileceğimiz güzel bir örnektir.

3/ ص - **مَنَاصٍ** - ص/3 “Onlar da feryat ettiler, ama artık kurtuluş zamanı **değildi.**”

Örnekte görüldüğü üzere **لَاتِ** ’nin ismi gizlenmiştir. **لَاتِ**’den sonra gelen ve zaman bildiren **حِينَ** kelimesi ise fetha üzere mensûp olup, **لَاتِ**’nin haberi konumundadır. O halde bu cümlenin takdirinin şu şekilde olduğu söylenebilir:

مَنَاصٍ - **وَلَاتِ الْجَيْنِ حِينَ مَنَاصٍ** - **فَنَادُوا** “Onlarda feryat ettiler fakat artık zaman kurtuluş zamanı **değildi**” (el-Azme, 2008, s. II:93).

2.2.2.5. مَا : Olumsuzluk anlamı taşıyan bir edat olarak karşımıza çıkan **مَا** nın cümle içerisinde bulunduğu konuma göre farklı manalarda pekçok kullanım şekli vardır. Yerine göre isim, harf veya zaid (fazlalık) olarak cümle içerisinde yer alan **مَا** harfinin

olumsuzluk edatı olarak kullanılması Arap dilinde oldukça yaygındır. ما edatı bazen isim bazen de fiil cümlelerinin başına gelerek onlara olumsuzluk manası yükler (Akdağ, 1999, s. 387-388). İsim veya fiillerin önüne geldiğinde cümlenin anlamı tetkik edilirken bazı ince ayırımlar dikkate alınmalıdır. Örneğin مَا فَعَلْتُ “yapmadım” denildiğinde, yapıldığı kesin olmayan bir eylem olumsuz hale gelirken, مَا أَنَا فَعَلْتُ “Ben yapmadım”, denildiğinde gerçekleştiğinde şüphe olmayan bir eylemin tarafımızdan yapılmadığı kesinleştirilmiş ve açıklığa kavuşturulmuş olur (el-Cürçânî, 2016, s. 118).

2.2.2.6. بئ : İstidrâk anlamı taşıyan, ilk söylenen hükmü iptal edip ikinci sırada yani kendisinin ardından söylenen ifadeyi hâkim kılmak için kullanılan bir edattır. İsim veya fiil cümlelerinin başına gelebilir. Bu manasıyla بئ kendinden önce gelen cümlenin anlamını olumsuzlaştırarak doğru hükmü ortaya koyar (er-Rummânî, 2005, s. 71). بئ edatının isim veya fiil cümlesinden sonra gelerek cümlenin içerdiği hükmü olumsuz kılmasına aşağıdaki örnekler verilebilir. Olumlu bir cümlenin ardından kullanılıyorsa “yok, hayır”, olumsuz bir cümlenin ardından kullanılıyorsa “aksine, bilakis” anlamları verir.

خُذْ قَلَمًا بَيْنَ دَفْتَرًا “Bir kalem, **yok hayır** bir defter al.”

مَا عَلِيٌّ طَالِبًا بَيْنَ مُعَلِّمًا “Ali öğrenci değildir **aksine** öğretmendir.”

2.2.2.7. بئى : Olumsuz soru cümlelerinin ardından olumlu cevap vermek amacı ile kullanılan tek cevap edatıdır. Diğer cevap edatları olumlu veya olumsuz var olan manayı olduğu gibi bırakıp tasdik ederlerken, بئى edatı olumsuz olan soruyu tersine çevirip, ilk ifadenin iptalini gerçekleştirerek olumlu bir şekilde cevap vermiş olur. Sondaki elif fazladan olup asıl hali بئى dir. Bazıları elif harfinin müenneslik alâmeti olduğunu söyler (İbn Hişâm, 1991, s. 191).

172/الأعراف - الأعراف/172 “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” demişti.

Onlar da, “**Evet**, şahit olduk (ki Rabbimizsin)” demişlerdi.”

Bu soruda بلى yerine نَعَمْ kullanılmış olsaydı cevap “evet, değilsin” şeklinde olumsuz kalacaktı.

2.2.2.8. إن : Sürekli isimlerden önce gelerek لَيْسَ ye benzeyen olumsuzluk edatlarından biridir. Cümle إِلاّ istisna edatı ile birlikte kullanılarak öncelikle anlam bakımından olumluya dönmekte, ardından da öncesinde bulunan olumsuz cümle ve olumsuzluk ifade eden anlam pekiştirilmektedir.

“Biz O’na şiir öğretmedik. وَمَا عَلَّمَنَاهُ الشُّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ. إِنَّ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْآنٌ مُّبِينٌ - يس/69” Zaten ona yakışmaz. O (size okuduğu şey), **ancak** bir öğüt ve apaçık Kur’an’dır.” Olumsuzluk anlamı, Allah Resulüne vahyedilen şeyin Kur’an olduğunun, dolayısı ile şiir öğretilmiş olmadığının pekiştirilmesini sağlamaktadır (el-Cürçânî, 2016, s. 207).

2.2.2.9. لا : Geniş ve şimdiki zaman anlamı taşıyan muzâri fiillere olumsuz anlam katar.

“لا أَكْتُبُ” “Yazmıyorum.”

a) Kullanımı az olup genellikle haberi zikredilmemekle beraber إِنَّ veya لَيْسَ gibi amel edebilir. Bu şekilde kullanılabilmesi isim ve haberlerinin sürekli nekira olması, haberin isminin önüne geçmemesi, إِلاّ edatı ile olumsuzluğun bozulmaması, ismi ile arasında herhangi bir kelimenin bulunmaması, önüne fazladan bir إِنَّ harfinin gelmemesi gibi bazı şartlara bağlıdır. إِنَّ gibi amel edebilmesi için bu şartlardan farklı olarak başına harfi cer gelmemesi ve isminin cins isim olması gerekir.

“لا حَسُودٌ مَحْمُوداً” “Hiçbir hased edici övülmüş **değildir**.”

“لا طَالِبٌ فِي الدَّارِ” “Evde hiç adam **yoktur**.”

b) “Evet” anlamındaki نَعَمْ ile çelişen cevap edatı olabilir (İbn Hişâm, 1991, s. 393-402).

أجاءك زيد؟ لا **Hayır.**”

2.2.2.10. كَلَّا : Sibeveyh’e göre “azarlama, tehdit, korkutma, vazgeçirme” anlamlarını taşıyan ve önceki cümlelerin anlamını sert bir ifade ile ortaya koyan edattır (İbn Hişâm, 1991, s. 320).

كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُفٍ **Hayır**, muhakkak ki insan gerçekten azgınlık yapar.”

2.3. CÜMLEYE KATTIKLARI FARKLI MANALAR YÖNÜYLE EDATLAR

2.3.1. Soru Edatları

Soru edatları toplamda 11 adet olup, bunlardan ikisi harf (هَلْ – أ), geriye kalan dokuzu (أَيْ – أَيْنَ – أَيُّ – أَيَّانَ – كَيْفَ – مَا – مَتَى – مَنْ) isimdir.

2.3.1.1. Harf Olan Soru Edatları

2.3.1.1.1. أ : Sibeveyh’e göre asıl olan tek soru edatı hemzedir. Diğer soru edatları da başlarında hemze bulundurmakta iken kullanımları çoğalıp anlamlarına alışıldıktan sonra hemzeleri yazımda ve kullanımda düşürülmüştür (Sibeveyhi, 1998, s. 99). “-mi,-mi?” şeklinde tercüme edilen edatın başlıca karşılaşılan anlamları şunlardır:

a) Asıl kullanım amacı olan soru sormanın dışında, yakına seslenilen “nidâ harfi” olarak yaygın bir kullanım alanı vardır. Nitekim İmriu’l-Kays’ın meşhur şiirinde şu şekilde kullanılmıştır:

أ فاطمُ مهلاً بعضَ هذا التَّدَلُّلِ وإن كُنْتُ قَدْ أَرْمَعْتِ صرْمِي فاجْمَلِي

“Ey Fatıma, bu karşı çıkışını biraz yumuşat. Benimle alakayı kesmeye azmetmiş olsan da güzel davranmalısın” (İbn Hişâm, 1991, s. 19).

b) Soru anlamında kullanıldığında “bir şeyin tasavvurunu istemek” gayesi öne çıkar.

أَزَيْدٌ قَائِمٌ أَمْ عَمْرُو “Kalkan Zeyd’midir yoksa Amr’ mıdır?”

c) Nefiy edatı ile beraber kullanılarak “bir şeyin ispatı” istenebilir.

أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ - الإِنْشِرَاحُ/1 “(Ey Muhammed!) Senin göğsünü açıp genişletmedik mi?”

d) Asıl olan kullanım şekli cümle başında gelmesidir. Fakat gerçek soru anlamının dışına çıkarak ما أَذْرِي، سِوَاءَ لَيْتَ شَعْرِي gibi kelimelerin ardından gelerek “denktir, eşittir” anlamlarında eşitlik bildirebilir.

مَا أُبَالِي أَقُمْتَ أَمْ قَعَدْتَ “Otursan da oturmasan da aldırmiyorum.”

e) Diğer bütün ihtimalleri dışarıda tutarak söyleyenin yalancılığını ortaya koymak için “inkâr” anlamında kullanılabilir.

أَفَسِحْرٌ هَذَا - الطُّورُ/15 “Bu, bir sihir midir?”

f) Olayın gerçekleştiğinin kesinleştiği ve failinin kınandığı durumlarda “azarlama” bildirir.

إِغْيِرَ اللَّهُ تَعْبُدُونَ “Allah'tan başkasınımı tapıyorsunuz?” (İbn Hişâm, 1991, s. 19-32).

g) Olumlu veya olumsuz gerçekleştiği kesin olan bir şeyi muhataba “itiraf ettirme” amacı ile kullanılabilir. Bu şekilde ismin öne geçirilerek kullanıldığı durumlarda fiilin fâili noktasında kuşku giderilmiş olur.

62/الأنبياء - الأَنْبِيَاءُ قَالَوا إِنَّكَ فَعَلْتَ هَذَا بِآلِهَتِنَا يَا إِبرَاهِيمُ - (İbrahim gelince) -Sen **mi** yaptın bunu ilâhlarımıza ey İbrahim- dediler.”

؟ “İnşa etmeyi düşündüğün evi inşa ettin **mi**?”
شَيْئًا؟ “أَبْنَيْتَ الدَّارَ الَّتِي كُنْتَ عَلَى أَنْ تَبْنِيَهَا؟”
şeklinde fiil öne geçirilerek kullanılırsa amaç fiilin gerçekleşip gerçekleşmediğini öğrenmeye yöneliktir (el-Cürçânî, 2016, s. 107-109).

Olumlu cümlelerde cevabın duruma göre “evet ya da hayır”, olumsuz cümlelerde ise cevabın “hayır ya da yüklem olumlu hali” olması mümkündür.

Orhan kitabı aldımı? -Evet. (ya da -Hayır).

Çocuklar uyumadılar mı? –Hayır.(ya da –Uyudular) (Gencan, 2007, s. 421).

h) Kullanımı az olmakla beraber “emir” anlamında karşımıza çıkabilir:

20/عمران - آل عمران/20 وَقُلْ لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيِّينَ أَسْلَمْتُمْ - آل عمران/20
de Allah’a teslim oldunuz mu?” Takdir edilen mana “teslim olun” şeklindedir.

i) “Alay” ifade edebilir:

87/هود - هود/87 قَالَوا يَا سُعَيْبُ إِصْلَاتُكَ تَأْمُرُكَ أَنْ نَتْرَكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا - هود/87
Babalarımızın taptığını yahut mallarımız hakkında dilediğimizi yapmayı terk etmemizi sana namazın mı emrediyor.”

j) “Hayret” bildirir:

45/فرقان - رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ - فرقان/45
mi?”

k) “Gecikme ve yavaşlık” bildirebilir.

16/الحديد - أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ - الحديد/16
yumuşaması zamanı gelmedi mi?” (İbn Hişâm, 1991, s. 19-32).

2.3.1.1.2. هَلْ : Olumlu cümlelerde “evet” veya “hayır” şeklinde kullanılan, yanıt bildiren soru edatıdır. Cevabında نَعَمْ “evet” veya لا “hayır” bulunur. İfadeye -mi,-mı)? Anlamı katar.

a) Olumlu cümlelerin “tasdik” edilmesi için kullanılır. هَلْ زَيْدٌ قَائِمٌ “Zeyd mevcut mudur?” denilebilirken, soru edatı olarak kullanılan (أ) hemzenin tersine هَلْ لَمْ يَقُمْ şeklinde olumsuz sorular için kullanılması uygun değildir.

b) Muzâri fiile gelecek anlamı tahsis eder.

هَلْ تُسَافِرُونَ؟ “Yolculuğa çıkacak mısınız?”

c) هَلْ soru edatı (أ) hemzenin aksine şart bildiren ifadelerin, إِنَّ nin ve kendisinden sonra fiil gelen bir ismin önüne gelemez.

34/الأنبياء - أَفَأَنْ مِتَّ فَهُمْ الْخَالِدُونَ - الأنبياء/34
“Şimdi sen ölürsen, onlar ebedî mi kalacaklar?”

90/يوسف - قَالُوا إِنَّكَ لَأَنْتَ يَوْسُفُ - يوسف/90
“Yoksa sen, sen Yûsuf musun?” dediler.”

24/القمر - أَبَشَرًا مِنْ أَوْجَادِ النَّبِيِّ - القمر/24
“İçimizden bir insana mı uyacağız?”

d) Atıf harflerinden ve مٌ den sonra kullanılabilir.

35/الأحقاف - الفاسِقُونَ - “Artık fasıklar topluluğundan başkası helâk edilir **mi**?”

16/الرعد - “De ki: Hiç körle gören bir olur mu? **Ya da** karanlıklarla aydınlıklar bir olur **mu**?”

e) Kendisinden sonra gelen haberin önüne **إلا** gelmesi ile oluşturulan cümlede aksini ispat etme anlamı vardır.

60/الرحمن - “İyiliğin karşılığı iyilikten başka bir şey olamaz.”

f) **قَدْ** anlamında kullanılabilir. İbn Hişâm bu görüşe katılmamaktadır.

1/الانسان - “İnsanın üzerinden uzun bir süre geçmedi **mi**?” (İbn Hişâm, 1991, s. 562-566).

2.3.1.2. İsim Olan Soru Edatları

2.3.1.2.1. **مَنْ** : Kim? anlamında her ne kadar akıllı ve akılsız varlıkların bir arada buldukları durumlarda kullanılabilirse de asıl kullanım alanı akıllı varlıklar için soru sormaktır (Muberred, s. 217). Mehmet Akif Ersoy’un dizelerinde hayat bulan “Sensiz yaşadım; kim beni nerden bilecektir? ifadesinde de görüldüğü üzere bu soru edatı insanları sormak için kullanılır (Gencan, 2007, s. 312). Bunun yanı sıra aşağıda belirtilen durumlarda da karşımıza çıkmaktadır.

a) “Olumsuzluk anlamı” taşıyan soru edatı olabilir.

135/آل عمران - “Allah dışında günahları **kim** bağışlayabilir?”

Bu ifade ile kast edilen bağışlayıcı olanın sadece Allah olabileceğidir (İbn Hişâm, 1991, s. 528).

b) “Çoğul, ikil, müennes ve müzekker” anlamlarını taşıyabilir (ez-Zubeydi, s. 142-143).

مَنْ أَقْبَلَ إِلَيْكَ؟ “Sana **kim** geldi?” (Müfred-müzekker)

مَنْ أَقْبَلَا إِلَيْكَ؟ “Sana **kimler** geldi?” (Müsenna-müzekker)

مَنْ أَقْبَلُوا إِلَيْكَ؟ “Sana **kimler** geldi?” (Çoğul- müzekker)

مَنْ أَقْبَلْتِ إِلَيْكَ؟ “Sana **kim** geldi?” (Müfred- müennes)

مَنْ أَقْبَلْنَا إِلَيْكَ؟ “Sana **kimler** geldi?” (Müsenna- müennes)

مَنْ أَقْبَلْنَا إِلَيْكَ؟ “Sana **kimler** geldi?” (Çoğul- müennes)

2.3.1.2.2. ما : İnsan dışındaki varlıkları sormak için kullanılır. Ne, hangi? anlamına gelir (Gencan, 2007, s. 312).

ما هذا؟ “Bu **nedir**?”

ما لونها؟ “Rengi **nedir**?”

وما تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَا مُوسَى؟ - طه/17 “Sağ elindeki **nedir** ey Musa?” (İbn Hişâm, s. 31).

Bu edatın akıllı varlıklar için kullanılması onların sıfatlarını öğrenmek kast edilmedikçe uygun değildir. Bu durumda ما زيد؟ “Zeyd nedir?” sorusuna verilebilecek en uygun cevap طویل، قصير “kısadır, uzundur” gibi Zeyd’in sıfatını bildiren bir ifade olmalıdır (İbn Serrâc, 1999, s. 135-136). ما soru edatının diğer kullanım şekilleri şunlardır:

Hem isim hem de harf olma özelliğine sahiptir (İbn Hişâm, s. 31).

a) Harf olarak kullanıldığında cümleyi olumsuzlaştırarak لَيْسَ gibi amel etmesi, şart edatı olması veya isim mevsul olma özelliği daha önce açıklanmıştır.

Sonuna eklendiği kelimenin amel etmesini engellemesi hasebi ile مَا الْكَافِيَةَ kâffe mâ'sı olarak kullanılabilir (İbn Hişâm, s. 32).

b) Aşağıda verilen örnekte إِنَّ edatının ardından gelerek onun amel etmesini engellemiş Allah lafzını değiştirmeden merfu olarak bırakmıştır.

171/النساء/”إِنَّمَا اللهُ اللهُ وَاحِدٌ - النساء/171”**ancak** tek bir tanrıdır.”

c) Taaccub “hayret etme, şaşırma” anlamında kullanılır (İbn Hişâm, s. 32).

”مَا أَحْسَنَ زَيْدًا” “Zeyd **ne** güzel oldu.”

d) “Şey” anlamında kullanıldığı zaman bir sifata mevsuf olarak karşımıza çıkar.

”نَظَرْتُ إِلَى مَا مُعْجَبٌ لَكَ” “Beğendiğin **şeye** baktım.”

e) “Cins bildirmek (öğrenmek)” için kullanılabilir.

”مَا عِنْدَكَ؟” sorusunun karşılığında insan, hayvan veya cansız bir varlık cevaptaki yerini alabilir (Sekkaki, 1318 , s. 134).

f) مَا edatı kendisine مَاذَا'nın birleşmesi ile مَاذَا şeklini alır ki bu kullanımda birleşen edatların mahiyeti noktasında farklı görüşler öne sürülmüştür:

مَا istifham, مَاذَا işaret zamiri olabilir.

”مَاذَا التَّوَانِي؟” Bu cümlenin takdir edilen anlamı “Bu gevşeklik nedir?” Bu cümlenin takdir edilen anlamı مَاذَا التَّوَانِي؟ şeklindedir.

ما istifham, ذا isim mevsul olabilir.

ما ما Yanındaki nedir? (Neyin var) Bu cümlenin takdir edilen anlamı ماذا عندك؟
الذي عندك؟

ماذا tek başına istifham anlamı taşıyabilir.

219 البقرة - العفو؟ قل العفو - البقرة/219
Sana Allah yolunda ne vereceklerini ويسألونك ماذا يُنفقون؟
soruyorlar. De ki: Aff.”

Ayette kullanılan “Aff” kelimesi mensup okunduğu takdirde “Allah yolunda affi verirler” anlamına gelirki, ماذا kelimesi mefûl bih olarak tek başına soru edatı olarak kullanılmış olmaktadır. Aynı kelime bir başka açıdan merfû olarak okunduğu takdirde “Allah yolunda verdikleri, aff”tır” şeklinde ذا kelimesinin isim mevsul olduğu anlaşılır.

ماذا cins isim veya isim mevsul olan الذي anlamında kullanılabilir.

دَعِيَ مَاذَا عَلِمْتَ سَأْتَقِيهِ وَلَكِن بِالْمَغِيبِ نَذِيرِي

“Bildiğin şeyi bırak. Ondan sakınacağım. Fakat yokluğumda olan şeylerden haber ver” (İbn Hişâm, 1991, s. 489-492).

ماذا kelimesi hakkında bu beyitte iki görüş de öne sürülmüştür (Dakr, 1993, s. 420).

ما fazlalık, ذا işaret ismi olabilir.

أَسْرَعاً سَرَعاً مَاذَا، يَا فَرُوقُ وَحَبْلُ الْوَصْلِ مُنْتَكِبٌ حَذِيقُ

Korkarak kaçmakta acele eden askerlerin birbirlerine olan bağlılıklarının kopmuş olduğundan bahseden beyitte ماذا yerine takdir edilen هذا في الخروج

şeklindedir ve ما harfi fazlalık (zaid) olarak kabul edilmiştir (İbn Hişâm, 1991, s. 489-492).

ما istifham, ذَا fazlalık bildirebilir.

مَاذَا صَنَعْتَ؟ “Ne yaptın?”

g) Önüne harfi cer olarak بِمَاذَا ve لِمَاذَا şeklinde kullanılabilir.

بِمَاذَا تُسَافِرُ؟ “Ne ile yolculuk yaparsın?”

لِمَاذَا تَأَخَّرَ الطَّالِبُ؟ “Öğrenci **niçin** geç kaldı?”

h) Kendisi ile tekil, ikil, çoğul, müennes ve müzekker anlamlar kast edilebilir (ez-Zubeydi, s. 142-143).

مَا كَتَبْتَ؟ “Ne yazdın?” (Müzekker-müfred)

مَا كَتَبْتُمَا؟ “Ne yazdınız?” (Müzekker ve müennes-müsenna)

مَا كَتَبْتُمْ؟ “Ne yazdınız?” (Müzekker-çoğul)

مَا كَتَبْتِ؟ “Ne yazdın?” (Müennes-müfred)

مَا كَتَبْتُنَّ؟ “Ne yazdınız?” (Müennes-çoğul)

مَنْ “kim” ve مَا “ne” aslolan soru edatları olmalarından dolayı önem arzetmektedirler.

2.3.1.2.3. أَيُّ : Ne?, Hangi?, Hangisi?, ...ise gibi anlamlarda insanlar ve nesnelere için müşterek kullanılır (Gencan, 2007, s. 312). Herhangi bir işte aralarında ortaklık bulunan iki şeyden birini seçmek amacı ile kullanılan ve mu‘rab olan tek soru edatıdır. Soru edatı olarak kullanıldığı zaman daima mudaftır (Kazvini, 1400/1985, s. 232).

124/التوبة - التوبة/124 “Bu **hangin**izin imanını arttırdı?” (İbn Hişâm, 1991, s. 138).

a) Akıllı-akılsız, müfret-çoğul, müzekker-müennes her tür kelimeyi ifade etmek için ortak olarak kullanılabilir (en-Nahvi, 1409-1988, s. 108).

أَيُّ الْقَوْمِ زَيْدٌ؟ “Zeyd **hangi** kavimden?”

أَيُّ الْكِتَابَيْنِ أَنْفَعُ؟ “**Hangi** iki kitap daha faydalı?”

81/المؤمن - المؤمن/81 “Allah, size âyetlerini gösteriyor. Allah’ın **hangi** âyetlerini inkâr edersiniz?”

b) Nekira bir kelimeye mudaaf olduğu zaman كُـ anlamına gelerek mudaaf ileyh, marife bir kelimeye mudaaf olduğu zaman بَعْضُ anlamında mudaaf dikkate alınarak anlam kazanır (Başa, 1405-1985, s. 330).

أَيُّ تَلْمِذَيْنِ أَتَيْتَا؟ “**Hangi** iki öğrenci geldi?”

أَيُّ التِّلْمِذَيْنِ أَتَى؟ İki öğrencinin **hangisi** geldi?”

c) Bir kelimeye mükemmellik, üstünlük, hayret ve beğenme anlamı katmak için kullanılabilir (İbn Hişâm, 1991, s. 140; İbn Hişâm, s. 23).

هَذَا رَجُلٌ أَيْ رَجُلٍ “Bu adam **mükemmel** bir adamdır.”

أَيُّ edatı örnekte görüldüğü gibi nekira (belirsiz) bir ismin ardında yer alırsa “sıfat”, ma’rife (belirli) bir ismin ardından kullanılırsa “hal” görevini üstlenir.

مَرَرْتُ بِعَبْدِ اللَّهِ أَيْ رَجُلٍ “Abdullah’a uğradım **amma nasıl** bir adam!”

Cümlede yer alan bir fiilin masdarı ile beraber kullanılıp bu masdarın mudaafi olursa, mefûl-ü mutlak olarak yapılan işin çeşidini bildirir.

!شَرِبْتُ مَاءً بَارِدًا أَيَّ شَرِبٍ! “Soğuk bir su içtim, **ama ne** içiş!” (Akdağ, 1999, s. 125).

d) Marife olan münâdâyı nidâ harfîne bağlamak amacı ikisinin arasına girebilir (İbn Hişâm, s. 24).

21/البَقْرَةَ - يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمْ - “Ey insanlar Rabbinize kulluk edin.”

e) Sonuna zaid (fazladan) bir ما harfinin eklenmesi ile أَيُّمَا şeklini alır.

أَيُّمَا إِهَابٍ دُبُعٌ فَقَدْ طَهَرَ “**Hangi** deri işlenmişse, temizlenmiştir” (Akdağ, 1999, s. 124).

Bu edatın şart ve ism-i mevsul olarak kullanılması ilgili bölümlerde açıklanmıştır.

2.3.1.2.4. كَمْ : Kaç?, Ne kadar? Anlamlarında nicelikleri sormak için kullanılır (Gencan, 2007, s. 312).

112/المؤمنون - ؟ - قَالَ كَمْ لَبِئْتُمْ فِي الْأَرْضِ عَدَدَ سِنِينَ ؟ “(Allah inkârcılara): Yeryüzünde **kaç** yıl kaldınız? Diye sorar.”

Kendisinin ardından açıklayıcı olarak gelen temyizi daima müfred ve mansûb olur. Sayılabilen veya sayılamayan şeylere delalet etmesi açısından “kaç tane?” veya “ne kadar?” anlamlarında kullanılır.

كَمْ كِتَابًا دَرَسْتَ؟ “**Kaç** kitap okudun?”

a) رَبُّ كَمْ haberiye olarak “nice, çok” anlamında kullanılabilir. Haberiye olarak kullanıldığında anlam olarak yukarıda zikrettiğimiz istifhamiyeden tek farkı çokluk bildirmesidir (ez-Zemahşerî, 1993, s. 217).

كَمْ رَجُلٍ عِنْدِي “Yanımda **birçok** adam var.”

b) Mudaaf ileyh olması veya öncesinde harfî cer geçmesi dışında cümle başında kullanılır (Abbas, s. 529).

صَحَبَ كَمْ طَلَبِ زُرْتِ؟ “**Kaç** öğrencinin arkadaşını ziyaret ettin?”

بِكَمْ دِينَاراً بَعْتَ الْكِتَابَ؟ “Kitabı **kaç** dinara sattın?”

2.3.1.2.5. مَاذَا : Bu soru edatının aslının “ne?” anlamındaki مَا soru edatı olduğunu ve akılsız varlıklar için kullanıldığını söyleyenler olmuştur. Zaid (fazlalık) olarak kabul edilen إِذَا ile birleşerek oluşturduğu مَاذَا ifadesi ile de anlam değişikliğe uğramamaktadır.

مَاذَا صَنَعْتَ؟ “**Ne** yaptın?”

مَاذَا'nın işaret zamiri ve isim mevsul olarak kullanımlarına yukarıda مَا soru edatını açıklarken değinilmiştir (Akdağ, 1999, s. 394).

2.3.1.2.6. مَتَى : Ne zaman? anlamındadır. Asıl kullanım şekli soru edatı olmasıdır (İbn Ya‘îş, 2001, s. 104). Bu edat ile geçmiş ve gelecek zamanın sorgulaması yapılır.

مَتَى نَصَرُ اللهُ - الْبَقْرَةَ/214 “Allah’ın yardımı **ne zaman**?”

Sık kullanılan diğer anlamlarına gelince;

a) Şart edatı olarak kullanılır (İbn Fâris, 1997, s. 277).

Haccâc’ın meşhur sözünde olduğu gibi;

أنا ابنُ جَلَا وطلَّاعُ الثَّنَايا مَتَّى أَصْعَ العَمَامَةَ تَعْرِفُونِي

“Ben şerefli ve zorluklara dirençli biriyim. Ne zaman sarıyı bırakırsam o zaman beni tanıyacaksınız.”

b) مَتَّى soru edatı yalnızca Huzeyl kabilesine ait bir kullanım olarak مِنْ veya فِي anlamında harfî cer olarak kullanılmaktadır (İbn Hişâm, 1991, s. 539).

أَخْرَجَهَا مَتَّى كُمِّهِ أَيِّ مِنْهُ “O’nu yeninden (kolundan) çıkardı.”

وَضَعْتُهُ مَتَّى كَمِّي أَيِّ فِيهِ “Onu yenimin içine (ortasına) koydum” (İbn Hişâm, 1991, s. 540).

c) وَسَطٌ kelimesinin eş anlamlısı olarak kullanılabilir.

شَرِبْنَ بِمَاءِ الْبَحْرِ ثُمَّ تَرَفَعَتْ مَتَّى لِحْجِ خَضِرٍ لَهْنٌ نَتِيحٌ

“Denizin suyunu içtiler. Sonra yeşil, derin sularının ortasından hızla yükseldiler” (İbn Fâris, 1997, s. 277).

2.3.1.2.7. أَيَّانٌ : مَتَّى soru edatı ile anlam bakımından aynı olup “ne zaman?” anlamında zarf görevi üstlenir (el-Galâyînî, 1968, s. 143). Gelecek zamanın sorulması için kullanılır.

أَيَّانَ تَنْتَهِي أَعْمَالَكَ؟ “İşlerin ne zaman bitecek?”

Etkisi abartılı olan cümlelerde kullanılması daha çok tercih edilir (Sekkaki, 1318, s. 135).

يَسْأَلُونَكَ أَيَّانَ يَوْمُ الدِّينِ - الدَّارِيَاتُ/12 “Ceza gününün ne zaman olacağını sorarlar?”

2.3.1.2.8. أَيْنَ : Nerede?, Nereye? Anlamını veren, soru ve şart edatı olarak iki çeşit kullanımı olan edattır.

Soru ismi olarak “nerede” veya başına مِنْ harfi ceri getirilerek “nereden” anlamında mekânın başlangıç yerini, إِلَى harfi ceri getirilerek “nereye” anlamında mekânın son noktasını bildiren zarf olarak kullanılır (Sîbeveyhi, 1998, s. 128).

“O gün insan: Kaçacak yer **nerede?** Der.” يَقُولُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ أَيْنَ الْمَفَرِّ – الْقِيَامَةُ/10

“**Nereden** geldin?” مِنْ أَيْنَ قَدِمْتَ؟

“**Nereye** gidiyorsun ?” إِلَى أَيْنَ تَذْهَبُ؟ (İbn Ya‘îş, 2001, s. 104).

2.3.1.2.9. كَيْفَ : Nasıl? Anlamında bir şeyin halinin öğrenilmesi amacı ile hakiki soru edatı olarak kullanılır (İbn Fâris, 1979, s. 242).

“**Zeyd nasıldır?**” كَيْفَ رَيْدُ؟

a) Şekil itibari ile soru edatı gibi kullanılmakla beraber “taaccüb” bildirebilir.

“Cansız iken size hayat veren Allah’ı **nasıl** inkâr edersiniz?” كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ – الْبَقَرَةَ/28

b) “Uyarı” anlamı taşıyabilir (el-Galâyînî, 1968, s. 143).

“Size Allah’ın âyetleri **nasıl** inkâr edersiniz?” وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَأَنْتُمْ تُنْفِلُونَ عَلَيْنَا آيَاتِ اللَّهِ وَفِيكُمْ رَسُولُهُ؟ - آل عمران/101

c) “Kınama” anlamı taşıyabilir (Dehdah, 1991, s. 65).

“**Nasıl** vaktini boşa harcarsın?” كَيْفَ ضَيَعْتَ وَقْتَكَ سَدَى؟

d) Soru anlamının dışında “hal” bildirebilir (İbn Fâris, 1997, s. 244).

“**Nasıl** olursan sana ikramda bulunacağım.” لَأَكْرَمَنَّكَ كَيْفَ كُنْتَ

2.3.1.2.10. أَنَّى : Nereden? Manasındaki soru ve şart anlamı taşıyan edatın kullanımını şu örneklerle açıklayabiliriz:

a) كَيْفَ “Nasıl”, أَيْنَ “nereden”, مَتَى “ne zaman?” anlamında soru ismi olarak kullanılabilir.

أَنَّى يَتَوَقَّعُ الْمَرْءُ النَّجَاحَ فِي عَمَلِهِ وَهُوَ لَا يَعْمَلُ؟ “Kişi çalışmadan işinde **nasıl** başarı bekler?” (Sekkaki, 1318 , s. 315).

قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكَ هَذَا – آل عمران/37 “Dedi ki: Ey Meryem! Bu, sana **nereden** geliyor?”.

أَنَّى جِئْتَ؟ “**Ne zaman** geldin?” (Sekkaki, 1318 , s. 135)

Bunların dışında yaygın olarak kullanılmayan أَمْ – مَهْمَا – لَوْلَا – كَأَيِّ gibi soru edatları bulunmaktadır.

مَهْمَا zaman anlamı taşıyan şart edatları arasında yer almakla beraber İbn Malik’in de içinde bulunduğu bazı nahiv alimleri tarafından istifham anlamı taşıdığı söylenmiştir.

مَهْمَا لِي اللَّيْلَةُ مَهْمَا لِيَهُ أُودِي بِنَعْلِيَّ وَسِرْبَالِيَهُ

“Benim için gece ne zamandır **ne zaman**? Ayakkabılarım ve elbisem helâk oldu” (İbn Hişâm, 1991, s. 535).

2.3.2. Atf Edatları

Atf ikinci sırada zikredilen ögenin ilk sıradaki ögenin âmilinin etkisi altına girmesidir. Birbirine bağlanan ögeler kelime veya cümle olabilir. Atfın

gerçekleşebilmesi anlam ilişkisine bağlıdır. Farklı konulardaki kelime veya cümlelerin birbirlerine atfedilmesi bir anlam taşımaz (el-Cürçânî, 2016, s. 18). Atıf harflerini iki gurupta ele almak mümkündür:

2.3.2.1. Lafız ve Hüküm Bakımından Matufun Matuf Aleyh İle Ortak Olduğunu Belirten Atıf Harfleri

2.3.2.1.1. و : Cümledeki isim ve fiili birbirine bağlama noktasında harfi cerler ile benzerlik arz eden (و) harfi, kendinden sonra gelen isme bizzat kendisinin değil cümle başında geçen fiilin etki etmesi ile işlev yönünden farklılık kazanmaktadır. En sık kullanılan atıf edatı olup pekçok anlamda karşımıza çıkmaktadır:

a) Atıf edatı görevini üstlenir.

جَانِّي زَيْدٌ وَعَمْرٌو “Zeyd ve Amr bana geldi”, denildiğinde vâv harfi sayesinde Amr’da Zeyd gibi gelme eylemine ortaklık etmiş olur (el-Cürçânî, 2016, s. 201). Fakat cümlede kelimeler arasında و “vâv” harfini kullandığımız zaman atıf görevini üstlenebilmesi için anlam bakımından uygunluk aranır. Bu uygunluk sağlanmadığı sürece و “vâv” harfi atıf harfi olarak kabul edilemez. زَيْدٌ طَوِيلٌ الْقَامَةِ وَعَمْرٌو قَصِيرٌ “Zeyd uzun boylu, Amr ise kısadır”, denilebilir iken aşağıdaki cümlede Zeyd’in boyundan, Amr’ın ise şairliğinden bahsedilmesi ile atfedilen ifadeler arasında uyumsuzluk meydana geldiği için زَيْدٌ طَوِيلٌ الْقَامَةِ وَعَمْرٌو شَاعِرٌ “Zeyd uzun boylu, Amr ise şairdir”, denilemez (el-Cürçânî, 2016, s. 202).

و “vav” harfi genellikle atfedilen iki şey arasında sıra gözetmeksizin bir birliktelik anlamı taşır. İki veya daha çok ismi birleştirebildiği gibi جَاءَ زَيْدٌ وَحَالِدٌ “Zeyd ve Halid geldi”, iki veya daha çok fiili de birbirine bağlayabilir. عَلَّمَ وَالِدٌ الْوَالِدَ وَوَلَدَهُ “Baba çocuğuna öğretti ve terbiye verdi”, gibi.

b) Matuf ve matuf aleyh arasında “ortaklık” bildirir.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ
18/ الْحَجُّ – النَّاسُ مِنْ النَّاسِ – الْحَجُّ/18
“Görmedin mi ki şüphesiz, göklerde ve yerde olanlar, güneş, ay, yıldızlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların birçoğu Allah’a secde etmektedir”
(el-Cürcânî, 2016, s. 89).

c) Bir şeyin öncesini, sonrasına birleştirerek “mutlak bir birliktelik” bildirir. İbn Malik’e göre beraberlik (maiyye) anlamı –ki en tercih edilen anlamıdır-, sıra ve azda olsa sırasızlık bildirmesi taşıdığı üç önemli anlamıdır.

سِرْتُ وَالْجَبَلِ “Dağ ile **birlikte** yürüdüm.”

Atıf görevi üstlenerek cümlede kullanıldığında yukarıda saydığımız anlamlara ek olarak aşağıda zikredeceğimiz durumlar gündeme gelir:

d) İma edatına birleşerek “veya, yahut, ya da” anlamlarında kullanılır.

إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا – الْإِنْسَانُ 3
“Şüphesiz biz onu (ömür boyu yürüyeceği) yola koyduk. O bu yolu ya şükrederek **ya da** nankörlük ederek kat eder.”

e) Kendisinden önce olumsuzluk edatı geçerse beraberlik anlamı taşımaksızın لا harfine birleşir ve anlamdaki olumsuzluğu pekiştirir.

مَا قَامَ زَيْدٌ وَلَا عَمْرٌو “**Ne Zeyd ne de** Amr kalktı. (İkiside kalkmadı).”

f) İkin edatına birleşerek “fakat” anlamında önce söylenen ifadenin tersine bir anlam belirtir.

40/الأحزاب – “Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. **Fakat** o, Allah’ın Resûlü ve nebîlerin sonuncusudur.”

g) Ukud (onlu) sayıları küsuratlarına atfederek sayı bağlacı olur.

واحدٌ وعشرون “Yirmi bir”

h) Farklı anlamlardaki sıfatları nitelenen üzerinde toplamak için kullanılır.

بَكَيتُ، وما بُكَى رَجُلٌ حَزِينٍ عَلَى رَبْعَيْنِ مَسْلُوبٍ وَبَالِي؟

Biri tamamen yok olmuş (مَسْلُوبٍ), diğeri birkaç duvar ve resimden başka geriye hiç bir şeyin kalmadığı (بَالِي) iki evden ayrılmanın acısı ile faydasız bir şekilde akıtılan gözyaşlarının ne anlama geldiğini sorgulayan beyitte, bu iki sıfatın رَبْعَيْنِ kelimesine bağlanmasında vav atıf harfinin kullanımı sıfatların farklılığından dolayı gerekli kılınmıştır.

i) Hakkı ikil veya çoğul olarak söylenmesi gereken kelimelerin farklı bir şekilde ifade edilmeleri durumunda و “vav” atıf harfi kullanılması; Ebû Nüvâs’ın beyitinde:

أَقَمْنَا بِهَا يَوْمًا وَيَوْمًا وَثَالِثًا، وَيَوْمًا لَهُ يَوْمُ التَّرْحُلِ خَامِسُ

“Orada birgün, sonra birgün daha ve üçüncü gün kaldık (orada üç gün kaldık) ve onun için bir gün daha, beşinci gün yolculuk.”

j) Zorunlu olunana atıf ki bu manası, vav harfinin sıra bildirmemesinin en büyük delili olarak kabul edilir.

اِخْتَصَمَ زَيْدٌ وَعَمْرُو “Zeyd ve Amr münakaşa ettiler.”

I) Geneli özele veya özeli genele atfeder. Nitekim ayette özelden genele doğru yapılan bir dua sözkonusudur.

“Rabbim! Beni, ana babamı, iman etmiş olarak evime girenleri, iman eden erkekleri ve iman eden kadınları bağışla.”

m) Ayette geçen “tasa ve üzüntü” gibi anlamca yakın olan kelimeleri birbirine bağlar.

“Ben **tasa ve üzüntümü** ancak Allah’a arz ederim.”

n) Az bir miktarın genişletilerek daha geniş bir anlama atıf edilerek “çokluk bildirmesini” sağlar.

“Başlarınıza mesh edip - her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın.”

o) أو anlamında kullanıldığı zaman mutlak birliktelik anlamını kaybeder.

“Kelime isim, fiil ve ya harftir.”

p) Seçim yapmak anlamında kullanılırsa mutlak birliktelik anlamını kaybeder. Sabrın ve gözyaşının bir araya gelemeyerek ikisinden birinin seçilmesi gerektiğini ifade eden şu beyit örnek gösterilebilir:

نَأْتُ فَاحْتَرُّ لَهَا الصَّبْرَ وَالْبُكَاءَ فَقُلْتُ: الْبُكَاءُ أَشْفَى إِذَا لِعَلِيلِي

q) و atıf harfi, والله örneğinde olduğu gibi yemin bildirmek için kullanılabilir.

واو atıf harfi, çoğunluğun beraberlik anlamı kattığı görüşünde birleşmiş olmasına rağmen, sebep bildiren lam anlamına gelebilir (İbn Hişâm, 1991, s. 569-589).

2.3.2.1.2. الفاء : Bir eylemin gecikme olmaksızın birbiri ardınca gerçekleştiğini bildirir. Bu anlamı ile ثُمَّ edatına benzer (el-Cürçânî, 2016, s. 200).

أَعْطَانِي فَشَكَرْتُهُ “Bana verdi, ben de teşekkür ettim.”

Hiz. Ebu Bekir’in Halid b. Velid’in İran’da kazanmış olduğu zafer haberinin üzerine okuduğu, Ziyad b. Hanzala et-Temimi’nin şiiri:

تَمَنَّا لِيَلْقَانَا بِقَوْمٍ نَخَالُ بِيَاضَ لَأْمِهِمُ السَّرَابَا

فَقَدْ لَاقَيْتَنَا فَرَأَيْتَ حَرْبًا عَوَانًا تَمْنَعُ الشَّيْخَ الشَّرَابَا

“Temenni etti ki bizimle karşılaştığında öyle bir toplulukla karşılaşmış olsun ki zırhlarının beyazlığını serap sanırsın. Bak işte şimdi bizimle karşılaştın ve yaşlı adamın su içmesine engel olan başa baş bir savaş gördün” (el-Cürçânî, 2016, s. 89). Diğer anlamları şu şekilde sıralanabilir:

a) Süre olmaksızın takip ve sıra bildirir. Olayın birbiri ardına meydana geldiği, “hemen sonra da” şeklinde yapılan bir tercüme ile de aralarındaki sürenin kısalığı açıklığa kavuşturulur. دَخَلَ زَيْدٌ فِخَالِدٍ “Zeyd ve (hemen sonra) Halid girdi.”

ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا - الْمُؤْمِنُونَ/14

“Sonra bu az suyu “alaka” hâline getirdik. Alakayı da “mudga” yaptık. Bu “mudga”yı da kemiklere dönüştürdük ve bu kemiklere de et giydirdik.”

Âyet yaratılış aşamalarının bekleme olmaksızın gerçekleştiğine delildir (el-Azme, 2008, s. IV:102).

b) İki olay arasındaki sıralamanın nedenselliğini bildirerek, “bu yüzden, bu nedenle” gibi anlamlara gelir.

مَرِضَ الْأُسْتَاذُ فَأُلْغِيَتْ الْمَحَاضِرَةُ “Hoca hastalandı **bu yüzden** ders iptal edildi” (Zihni, 1981, s. 334-335).

c) Şart bildiren cümlelerde cevap cümlesinin başında yer alarak cevap ف si olur.

“Çalışırsan sen **de** başarırısın.”

d) “için, -den, -den dolayı” gibi anlamlarda kullanılarak فاء السَّبَبِيَّة “sebebiyet fa’sı” adı altında kendisinden sonra geçen ifadenin sebebinin kendisinden önce geçen ifade olduğunu açıklığa kavuşturur. Önüne geldiği muzâri fiilin gizli bir أَنْ edatı ile nasbedilerek kullanılması en sık rastlanan kullanım şekli olsa da mazi fiillerle de kullanılabilir.

حَفِظَ الْوَلَدُ الدَّرْسَ فَنَجَحَ “Çocuk dersi ezberlediği **için** sınıfı geçti.”

لَمْ تَجْتَهِدْ فَنَجَحَ “Çalışmadı **ki** sınıfı geçsin.”

e) “Tafsilat (ayrıntı)” bildirme amaçlı kullanılabilir.

تَوَضَّأَ عَلِيٌّ فَيَغْسِلُ يَدَيْهِ وَوَجْهَهُ وَرِجْلَيْهِ “Ali abdest aldı; ellerini, yüzünü ve ayaklarını yıkadı” (Akdağ, 1999, s. 302-303).

2.3.2.1.3. ثُمَّ : “Sonra” anlamında bir eylemin gecikmeli olarak diğer fiilden bir süre sonra gerçekleştiğini bildirmesinin yanısıra,

خَرَجْتُ ثُمَّ خَرَجَ زَيْدٌ “Ben çıktım **sonra da** Zeyd çıktı” (el-Cürcânî, 2016, s. 201).

Arada bir mühlet olmakla beraber sıra ve atıf da bildirebilir.

11/ فاطر/ “Allah, sizi önce topraktan, **sonra** da az bir sudan (meniden) yarattı. **Sonra** sizi (erkekli dişili) eşler yaptı.”

Ayet, topraktan yaratılmanın ardından bir süre sonra nutfeden yaratılmanın gerçekleşmiş olduğunun delilidir (el-Azme, 2008, s. IV:103).

2.3.2.1.4. حَتَّى : “-de/da, bile, hatta, üstelik, ayrıca, hem de, ...e kadar, sonunda” gibi anlamlarda, aşama, amaç ve son nokta bildirir. Matuf, matuf aleyhin bir bölümü olabilir. Kendisinden sonra cümle değil açıkça bir ismin yer alması gerekir.

مَاتَ النَّاسُ حَتَّى الْأَنْبِيَاءِ “Bütün insanlar, peygamberler **bile** ölürler” (el-Azme, 2008, s. IV:104).

ظَلَّ الطَّلَابُ فِي الصَّفِّ حَتَّى قَرَعَ الْجَرَسُ “Öğrenciler zil çalincaya **kadar** sınıfta kaldılar.” (Akdağ, 1999, s. 187-189).

2.3.2.1.5. أَمْ : “Hangileri veya hangi ikisi” anlamında bir şeyin belirlenmesi amacı ile kullanılır. Cümlede kendisinden önce bulunan ifade ile bağlantısı olup olmamasına göre iki çeşit kullanımı söz konusudur:

a) (الْمُنْصَلَةِ) أَمْ : Soru ve düzeltme hemzesinden sonra gelir. İki cümle arasında bulunabilir. 21/ إبراهيم/ “Artık acele etsek **te** sabretsek **te** bizim için birdir.”

Soru hemzesinin ardından iki müfret isim arasında نَعَمْ veya لا kelimelerini kullanmadan cevabın tayin edilebilmesi için, “-de, -da, -ha...-ha, ister...ister” anlamlarında kullanılır. أَرَيْدُ عِنْدَكَ أَمْ خَالِدٌ؟ “Yanıdaki Zeyd’**mi** yoksa Halid’**midir**?”

Karışıklık halinden emin olunduğu durumlarda soru hemzesi hazf edilebilir.

6/البقرة - البقرة/6 “إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أُنذِرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ - البقرة/6
gelince, onları uyarsan da, uyarmasan da, onlar için birdir, inanmazlar”, ayeti İbn
Muhsin’in kıraatinde أُنذِرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ şeklinde hemze hazf edilerek gelmiştir.

b) (الْمُنْقَطِعَةُ) أَمْ : Anlamları farklı olan iki cümle arasında yer alması durumunda
bu ismi alır.

60-59/النمل - النمل/59-60 “Allah mı daha hayırlıdır, yoksa onların ortak koştukları mı? Veya semaları ve yeryüzünü
yaratana ve sizin için gökten su indiren mi?” ayetinde olduğu gibi أَمْ edatının yerine بَلْ
anlamı takdir edilerek (بَلْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ) semaları ve yeryüzünü yaratan ve sizin için
gökten su indiren şeklinde ilk cümleden vazgeçilip ikincisinin tercih edildiği ortaya
çıkıyor. Birbirinden bağımsız iki cümle arasında yer alarak kendisinden önce bir soru
hemzesi takdir edilir. 3-2/السجدة - السجدة/2-3 “Kendisinde hiçbir şüphe bulunmayan bu Kitap’ın indirilişi, âlemlerin Rabbi
tarafındandır. Yoksa “Onu Muhammed uydurdu” mu diyorlar?” ayetinde atıf harfi olan
أَمْ öncesinde soru hemzesi geçmeksizin munkatı olarak iki farklı cümle arasında
gelmiştir. Ayetten anlaşılan أَهَذَا تَنْزِيلُ الْكِتَابِ أَمْ يَقُولُونَ şeklinde (el-Azme, 2008, s.
IV:105-107).

Cümlede soru edatı bulunmamasına rağmen inkâri soru anlamı taşıyabilir.
(Abbas, s. 631).

39/الطور - الطور/39 “Yoksa kızlar O’nun da oğlanlar sizin mi?”

2.3.2.1.6. أَوْ : “Ya, veya, ya da, yahut” anlamlarında mevcut fiili iki şey arasında tercih
yapıldıktan sonra bunlardan birine ait kılar (el-Cürçânî, 2016, s. 200).

a) Talep bildiren yapının ardından seçme anlamında kullanılır. İki şeyden biri seçilmek zorundadır.

“أَتَدْرُسُ الْفِقْهَ أَوْ النَّحْوَ” “Fıkıh **mi** nahiv **mi** okursun?”

b) Talep bildiren bir ifadenin ardından “izin verme, mübahlık veya serbestlik bildirmek” amacı ile kullanılır. Sibevey bu görüşe katılmamakla birlikte cümlenin anlamına bağlı olarak iki şeyin bir arada bulunması mümkündür diyen müteahhirun âlimleri mevcuttur.

“جَالِسِ الْعَمْرَوِ أَوْ بِشْرًا” “Amr’la otur **veya** Bişr’le. İkisinden biri ile otur. İkisi ile de otur.”

لا الناهية cümleye katılırsa iki durumu bir araya toplamak mümkün değildir (İbn Hişâm, 1991, s. 112).

“لَا تُطْعُ مِنْهُمْ آثِمًا أَوْ كَفُورًا - الانسَان/24” “Onlardan hiçbir günahkara **ya da** nanköre uyma.”

c) “Bölme (taksim etme)” anlamında kullanılır.

“الْكَلِمَةُ : اسْمٌ أَوْ فِعْلٌ أَوْ حَرْفٌ” “Kelime, **ya** isim, **ya** fiil **ya** harf olur.”

d) “Belirsizlik (müphemlik)” anlamında kullanılır. Konuşanın haberi bildiği fakat işitenin bilmediği durumlar kast edilir.

“وَإِنَّا أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلَىٰ هُدًى أَوْ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ - سبأ/24” “O halde biz **veya** siz, ikimizden biri, **ya** doğru yol üzerinde **veya** açık bir sapıklık içindedir.”

Haberin ardından “şüphe, tereddüt veya kapalılık” bildirir. Konuşanın sözlerinden emin olmadığı durumlarda kullanılır.

19/الكهف/ “İçlerinden biri (Ashab-ı Kehf’den): “Ne kadar kaldınız?” dedi. (Bir kısmı) “Bir gün, **ya da** bir günden az”, dediler.”

“Zeyd **ya da** Amr öğrendi.” تَعَلَّمَ زَيْدٌ أَوْ خَالِدٌ

e) بَلْ edatı yerine kullanılır.

147/الصافات/ “Biz O’nu (Yunus’u) yüzbin **veya** daha çok insana peygamber olarak gönderdik.” وَأَرْسَلْنَاهُ إِلَى مِائَةِ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ - الصَّافَّاتِ/147

Ayette geçen أَوْ edatı بَلْ anlamında kullanılarak يَزِيدُونَ şeklinde anlaşılmaktadır.

f) Karışıklıktan emin olunduğu durumlarda وَאו anlamında kullanılabilir. Cerir bin Atıye’nin beyitinde:

جاء الخِلافةَ أَوْ كَانَتْ لَهُ قَدْرًا   كما أتى رَبَّهُ موسى على قَدْرِ

Şiirde Hazreti Musa ile gizli konuşmanın gerçekleşmesinin takdir edilmesi gibi Ömer bin Abdul Aziz’e de hilafetin takdir edilmesi övülmektedir. Burada أَوْ harfi tercih anlamında değil وَاو anlamında kullanılmıştır (el-Azme, 2008, s. IV:108-110).

g) İbn Hişâm’a göre أَوْ harfi “teşbihte mübahlık” bildirir.

“Taş gibi, **hatta** daha katı oldu.” فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً - البقرة/74

h) Muzâri fiilin gizli bir أَنْ harfi kullanılarak nasb edilmesi ile إِلَى anlamında kullanılır.

“Hakkımı verinceye **kadar** senden ayrılmayacağım.” لَأَلْزَمَنَّكَ أَوْ نَقْضِيَّتِي حَقِّي

i) “Şart” anlamı bildirir.

لَأَضْرِبَنَّهٗ عَاشٍ أَوْ مَاتَ “Ölsede yaşasada O’nu döveceğim.”

“Bölüşme, taksim etme” anlamında kullanılabilir (İbn Hişâm, 1991, s. 111-122).

135/البَقْرَةَ - الْيَهُودِ “(Yahudiler) “Yahudi olun” ve (Hıristiyanlar da) “Hıristiyan olun ki doğru yolu bulasınız” dediler.”

j) Kendisinden önce yasaklama veya olumsuz anlam taşıyan bir cümle geçmek şartıyla “vazgeçme” anlamında kullanılır (Sibeveyhi, 1998, s. 487).

لَا تَضْرِبْ زَيْدًا أَوْ لَا تَضْرِبْ عَمْرًا “Zeyd’e vurma yoo Amr’a vurma.”

2.3.2.2. Hüküm ve İ‘râb Bakımından Matuf ve Matuf Aleyhin Ortak Olduklarını Belirten Atıf Harfleri

Bu grupta yer alan لا – بَلْ – لَكِنْ atıf edatlarının ortak özelliği mana bakımından olumsuzluk bildirmeleridir. لا atıf harfinin kendisinden önceki anlam olumlu, sonrası olumsuz iken, diğer iki edatın öncesi olumsuz, sonrası olumlu olabilir.

2.3.2.2.1. لَكِنْ : “Fakat, ama, oysa, ise, yine de” şeklinde tercüme edilerek düzeltme, doğrulama anlamında kullanılır. Sonrasında yer alan ifade öncesinde gelen ifadenin tersine bir anlam kazanır. Atıf harfi olarak kabul edilmesi; müfret kelimeleri birbirine bağlaması, kendisinden önce او harfinin geçmemesi ve nefi (olumsuzluk) veya nehiy (yasaklama) gibi olumsuzluk ifadelerinin kullanılmasına bağlıdır. Aksi takdirde ibtidâiyye harfi olarak kabul edilir.

مَا صَاحِبْتُ الْمُسِيءَ لَكِنَّ الْمُحْسِنَ “Kötüyle arkadaş olmadım fakat iyiyle (oldum).”

مَا تَعَلَّمَ زَيْدٌ لَكِنَّ خَالِدًا “Zeyd öğrenmedi ama Halit (öğrendi).”

“Zey’de ikram etme **ama** Halit’e (ikram et).” لا تُكْرَمُ زَيْدًا لَكِنْ خَالِدًا

لَكِنْ edatından önce و harfi kullanılması halinde, tercümede bir değişiklik olmamakla beraber başlangıç harfi (harfi ibtidaiyye) olarak atıf amaçlı kullanılmaktan çıkıp, istidrâk anlamı kazanır (İbn Hişâm, 1991, s. 478).

76/الزُّخْرُفُ - وَلَكِنْ كَانُوا هُمُ الظَّالِمُونَ “Ve Biz onlara zulmetmedik. **Ve lâkin** onlar zalimler oldular.”

2.3.2.2.2. **حَرْفُ نَفْيٍ** : “Değil, ne..., ne.../ne de...” şeklinde olumsuzluk edatıdır. Kendisinin ardından kullanılan kelimeyi reddedip, öncesinde yer alarak karşılaştırılan kelimeye bağlar (Sîbeveyhi, 1998, s. 218).

a) İsbatın, emirin, duanın ve teşvik bildiren ifadenin ardından kullanıldıysa atıf anlamı taşır.

“Halit **değil** Zeyd öğrendi.” تَعَلَّمَ زَيْدٌ لَا خَالِدًا

“Bekir’e **değil** Zeyd’e ikram et.” أكرم زَيْدًا لَا بَكْرًا

“Allah Bekir’i **değil** Zeyd’i korusun.” غَفَرَ اللهُ لَزَيْدٍ لَا بَكْرٍ

“Bekir’e **değil**, Zeyd’e ikram etsene.” هَلَّا أكرمْتَ زَيْدًا لَا بَكْرًا

b) Kendisinden önce واو harfi kullanılarak tekrar edilirse atıf olmaktan çıkarak “olumsuzluğu te’kid” eder.

“Ne Amr **ne de** Bekir, Zeyd kalktı.” قَامَ زَيْدٌ لَا عَمْرُو وَلَا بَكْرٌ

2.3.2.2.3. **بِئْنَ** : “Bilakis, yoo, hatta, bununla birlikte, sadece, bu değil, birde” anlamlarına gelir. Olumsuz bir anlam taşıyan yasaklama cümlesinin ardından gelerek kendisinden

sonra yer alan ismi, öncesinde yer alan isme atfeder. Anlam bakımından sonrasında yer alan kelime öncesinde yer alan kelimenin tersine bir anlam taşır. Kendisinden önce olumlu bir cümle geçiyorsa “yok, hayır”, olumsuz bir cümle geçiyorsa “aksine, bilakis” anlamında kullanılır.

جَاءَ عَلِيٌّ بِنِ خَالِدٍ “Ali, **yok hayır** Halit geldi.”

مَا قَامَ زَيْدٌ بِنِ عَمْرٍو “Zeyd **değil fakat** Amr kalktı.”

a) Olumlu cümlelerden ve emir sigalarından sonra لا harfine vekâleten düzeltme anlamı taşıyarak atıf edatı rolü üstlenir (Muberrred, s. 12).

قَامَ زَيْدٌ بِنِ عَمْرٍو “Zeyd **yoo (düzeltiyorum)** Amr kalktı.”

أَكْرَمَ زَيْدًا بِنِ بَكْرًا “Zeyd **yoo (düzeltiyorum)** Bekir’e ikram et.”

b) Bazen ilk cümlenin anlamını iptal etmeksizin “tembih” için kullanılabilir (el-Azme, 2008, s. IV:111-112).

وَلَدَيْنَا كِتَابٌ يَنْطِقُ بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ بِنِ قُلُوبُهُمْ فِي عَمْرَةٍ - الْمُؤْمِنُونَ/62-63 “Katımızda hakkı söyleyen bir kitab vardır. Onlar zulme, haksızlığa uğratılmazlar. **Ancak** kâfirlerin kalpleri bu Kur’an’a karşı bir gaflet içindedir.”

Ayette geçen بِنِ atıf harfi kendisinden önce geçen cümlenin anlamını iptal etmemiştir.

c) Bir önceki cümlenin anlamından vazgeçildiğinin pekiştirildiğini bildirmek amacı ile olumlu cümlelerde hemen öncesinde لا harfi ile beraber kullanılır (İrbili, 1991, s. 224).

وَجْهَكَ الْبَدْرُ لَا بِنِ الشَّمْسُ “Yüzün ay gibi **yoo** güneş gibi.”

d) Bir gurup âlim بَلْ edatına رَبُّ yerine kullanıldığından dolayı harfi cer rolü yüklemiş olsalar dahi, pek çoğu asıl cer eden edatın gizli bir رَبُّ olduğunu söylemişlerdir. Aynı şekilde بَلْ harfinin isimlere birleştiği gibi fiillere de birleşebildiğini delil göstererek ittifak halinde atf görevine devam ettiğini de belirtmişlerdir (İrbili, 1991, s. 38).

بَلْ بَلْدٍ مَلَأَ الْفَجَاحَ قَتْمَهُ “Kalabalıklarla dolu nice şehirler vardır ki yok olmuşlardır.”

أَمْ يَقُولُونَ بِهِ جِنَّةٌ بَلْ جَاءَهُمُ بِالْحَقِّ وَكَثُرُوا لِلْحَقِّ كَارِهُونَ - الْمُؤْمِنُونَ/70 “Yoksa “O cinnet getirmiş” mi diyorlar? **Hayır**, o, onlara hakkı getirdi. Hâlbuki onların pek çoğu haktan hoşlanmamaktadırlar.”

2.3.2.3. Diğer Atf Harfleri

2.3.2.3.1. أَيُّ : “Yâni, senin anlayacağın” şeklinde cümlelerde yer alan tefsiriye ve açıklama edatıdır (Sîbeveyhi, 1998, s. 479).

عِنْدِي عَسَجْدٌ أَيُّ ذَهَبٌ “Yanımda asced, **yâni** altın var.”

2.3.2.3.2. إِمَّا : İlk mim harfi, ي harfine dönüştürülerek أَيُّMA şeklinde de okunabilen bu harf Sibeveyh'e göre إِنَّ ve مَا harflerinin bir araya gelmesi ile oluşmuştur. İlk sırada zikredilen إِمَّا cümlelerinin temel öğelerinden kabul edilmez. Bu şekilde atf harfi olmadığına ittifak edilmesine rağmen ikinci إِمَّا harfi, her ne kadar İbn Malik'in katılmaması ile beraber nahiv âlimlerinin pek çoğuna göre atf harfi olarak kabul edilir. Kullanıldığı cümlelerde şu anlamları taşıyabilir:

a) “Şüphe” bildirir.

جَاءَ إِمَّا زَيْدٌ وَإِمَّا عَمْرُو “Ya Zeyd **ya da** Amr geldi.”

b) “Muhayyerlik (seçme özgürlüğü)” bildirir.

86/الكهف - الكهف/86 “İster onlara azabedersin, **istersen** onlara güzel davranırsın.”

c) “Belirsizlik” bildirir.

106/التوبة - التوبة/106 “(Sefere katılmayanlardan) diğer bir kısmı da, Allah’ın emrine bırakılmışlardır. Bunlara ya azap eder **ya da** tövbelerini kabul eder. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”

d) “İbaha (mübahlık)” bildirir.

İster fıkıh öğren **ister** nahiv” (İbn Hişâm, 1991, s. 107-109).

e) Son derece az olmakla beraber “şart anlamı” bildirir (İrbili, 1991, s. 416).

23/الإسراء - الإسراء/23 “İkisinden biri yahut her ikisi, yanında ihtiyarlarsa sakın onlara öf deme.”

2.3.3. Şart Edatları

2.3.3.1. أي : “Şart” anlamı taşır (İbn Hişâm, 1991, s. 138).

110/الإسراء - الإسراء/110 “**Hangisiyle** çağırırsanız çağırın, nihayet en güzel isimler O’nundur”.

2.3.3.2. إذا : Sibeveyh’e göre إن harfinin yerine kullanılabilen şart edatıdır. إن harfi gibi diğer şart edatlarından harf olması hasebi ile farklılık gösterir (İbn Hişâm, 1991, s. 153).

إذا تحترم تُحترم “Sayarsan sayılırsın.”

2.3.3.3. لو : Mazi veya muzâri fiillerle kurulan cümlelere şart anlamı katar. Fiil ne olursa olsun mazi anlamda tercüme edilir.

لو جاءني لأكرمتُهُ “Bana gelirse O’na ikram ederim.”

Şart cümlesi olması hasebi ile muzâri fiil üzerinde beklenen cezm etkisi gerçekleşmez. Gelecek zamanda şart anlamı katar. Leyla’ya âşık olan Gays bin el-Mulevvah’ın şiirinde;

وَلَوْ تَلَقَيْتِ أَصْدَاؤُنَا بَعْدَ مَوْتِنَا
وَمِنْ دُونَ رَمْسَيْنَا مِنَ الْأَرْضِ سَبَسَبُ

لو harfi cezm etmeyen şart edatı, ardından gelen تَلَقَيْتِ muzâri fiili ise merfûdur.

a) Sık kullanım şekli olan وَدَّ veya يَوَدُّ fiillerinden sonra gelip, أَنْ harfinden farklı olarak nasb etmeksizin masdar harfi olur.

وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ - القلم/9
“İstediler ki, yumuşak davranasın, böylece onlar da yumuşak davransınlar.”

يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ - البقرة/96
“Onların her biri bin yıl yaşamak ister.”

b) “Temenni” bildirir.

فَلَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةٌ - الشعراء/102
“Keşke (dünyaya) bir dönüşümüz olsa.”

Anlam أي فَلَيْتَ لَنَا كَرَّةٌ şeklinde takdir edilir (İbn Hişâm, 1991, s. 422-438).

2.3.4. İsim Mevsuller

Arap dilinde önemli bir yer tutan mevsullerin bu ismi almaları, anlaşılmaları için sıla cümlesine ihtiyaç duymalarından kaynaklanmaktadır. Gerek harf, gerekse isim olan bu kelimeler, mutlaka kendilerinden sonra gelen bir sıla cümlesine ihtiyaç duyarlar.

Mevsuller, kendilerinden sonra yer alan ve sıla cümlesi olarak tarif edilen cümleyi, kendilerinden önce zikredilen diğer cümleye bağlarlar. İsim olarak bilinen mevsuller kendilerinden sonra gelen sıla cümlelerinde bir ait zamire ihtiyaç duydukları halde; harf olan mevsuller isim olarak bilinen mevsullerin tersine sıla cümlelerinde aid zamire ihtiyaç duymazlar. Bunun sebebi kendilerinin de harf olmaları, dolayısı ile harfin harfi açıklayamayacağıdır. Harf olan isim mevsul sıla cümlesi ile beraber tek bir isimmiş gibi masdar olarak tevil edilir. Tek başına anlamları olmayıp sıla cümlesinde bulunmak zorunda olan zamir hangi görevde ise ona göre cümleyi açıklığa kavuşturan bir anlam üstlenir. Zamirin mefûl görevi üstlenmesi halinde “-ğı, -ği, -ğu, -ğü”, fail veya nâib-ü fâil ise “-en, -an”, zamirin çoğul olması halinde “-leri”, sıla cümlesinin şibh cümle olarak ifade edilen harfi cerli veya zarf şeklinde gelmesi durumunda ise “-ki” ekleri fiile eklenir (Akdağ, 1999, s. 68-71).

قَرَأْتُ الْكِتَابَ الَّذِي اشْتَرَيْتُهُ مِنَ السُّوقِ “Çarşıdan satın aldığım kitabı okudum.”

أَنْظُرُ إِلَى الْمَرْأَةِ الَّتِي تَقُودُ سَيَّارَةً حَمْرَاءَ “Kırmızı bir araba süren kadına bak.”

تَكَلَّمْتُ مَعَ كُلِّ مَنْ رَأَيْتُهُمْ فِي الْحَفْلَةِ “Törende bütün gördüklerimle konuştum.”

مَنْ الَّذِي فِي الْبَيْتِ “Evde ki kim?”

İsm-i mevsuller kendi içinde iki guruba ayrılırlar:

2.3.4.1. Harf Olan Mevsuller

İsmlendirdikleri şeye dönmedikleri, sıla cümlesinde ait zamire ihtiyaç duymadıkları için harf olarak isimlendirilir. Kendisinden sonra gelen ifade ile beraber masdar anlamında tevil edilir.

Bunlar أن المصدرية – أن – كي – ما المصدرية – لو konusunda أن, muzâri fiilin nasb edilmesi konusunda أن-كَي, cezm etmeyen şart edatlarında لو açıklamaya kavuşturulmuştu (el-Azme, 2008, s. I:234-238). Her ne kadar لو edatı gibi muzâri fiili nasb etmese de ardından gelen fiilin anlamını masdara çevirebilme özelliğinden dolayı ما المصدرية “masdariye edatı” olarak isimlendirilir.

عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ “Sizin sıkıntıya düşmeniz ona ağır gelir” (Akdağ, 1999, s. 388).

2.3.4.2. İsim Olan Mevsuller

İsmi mevsuller özel İsmi mevsuller ve müşterek ismi mevsuller olarak iki kısımda ele alınabilir özel ismi mevsuler marife isimlerin cümlelerle sıfatlanabilmesi amacı ile kullanılır. Özel ismi mevsuler şunlardır:

الَّذِي müfret-erkek için kullanılır.

الَّتِي müfret- bayan için kullanılır.

الَّذَانِ ikil-erkek-refa hali – الَّذِينَ ikil-erkek-nasb ve cer hali

الَّتَانِ ikil-bayan-refa hali – اللَّتَيْنِ ikil-bayan-nasb ve cer hali

الَّذِينَ çoğul-erkek-akıllılar için kullanılır. -refa-nasb ve cer hali (Benu Huzeyl kabilesi refa halinde الَّذُونَ şeklinde vav ile okumuşlardır)

الْأُولَى çoğul-bayan (erkek ve akılsız çoğullar içinde kullanılabilir)

اللَّائِي çoğul-bayan-akıllılar için diğer isim mevsullerdir. Hafifletmek amacı ile اللَّائِي – اللَّائِي şeklinde ي harfi düşürülerek kesralı okunabilirler (el-Azme, 2008, s. 239-244).

رَبَّنَا أَرِنَا الَّذِينَ أَضَلَّانَا مِنَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ - فَصَّلَتْ/29
bizi saptıranları bize göster.”

مَرَرْتُ بِرَيْدِ الَّذِي أَبُوهُ مُنْطَلِقٌ “Babası ayrılmış olan Zeyd’e rastladım” (el-Cürcânî,
2016, s. 180).

İsmi mevsullerin ikinci kısmı olan müşterek ismi mevsuller kadın erkek, tekil,
ikil, çoğul ayrımı yapılmaksızın kullanıldıkları için müşterek adını alırlar. (مَنْ – ما – أل –)
(ذو – ذا – أيّ)

2.3.4.2.1. مَنْ : Çoğunlukla akıllı varlıklar için kullanılmakla birlikte, genele hitap eden
bir sigada akıllı ve akılsızlar yan yana gelmişse, akılsız olan akıllıya benzetilmişse veya
eylemde akıllı ve akılsız birbirine karışmışsa, akılsız varlıklar içinde kullanılabilir.

وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَنْ لَا يَسْتَجِيبُ لَهُ - الْأَحْقَاف/5
“Kim, Allah’ı bırakıp da,
kiyamet gününe kadar kendisine cevap veremeyecek şeylere tapandan daha sapıktır?”

Ayette geçen مَنْ isim mevsulü “putlar” kelimesine işaret ederek akılsızlar için
kullanılmıştır.

وَاللَّهُ يَسْجُدُ مِنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ - الرَّعْد/15
boyun eğer.”

Bu ayette geçen مَنْ isim mevsulü akıllı ve akılsızlara delalet etmesi noktasında
birbirine karışmıştır. Pek çok anlamda kullanılan bu edatın diğer anlamları ilgili
bölümlerde zikredilmiştir.

2.3.4.2.2. ما : Genel kullanımı akılsız varlıklar için olmakla birlikte şu gibi hallerde
akıllılar içinde kullanılır:

a) Fiilde akıllı ve akılsız birbirine karışmış ise:

”سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ - الْحَشْرِ/1
tespih etmektedir.”

b) İsm-i mevsulden murad edilen akıllı bir şeyin sıfatı ise:

”فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ - النساء/3
nikâhlayın.”

c) Veya konuşan kişiye durumun anlaşılmaz hale gelmesi durumunda.

”إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي - آل عمران/35
üzere adadım.”

2.3.4.2.3. ذو : Tay kabilesine göre ism-i mevsul kabul edilmiştir. Kendisine dönen zamir ile ayırt edilir. (جاءني ذو علم – ذو علما – ذو علموا) Aynı şekilde bazı Tay kabilesi mensupları ذاتُ kelimesini müfret müennes olarak التي , ذواتُ kelimesini ise çoğul müennes olarak اللاتي yerine kullanmışlardır.

2.3.4.2.4. ال : Asıl görevi başına geldiği nekra kelimeye marifelik anlamı katmak olan ال takısı, açık bir sıfata birleşirse الَّذِي anlamında ism-i mevsul olarak kullanılır. Bu durum şu şekillerde karşımıza çıkmaktadır:

(جائني الصائم) örneğindeki gibi ism-i fâile birleşirse takdir edilen anlam;

”جائني الذي صام“Oruç tutan adam bana geldi”, şeklindedir.

(جائني المحمود) örneğindeki gibi ism-i mefûle birleşirse takdir edilen anlam;

”جائني الذي حمِد“Övülen bana geldi”, şeklindedir.

(جَائِي الْحَسَنُ الْوَجْهَ) isim fâil için sıfat-ı müşebbehe birleşirse takdir edilen anlam;

جَائِي الَّذِي حَسَنَ وَجْهَهُ “Yüzü güzel olan adam bana geldi”, şeklindedir.

Bir diğer kullanımı “cins bildirmek” amaçlıdır ki bu durumda الْجَنَسِيَّةُ al adını alır.

وُخْلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا - النساء/28 “İnsan zayıf yaratılmıştır” (İbn Hişâm, 1991, s. 93).

2.3.4.2.5. مَنْ دَا رَجُلٌ : “Bu adamdır” örneğinde olduğu gibi asıl kullanım amacı işaret zamiri olan bu edat, kendisinden önce soru ismi geçmesi durumunda da işaret zamiri olma özelliğini koruyabilir. البقرة/255 - مَنْ دَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ - البقرة/255 “O’nun izni olmadan, O’nun katında kim şefaathetme yetkisine sahiptir?”

Kendisinden önce مَنْ veya مَا soru edatları geçerse دَا ism-i mevsul manası taşıyabileceği gibi işaret zamiri olarak da kabul edilebilir.

مَاذَا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ - النحل/24 “Rabbinizin indirdiği nedir?”

Bu örnekte مَا edatı soru ismi, دَا ise الَّذِي anlamında ism-i mevsul olarak kabul edilebilir.

مَنْ دَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ - البقرة/255 “İzni olmaksızın O’nun katında şefaatte bulunacak kimdir?”

Bu örnekte ise مَنْ edatı soru ismi, دَا işaret ismi, الَّذِي ise ism-i mevsul olarak kullanılmıştır.

مَنْ دَا الرَّجُلُ “Bu adam kimdir?” örneğinde olduğu gibi الرَّجُلُ kelimesini kendisine bedel olarak soru isminin ardından zikredilen دَا kelimesi, işaret zamiri olarak kabul edilir.

ماذا şeklinde birleşik kullanıldığında soru ismi olarak tanımlanır ki gerekli olan açıklamaları soru edatları bölümünde yapılmıştır.

2.3.4.2.5. أَيُّ : Sıla cümlesinin başında zikredilerek mudaaf olur. Harekesi cümledeki görevine göre değişir.

“**Onlardan** âlim olan hoşuma gitti.” **يُعْجِبُنِي أَيُّهُمْ هُوَ عَالِمٌ**

a) Sıla cümlesinin başı hazf edilerek cümle başında gelebilir. Bu durumda damme üzere mebni kabul edilerek mahallen i'râbdaki yerini alır.

“Onlardan âlim olan hoşuma gitti.” Görüldüğü gibi sıla cümlesinin başı hazf edilmiş “هو” mübtedası takdir edilmiştir.

b) Muzaaf olmadan cümledeki konumuna göre kullanılabilir. Sıla cümlesinin başı zikredilebildiği gibi hazf edilmeside mümkündür.

“Alim olan hoşuma gitti.” **يُعْجِبُنِي أَيُّ هُوَ عَالِمٌ**

“Alim olan hoşuma gitti” (el-Azme, 2008, s. I:245-260).

2.3.5. İstisnâ Edatları

İstisnâ edatları kendisinden sonra gelen kelimeyi, kendisinden önce yer alan kelimenin dışında tutar. İstisna cümlelerinin temel öğeleri olan müstesnâ minhü ilk, edat ikinci, müstesnâ ise üçüncü sırada yer alır. Edat ve müstesnâ cümlede mutlaka yer alırken, müstesnâ minhü hazf edilip cümlenin gidişatına bakılarak takdir edilebilir. Bu edatlar cümleye “-den, başka, sadece, yalnız, ancak, hariç, müstesnâ” gibi anlamlar katar. İstisna edatları harf ve isim olmaları açısından temelde iki farklı grupta karşımıza çıkar. Aynı edatların bir kısmı fiil olarak da kabul edilir (Akdağ, 1999, s. 63).

2.3.5.1. İstisnâ Harfleri

2.3.5.1.1. إِيَّ : Manayı genelden özele taşır (İbn Ya‘îş, 2001, s. 80). Diğer istisnâ edatlarından farklı olarak hiçbir şart olmaksızın tamamının yerine kullanılabilirdiği için geniş bir hacme sahiptir (Kazım, 1980, s. 21).

249/البَقْرَةَ - الْبَقْرَةَ/ “Derken onlardan birazı **müstesna** olmak üzere hepsi de ondan içiverdiler.”

Taşıdığı anlamlara gelince;

a) غَيْرُ ve سِوَى kelimelerinin yerine kullanılır.

22/الْأَنْبِيَاءَ - الْإِلَهَ إِلَّا اللهُ لَفَسَدَتَا - “Eğer yer ile gökte Allah'tan **başka** ilâhlar olsaydı, bunların ikisi de muhakkak fesada uğrar yok olurdu.”

107/هُودَ - رَبُّكَ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ - “Rabbinin dilediği **hariç**, onlar gökler ve yer durdukça o ateşte süreli kalacaklardır” ayetinde takdir edilen anlam (سِوَى مَا شَاءَ رَبُّكَ) şeklindedir.

b) Tekrar edilmesi durumunda “te’kit amaçlı” kullanılabilir.

زَيْدًا نَجَحَ الطُّلَّابُ إِلَّا الطَّالِبَ زَيْدًا “Zeyd **hariç** öğrenciler başardı.” Bu şekilde kurulan bir cümlede Zeyd kelimesi طَالِبِ kelimesinin matufu veya bedeli olarak kabul edilir. Cümlenin aslı نَجَحَ الطُّلَّابُ إِلَّا الطَّالِبَ زَيْدًا şeklindedir.

Te’kit amacı güdülmeden tekrarlanması da mümkündür.

زَيْدًا، أَمْرًا وَهَالِدًا دَخَلُوا الْمَدِينَةَ إِلَّا زَيْدًا، أَمْرًا وَهَالِدًا “Zeyd, Amr ve Halid **dışında** insanlar kalktı” (el-Azme, 2008, s. III:172-173).

c) harfi gibi atıf görevini üstlenir (İbn Hişâm, 1991, s. 12-132).

وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ - البقرة/150

“Nerede olursanız olun, yüzünüzü o tarafa çevirin de insanlar, aleyhinizde bir itirazda bulunamasınlar, ama haksızlık edenler ve zulümde bulunanlar başka.” Ayette geçen إِلَّا ile kast edilen الَّذِينَ ظَلَمُوا وَ لَا الشكلindedir.

2.3.5.1.2. حاشا : Sibeveyh’in de katıldığı görüş إِلَّا anlamında istisnâ edatı olmasıdır.

Anlam yönünden istisnâ bildirmekle beraber sonrasında gelen kelimeyi cer etmesi sebebi ile pek çok nahivci tarafından harfi cer olarak kabul edilir.

“Hâşâ! Allah için, bu bir insan değil.” حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا - يوسف/31

Bu ayetteki yazılış şekli delil getirilerek حَاشَى - حَاشَى - حَاشَى olmak üzere farklı yazılımları mevcut olduğu söylenmiştir.

“Tenzih etme” anlamında kullanılabilir.

“Haşâ! Tenzih ederim” (İbn Hişâm, 1991, s. 203-204). حَاشَ لِلَّهِ

2.3.5.1.3. خلا : Sibeveyh’e göre إِلَّا anlamında müstesnâyı cer eden harftir. Her açıdan yukarıda zikrettiğimiz حاشا ile benzerlik gösterir (İbn Hişâm, 1991, s. 221).

“Zeyd hariç topluluk geldi.” قام القومُ خلا زيدٍ

2.3.5.1.4. عدا : حاشا و خلا ile aynı anlamı taşıması yönünden “-den başka, -nın dışında” gibi anlamlarda kullanılarak istisnâ edatları arasında zikredilmektedir. Harfi cer olarak kabul edildiğinde ardından gelen isim mecrur olur. Harf olarak kullanımı azdır.

“Birinden başka bütün öğrencileri severiz” نَحِبُّ الطَّلَبَةَ عدا و اجدِ (Akdağ, 1999, s.

275).

2.3.5.1.5 **لَمَّا** : Bu edatın إِلا anlamında kullanımı mevcuttur.

4/ الطَّارِقُ - الحَافِظُ ”Hiçbir kimse yoktur ki, üzerinde koruyucu bulunmasın.”

2.3.5.2. İstisnâ İsimleri

2.3.5.2.1. **غَيْر** : Cümle içinde mudaaf olarak kullanılması sebebi ile kendisinden sonra gelen kelime sürekli mudaaf ileyih olur. Bu yüzden istisnâ kuralları çerçevesinde müstesnânın alması gereken harekeyi kendisi taşır. لَيْسَ ve لا anlamlarında kullanılabilir (İbn Fâris, 1997, s. 157). ”جاء الطُّلابُ غَيْرَ خَالِدٍ.” “Halit’ten **başka** bütün öğrenciler geldi.”

Nekre (belirsiz) bir ismin ardından kullanılırsa sıfat, marife (belirli) bir kelimenin ardından kullanılırsa “hal” görevini üstlenir.

”قَدِمَ رَجُلٌ غَيْرُ عَالِمٍ” “Âlim **olmayan** bir adam geldi.”

”دَخَلَ عَلِيٌّ الْمَعْرَكَةَ بِغَيْرِ سِلَاحٍ” “Ali savaşa **silahsız** girdi.”

2.3.5.2.2. **سِوَى** : Kullanım olarak غَيْرُ ile benzerlik gösteren bu edatın farklılık arz eden noktası sonunun elif-i maksura ile bitmesi sebebi ile harekesinin daima takdir edilmesidir.

”ما دَخَلَ الصَّفَّ سِوَى خَالِدٍ” “Halit’ten **başka** sınıfa giren olmadı” (Akdağ, 1999, s. 250).

2.3.5.2.3. **لَا سِوَمَا** : Başına لا sonuna ما harflerinin birleşmesi ile oluşan bu kelimenin aslı مِثْلُ “gibi” anlamındaki سِوَى kelimesidir. “Özellikle, hele” anlamlarında kullanılır.

نُحِبُّ الطَّلَبَةَ لَا سِيَّما عَلِيٌّ “Bütün öğrencileri, **özellikle de** Ali’yi severiz.” (Bütün öğrencileri severiz. **Hele** Ali’yi) Bu cümlede عَلِيٌّ kelimesi gizli bir هو mübtedâsının haberi kabul edilerek merfû kullanılmıştır.

2.3.5.2.4. **بَلَّةٌ** : إِلا anlamında istisnâ edatı olarak kabul edilmiştir.

a) İstisnâ anlamında Ebû Hüreyre Radıyallahu anh’den rivayet edilen şu hadisi şerifte Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu:

اعددتُ لعبادي الصالحين ما لا عين رأت ولا اذن سمعت، ولا خطر على قلب بشر بَلَّةٌ ما اطعتم عليه

“Allah Teâlâ, ‘Ben sâlih kullarım için hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı, hiçbir insanın hatır ve hayal edemediği nimetler hazırladım” buyurdu. Hadiste geçen بَلَّةٌ kelimesi غَيْرٌ anlamında kullanılmaktadır (İbn Fâris, 1997, s. 146).

b) دَعٌ “bırakmak, terk etmek, ayrılma” anlamlarında isim fiil olur ki faili takdir edilen gizli bir أَنْتَ zamiridir.

بَلَّةٌ عَلِيًّا “Ali’yi **bırak**.”

c) كَيْفٌ “nasıl” anlamında:

بَلَّةٌ عَلِيٌّ؟ “Ali **nasıldır**?” (Akdağ, 1999, s. 153).

2.3.5.2.5. **بَيْنًا** : غَيْرَ أَنَّهُ anlamında, kendisinden sonra mudaaf ileyh görevinde sürekli bir isim cümlesi gelen bu edatın son harekesi daima mensûbtur.

لَمْ أَكْرَمْ زَيْدًا بَيْنًا أَنِّي (غَيْرَ أَنِّي) أَعْطَيْتُهُ مَالًا “Zeyd’e mal vermekten **başka** ikramda bulunmadım” (İbn Manzûr, 1999, s. 246).

2.3.5.3. İstisnâ Fiilleri

2.3.5.3.1. حاشا : Başına masdar ma'sı getirilmesi çok nadirdir (Akil, 1980, s. 240). “İstisnâ etti, ayırdı” anlamında sarf edilebilen müteaddi (geçişli) fiil olarak kullanılır (İbn Manzûr, 1999, s. haşa maddesi). حاشَيْتُهُ “O’nu istisna ettim” (İbn Hişâm, 1991, s. 203-204).

2.3.5.3.2. خلا : Nahivcilerin çoğuna göre başına ما harfi geldiği zaman mefûle ihtiyaç duymayan lazım fiil anlamı taşır. Müteaddi fiil olarak da kabul edilir ve kendisinden sonra gelen ismi, meful olarak nasb eder (Sîbeveyhi, 1998, s. 349).

قام القوم ما خلا زيداً “Zeyd hariç topluluk kalktı.”

2.3.5.3.3. عدا : Çoğunlukla المَصْدَرِيَّة ile beraber kullanılıp müteaddi (geçişli) fiil olarak karşımıza çıkar (İbn Manzûr, 1999, s. عدا maddesi). Öncesinde ما harfi bulunduğu zaman kesinlikle mazi fiil kabul edilir ve sonrasında gelen ismi, meful olarak mensûb yapar.

نُحِبُّ الطَّلَبَةَ ما عدا واحداً “Birinden başka bütün öğrencileri severiz” (Akdağ, 1999, s. 275).

2.3.5.3.4. لَيْسَ : Bir grup nahivciye göre atıf harfi olarak kabul edilmesinin yanında, fiillere birleşen zamirleri kabul etmesi sebebi ile لا anlamında istisnâ fiili olarak da cümlelerdeki yerini almaktadır (İbn Hişâm, 2000, s. 72).

جاء الطلابُ لَيْسَ علياً “Ali’den başka bütün öğrenciler geldi” (Akdağ, 1999, s. 386).

2.3.6. Tekit Edatları

2.3.6.1. **إِنَّمَا** : “Ancak, sadece, yalnız, fakat, bilakis, aksine” gibi anlamları ile kendisinden önce zikredilen ifadenin varlığını, bunun dışında kalan her şeyin yokluğunu belirtmek için kullanılır (el-Cürcânî, 2016, s. 289).

وَأِنَّمَا يُدَافِعُ عَنْ أَحْسَابِهِمْ أَنَا أَوْ مِثْلِي “Kavmimin şerefini **ancak** ben ve benim gibiler müdafaa edebilir.”

2.3.6.2. **نُونُ التَّوَكِيدِ** : Şeddeli olsun (sagil) şeddesiz olsun (hafif) muzâri ve emir fiillerin sonuna eklenerek manayı pekiştiren harfdir (İbn Hişâm, 1991, s. 544). Bu harfler manaya “mutlaka, kesinlikle, elbette” gibi anlamlar katar (Akdağ, 1999, s. 421).

لَيْسَ جَنَّاتٍ وَلَيْكُونَا - يوسُف/32 “**mutlaka** zindana atılacak ve... olacak.”

2.3.7. Nidâ Edatları

Nidâ edatları kendisinden sonra bir münâdâ gerektiren edatlardır. Fiili hazfedilen bir kelime olarak münâdâ, mefulün bih ögesi konumundadır. Münâdâ, nidâ harfinden sonra bir kişiye seslenme ve onu çağırma ifade eder. Münâdâdan sonra gelen yeni cümle, istinâfiye cümlesi olarak kabul edilmiştir. Münâdâ lügatte, masdar formuyla, sesin yüksek çıkması, sesin güzel ve gür olması, birinin bağırması anlamlarına gelmektedir (Zemahşerî, s. 451). Nahivcilerin ıstılâhında ise münâdâ, nidâ edatlarından biri ile seslenilen, çağırılan isim veya kelimelere denir (İbnu’s-Serrâc, 1999, s. 351).

Arap dilinde çok sayıda nidâ edatı bulunmaktadır. Bunların bir kısmı yakın varlığa, diğer bir kısmı ise uzak varlığa işaret etmektedir. Çoğunluğun toplam sayılarının beş tane olduklarını söylemelerine, anlamlarında ihtilaf etmelerine rağmen (يا، أيا، هيا، أي، أ) toplamda sekiz adet nidâ harfi bulunmaktadır. Nidâ harflerinin ardında bulunması

gereken münâdânın aslı mefu'l-bihtir. يا زَيْدُ “Ey Zeyd!” ifadesinin aslı اُدْعُو زَيْدًا veya اُنَادِي اُنَادِي şeklinde hazfedilen bir fiil ve onu temsil eden bir nidâ harfinin varlığından ibarettir (el-Azme, 2008, c. 3, s. 76). Davet, imdat, hayret ve acıma amaçlı kullanılırlar. Nidâ harfleri اُنَادِي fiilinin yerini tutarlar.

“Ey Abdallah!” اُنَادِي عَبْدَ اللَّهِ! - يا عَبْدَ اللَّهِ!

2.3.7.1. Yakına Seslenilen Nidâ Edatları

2.3.7.1.1. ا : Nidâ harflerinin hafz etme özellikleri yoktur fakat, zaruretler ortaya çıktıkça hafifletmek amacı ile bazı harfler söylenmeyebilir. Nitekim aşağıdaki beyitte bulunan يا فَاطِمَةُ ifadesinin aslı يا فَاطِمَةُ şeklindedir.

إِفاطِمُ مَهْلاً بَعْدَ هَذَا التَّدَلُّلِ وَإِنْ كُنْتَ قَدْ أَرَمَعْتَ صَرْمِي فَأَجْمِلِي

“Ey Fatıma! Bu nazlanmalardan sonra kendini yumuşat, (yani nazlanmalarını terk et) benimle alakayı kesmeye azmetmiş olsan da güzel davran” (İbn Hişâm, 2000, s. 17).

2.3.7.1.2. أَي : “Ey” anlamındaki nidâ edatıdır.

أَلَمْ تَسْمَعِي أَيَّ عَبْدٍ فِي رَوْنِقِ الضَّحِيِّ بُكَاءِ حَمَامَاتٍ لِهِنَّ هَدِيرٍ

“Ey kadın! Sabahın aydınlığındaki güvercinlerin ağlamalarını duymadın mı?” (Abdulhamid, s. 6).

2.3.7.2. Uzağa Seslenilen Nidâ Edatları

2.3.7.2.1. يا : En sık kullanılan nidâ harfidir. Özel isimlerden, أَيُّهَا ve Allah lafzından önce yer alırsa genellikle hafz edilir (el-Azme, 2008, c. III, s. 77-78).

29/يوسف، Sen bundan yüz çevir.” يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا - يوسُفُ/29

Nidâ harfinin hazfîne delaleten şeddeli mim harfî kullanılır. اللَّهُمَّ şeklinde ifade ettiğimiz kelimenin aslı يا الله dur. Aynı şekilde أَيُّهَا النَّاسُ olarak duyduğumuz ifadenin tamamı يَا أَيُّهَا النَّاسُ şeklindedir.

2.3.7.2.2. آ : Soru ve eşitlik hemzesi olmasının yanında uzaktakileri çağırmak için nidâ edatı olarak kullanılır (Akdağ, 1999, s. 15).

“Ey Fatma!” آ فَاطِمَةُ!

2.3.7.2.3. أَيَا : Bir diğer nidâ edatıdır.

أَيَا جَبَلِي نُعْمَانَ بِاللهِ خَلِيَا نَسِيمِ الصَّبَا يَخْلُصُ إِلَيَّ نَسِيمِهَا

Ey Numan’ın iki dağı Allah için çekilin! O güzel hava bana gelsin (İbn Hişâm, 2000, s. 105).

2.3.7.2.4. يَا : هَيَا gibi nidâ edatıdır.

“Ey Ali!” يَا عَلِي!

2.3.7.3. Acıma, Acınma, Ağıt Nidâ Edatları

2.3.7.3.1. وَآ : Çoğunlukla “nudbe (ağıt)” için kullanılır.

“Vah, yazık oldu Hüseyin’e!” وَآ حُسَيْن!

2.3.7.3.2. يَا : Acınma ve ağıt bildirebilir.

“Vah dişim!” يَا ضِرْسِي!

Nidâ edatlarının cümleye kattığı diğer manaların bir kısmı aşağıda örneklendirilmektedir.

a) “Men etmek” anlamında:

يَا قَلْبُ وَيْحَكَ مَا سَمِعْتَ لِإِنصِحَ لِمَا أُرْتَمَيْتَ وَلَا اتَّقَيْتَ مَلَاماً

“Ey kalb! Sana yazıklar olsun. Çünkü sen, (yerinden) fırladığında (atışlarını yaptığında) öğüt vereni dinlemedin ve kınamadan da korkmadın” (Bolelli, 2010, s. 303).

b) “Yardım İstemek” için:

يَا اللَّهُ لِلْمُسْلِمِينَ “Ey Allah’ım! Müslümanlara yardım et” (Radi, 1996, s. 418-419).

c) “Nudbe (Yas tutmak)” amaçlı:

فَوَا عَجَباً كَمْ يَدْعِي الْفَضْلَ نَاقِصٌ وَوَا أَسْفَا كَمْ يُظْهِرُ النَّقْصَ فَاضِلٌ

“Hayret! Alçak kimse, nice defalar üstünlük iddiasında bulunur. Ve **ne yazık ki**; faziletli kimse, nice defa kusurlarını ortaya koyar” (Bolelli, 2010, s. 305).

d) “İğra (kışkırtma, teşvik etme, yönlendirme)” amaçlı (et-Taftazânî, s. 217; Boleli, 2010, s. 304).

يَا مَظْلُومَ “Ey Mazlum!”

e) “Tahassur” (pişman olmak, üzülme, hasret çekmek) bildirmek için:

يَا حَسْرَةً عَلَى الْعِبَادِ مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ - يس/30

Onlar bir peygamber gelmeye görsün, ille de, onunla alay etmeye kalkışır.”

f) “Temenni” (Dilemek, arzulamak) bildirmek (İbn Manzûr, 1999, s. 4283).

“Dünya” قال الذين يريدون الحياة الدنيا يا ليت لنا مثل ما أوتي قارون إنه لذو حظ عظيم - قصص / 79
hayatımı arzulayanlar: **Keşke** Kârûn’a verilenin benzeri bizim de olsaydı; doğrusu o çok şanslı! Dediler.”

g) “Teaccüp” (Hayret) bildirmek (el-Fîrûzâbâdî, 2005, s. 101).

قالت يا ويلتى أألدُ وأنا عجوزٌ وهذا بعلي شيخاً إن هذا لشيءٌ عجيبٌ - هود/72

“Karısı, “**Vay** başıma gelenler! Ben bir koca karı ve bu kocam da bir ihtiyar iken çocuk mu doğuracağım? Gerçekten bu, çok şaşılacak bir şey!” dedi.”

h) “Tedaccür” (kızgın, sinirli olmak) bildirmek (İbn Manzûr, 1999, s. 2553).

ألا أيها الليل الطويل ألا أنجلي بصُبحٍ و ما الإصباح منك بأمتلٍ - امرؤ القيس

“Ey uzun gece! Sen sabahla, aydınlanmayacaksın. (Amma sabah da senden farklı değildir.) Çünkü gece de dertli olduğum gibi gündüzde de dertliyim. Dolayısıyla benim derdim karanlıktan dolayı olmamış ki aydınlıkla geçsin” (ez-Zevzanî, 2004, s. 43).

i) “Hatırlatma” amaçlı (el-Fîrûzâbâdî, 2005, s. 35).

أيا منزلي سلمى سلامٌ عليكما هل الأزمُنُ اللاتي مُضينَ رَواجِعُ

“Ey Selmâ’nın iki evi! Size selam olsun. Geçen zamanlar acaba geri döner mi?” (Bolelli, 2010, s. 306)

j) “İhtisas” (Ayrıcalık vermek, özel davranmak) amaçlı (İbn Manzûr, 1999, s. 1173).

نحن- معاشِرَ الأنبياء - لا نُورثُ ما تَرَكَناه صَدَقَةً
bırakmayız. Geride bıraktığımız mal, sadakadır.”

k) “Uyarmak” (Dikkatini çekmek, işaret etmek, haber vermek) için (İbn Manzûr, 1999, s. 4332).

يا رَبِّ كاسِيَةٍ في الدُّنيا عاريَةٌ في الآخرة
“Ey “insanlar!” Dünyada giyinen nice kadınlar vardır ki onlar ahirette çıplaktır.”

l) “Korkutma” (Tehdit, yıldırma) amaçlı (İbn Manzûr, 1999, s. 4872).

يا لَبْكَرِ ائْتِبرُ لي كُلبياً
يا لَبْكَرِ ائْتِبرُ لي كُلبياً

“Ey Bekr oğulları! Benim için Küleyb’i diriltiniz! Ey Bekr oğulları! Kaçsınız nerededir, nereye!”

m) “Küçültme” (Aşağılama, hakir görme) amaçlı (İbn Manzûr, 1999, s. 939).

يا الأم أنوف ركبت بين أعيون(عتبة بن أبي سفيان)
“Ey iki göz arasına binmiş en adî burunlar.”

SONUÇ

وَقَدْ عَلِمْنَا بِأَنَّ النَّظْمَ لَيْسَ سِوَى حُكْمٍ مِنَ النَّحْوِ نَمُضِي فِي تَوْخِيهِ

“Biz biliyoruz ki sözdizimi, halen öğrenmekte olduğumuz nazım kurallarının gerektirdiği anlamlardan başka bir şey değildir” diyen Abdulkâhir el-Cürcânî, dil araştırmalarının temelini nahiv kurallarının iyi bilinmesine dayandırmaktadır. Sözü seçkinliği ancak mananın çok iyi bilinmesiyle ortaya çıktığı için, kelimelerin anlamlarını açığa çıkaracak tek anahtarın i’râb olduğu yadsınamayacak bir durumdur.

Âlimler edatları tarif ederken değişik açılardan ele almışlardır. Bu sebeple farklı ihtilaflar ortaya çıkmıştır. Bu farklılıklar, edatın tarifinde âlimlerin düştükleri çıkmazların ve sorunun çözümü hususunda gösterdikleri delillerin birer yansımasıdır. Edat kelimesini, literatürdeki yeri ve semantik yapısı açısından ele aldığımızda, karşımıza çıkan tanımların çeşitliliği, bu tanımların yer yer birbirine olan zıtlığını göstermektedir. Bu durum kelimenin manasının açığa kavuşmasında önemli bir sorun teşkil etmektedir. Ayrıca sorunun netleştirilmesi noktasında bizi edatların anlamlarına ve cümle içindeki kullanım şartlarına tam olarak vakıf olma zorunluluğuna yönlendirmektedir.

Çalışmada edat kelimesinin nahivcilerin ıstılahındaki kullanımı ve bu husustaki görüşleri üzerinde durulmuş, -bazı metinlerde geçmesine rağmen- mutekaddim nahivcilerin ıstılahında açık bir şekilde ele alınmadığı görülmüştür. Kısaca ilk dönemde nahiv ilminde edat için, efradına cami ağyarına mani bir tanım bulunmadığı anlaşılmıştır. Kelimenin nahivcilerin ıstılahında hicri yedinci asırdan sonra tam olarak şekillendiğini ve edat kelimesinin ıstılahta hak ettiği konuma ulaşmasında özellikle Şelevbînî ve İbn Mâlik’in etkili olduğunu görülmüştür.

Araştırmada, kelime dizilimlerinin doğru yapılabilmesinin en temel şartlarından birinin nahiv kurallarına hâkim olmaktan geçtiği üzerinde durulmuş ve daha önceki eserlerde de ele alınan bu husus te'yyit edilmiştir. Bu hususun dikkate alınması sonucunda i'râb ve mana hâkimiyetinin seçkin bir söz dizimine ulaştırılacağı tespit edilmiştir.

Birçok nahivcinin edatları ele alırken, kelimenin kendi başına bir manasının olup olmamasına itibar etmedikleri, cümle içerisindeki mana ve işlevinden hareketle edat olup olmadıklarına karar verdikleri görülmektedir. Bu durumda kelimeleri tek başına ve sözlük anlamlarıyla değil, cümle içerisindeki karine esas alınarak, işlevleri üzerinden değerlendirmenin daha doğru olduğu görülmektedir.

Araştırmada elde edilen verilere göre, bütün meâni harflerinin edat olduğu, fakat her edatın harf olmadığı yargısına ulaşmak mümkün görünmektedir. Bu sebeple çalışmada sonraki nahivcilerin birçoğu tarafından kabul edilen Suyûtî'nin edatlar için yapmış olduğu "harfler ve onlara benzeyen isim, fiil ve zarflardır" tanımının esas alınmasının daha sağlıklı olacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Edatların, değişik fonksiyonları göz önüne alınmadan harf olarak değerlendirilmeleri, anlamlarının gözardı edilmeleri sonucunu doğurabilir. Bu bağlamda, araştırmada edatların tüm fonksiyonlarının birlikte ele alınması, sağlıklı bir dil değerlendirmesi yapılabilmesi için oldukça önemli olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Birçok dil yapısında ortak olduğu üzere, nesnelere adlandıran sözcüklerin, mana açısından tek bir karşılığının bulunmadığı, aksine birden fazla karşılığının olduğu çalışmada ulaşılan bulgular arasındadır. Bu anlamlar süreç içerisinde dilin kullanımıyla beraber belirginleşmekte, bir kısım kullanımlar öne çıkarken diğer bir kısmı ise

kullanım sıklığına bağılı olarak daha gerilerde yer almaktadır. Dilde mevcut olan anlam zenginliklerinin kısıtlanmaması, dil zenginliğini ve hürriyetini korumak adına önem arz etmektedir. Bilindiğı gibi Arapça dünya dilleri arasında belkide müteradif kelimelerin en fazla bulunduğu dillerden biridir. Elbetteki bu zenginlikten çalışma konusu olan edatlar da nasibini almıştır. Gramer yapılarının yaşayan bir dil üzerine inşa edildiğı dikkate alındığında, sosyal hayat içerisinde dinamik bir fonksiyon üstlenen dilin, kelimelerinin ve hatta bağlaçlarının da bu akış içerisinde dinamik bir işleve sahip olmaları ve bu açıdan değerlendirilmeleri en reel yaklaşım olarak kabul edilebilir. Bu sebeple edatlara sabit anlamlar yüklemek yerine sözcüklerin kullanımları akabinde hayatın akışı ile beraber bu kelimelere yüklenen anlamların tesbit edilmesi ve kayıt altına alınması gerekliliğinin anlaşılabilir bir dil için gereklilik arz ettiği görülmektedir. Edatları tek bir anlama hapsedmenin doğru olmadığı, dâhil oldukları cümle içerisinde bağlamları yani birbirine benzer edatların farklı kullanımları göz önünde bulundurularak hangi anlamlarda kullanılabileceğinin göz ardı edilmemesi, edatın en doğru tarifine ulaşılmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Edatlara tek bir anlam yükleme durumundan vazgeçilmesi, kullanımlarındaki zenginliğin göz önünde bulundurulması, edatları tanımak ve tanımlamak hususunda yönlendirici olacaktır. Unutulmamalıdır ki dildeki sözcükler nesnelere adlandırır. Her sözcüğün bir karşılığı vardır. Bu karşılık sözcüğe eşlenmiştir; sözcüğün yerini tuttuğu nesnedir. Wittgenstein'in dikkat çektiğı ve "bırakın, sözcüklerin kullanılışı, size anlamları öğretsin!" diyerek ifade ettiği şey de budur. Buradan sözcüklerin tek bir manaya sıkıştırılmasının imkânsızlığı sonucunu irdelersek sınırlı sayıda kullandığımız kelimelerin farklı anlamlarda da kullanılabileceğı sonucu kaçınılmaz olacaktır. Bu durumda metin içinde kullandığımız edatların anlam ve kullanımlarına hâkimiyet, daha

az kelime ile daha doğru ifadelerle ulaşmak imkânını bizlere sunarak, konunun önemini bir kez daha gözler önüne serecektir.

Edatların yüklendikleri işlevleri, edat için yapılan; kelime ya da cümleleri birbirine bağlar, kendisi dışındaki kelimelerle anlam kazanır, kullanıldığı kelimenin cümle içindeki diğer kelimelerle ilişkisini gösterir şeklindeki tanımlar anlatmaktadır. Edatlar hiçbir nesne veya eylemi karşılamamalarına rağmen, cümle içerisinde vazife gören kelimelerdir. Çalışmada edatların işlevleri incelenirken çok anlamlı dil birimleri oldukları göz önünde bulundurularak, cümleye katmış oldukları temel anlamlar esas alınmıştır. Buradan hareketle temel anlamları zikredilen edatların kullanımda karşılaşılan diğer anlamları da çalışmadaki yerini almıştır. Örneğin kırka yakın anlamı olan ۱ edatının bütün bu anlamlarının temelde ihtisas anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Aynı şekilde كَأَنَّ edatının da sahip olduğu teşbih, tahkik, şek ve takrib anlamlarının bir bütün teşbih ile ilişkili olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca çoğunlukla bağlaçların harf mesabesinde ele alınarak cümleye kattığı anlamlarının göz ardı edilmesi, konunun incelenme sebeplerinden birisidir.

Gerek Arap dilinin yapısını oluşturan isim, fiil ve harf tanımlarının, gerekse bu gruplar içinde yer alan kelimelerin incelenmesi aşamasında bazı kelimelerin hangi gruba ait oldukları noktasındaki fikir ayrılıkları, tez konusunun hâlâ farklı açılardan incelenmeye açık olduğunu düşündürmektedir. İsim, fiil veya harf kabul edilmeleri veya amel edip etmemeleri gibi çeşitli bakış açıları ile ele alınmaya müsait olan ve genişlik arz eden tez konusu yeni tasniflere açık bulunmakla beraber, üretilen her yeni tasnifin beraberinde yeni açmazlar ya da eleştiriler getirmesi kaçınılmaz görünmektedir. Arap dilinin tasnifinde karşımıza çıkan isim, fiil ve harf tasnifi, Ferrâ'nın da كَأَنَّ "asla" kelimesini bu üç guruptan hangisine yerleştireceğini bilememesi durumunda olduğu gibi

yeterli bir tasnif değildir. Amel mantığından yola çıkılarak oluşturulan tasniflerin mâ-ı taaccubiyye (ما التعجبية), inde (عند), izâ (إذا), haysu (حيث) kelimelerini isim kabul ederken, leyse (ليس) kelimesini fiil kabul etmesi de var olan tasniflerin yetersizliği olarak kabul edilebilir.

عَسَى kelimesinin İbranice’de ‘yaptı’ anlamında fiil olarak kullanılmasına rağmen, aynı dil gurubunda yer alan Arapça’da bu kelimenin edat olarak kabul edilmesi, tasnifler yapılırken ortak dil gurupları hakkında da bilgi sahibi olunarak, bu dillerin mantığından faydalanılması gerekliliği, yapılabilecek hataların azaltılabileceğini göz önüne sermektedir.

Sürekli bir değişim halinde bulunduğu göz ardı edilemeyecek bir gerçek olan dil değişimi konusu, dil üzerine yapılacak araştırmaların üretime ve tekrara olan ihtiyacını bir kez daha düşündürmektedir. Dilin sona eren bir iş değil, üreten bir zihin aktivitesi olduğu gerçeğini vurgulayan Wilhelm Von Humbolt, dilin sürekli bir şekilde gelişim gösterdiğini, değişikliklere uğradığını, bir taraftan yeni kavramlar üretirken bir yandan da kayıplar yaşadığını belirtmiştir. Bu da yapılan her çalışmanın ve üretimin tekrara ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.

Metinlerin öğretilmesi ve anlamsal zenginlik sağlanması açısından metne önemli ölçüde katkı sağlayan edatlar, görev yüklü kelimelerdir. Anlamları ve görevleri metin içerisinde ortaya çıkan edatları, doğru bir şekilde kullanmak ve kurdukları ilişkileri iyi tespit etmeye özen göstermek, dile daha çok hâkim olma sonucunu doğurur. Metinde anlamsal ilişkiler kuran edatlar için; “cümlelerin yükte hafif pahada ağır unsurlarıdır” denilebilir. Bir edat birden fazla anlamsal ilişki için kullanılabilir. Çalışmada, edatların pek çok yan anlamlarda kullanılmalarının dile akıcılık kazandırmanın yanı

sıra, sözü daha da etkili bir hale getirdiği görülmüştür. Edatların oluşturdukları farklı ilişki türlerinin metni anlam açısından çeşitlendirdiği ortaya çıkmıştır.

“Arap Dilinde Edatların İşlevleri” adı altındaki bu çalışmada edatların işlevlerini cümle içinde ve cümleler arasında değişik türde ilişkiler kurarak ve anlamlı bütünler oluşturarak yerine getirdiği gözlenmiştir. Araştırmanın daha önce yapılmış benzer çalışmalara ilaveten, Arap dili sahasındaki ilmi ve pedagojik araştırmalara mütevazı bir katkı sağlaması amaçlanmıştır. Bunun yanında konu ile ilgili öğretim programları için, eldeki materyallere yardımcı ve tamamlayıcı mahiyette bir çalışma olması hedeflenmiştir.

Araştırma sonucunda büyük ölçüde esasların belirlenmesine yardımcı olan klasik eserlerin yanı sıra günümüzde ortaya konulan eserlerin bir kısmının da konuya farklı bir anlam ve bakış açısı kazandırdığı görülmüştür.

KAYNAKLAR

- Abbas, H. (tarih yok). *en-Nahvu'l-Vafi* (Cilt 3). Mısır: Daru'l Fikr.
- Abdulhamid, M. M. (tarih yok). *Uddetu'l-Mesâlik ilâ Tahkiki Evdahi'l-Mesâlik*. Beyrut: Mensurati Mektebeti'l-Asriyye.
- Acar, Ö. (2013). Edmund Castell'in Heptaglot Sözlüğü Örneğinde Arapça'nın Çok Dilli Sözlük Geleneğindeki Yeri, *Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmî Dergisi*. (18-19), 44-63.
- Adalı, O. (1969). Türkçede Bağlaçlar. *Türk Dili*, 19(209), 697-705.
- Akarsu, B. (2003). *Dil Kültür Bağlantısı*. İstanbul: İnkılap Yay.
- Akdağ, H. (1999). *Arap Dilinde Edatlar*. Konya: Tekin Kitapevi.
- Akil, B. A. (1980). *Şerhu İbn Akil*. (thk. M. M. Abdulhamit) Kahire: Daru Turas Li'n-Neşr.
- Aksan, D. (2016). *Anlambilim Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Bilgi Yay.
- Aktaş, T. (1994). Metin Oluşumunda Bağlaçların Yeri. *Türk Dili*, 1(505), 53-64.
- Avn, H. (1970). *Tatavvuru'd-Dersi'n-Nahvî*. Kahire: Ma'hedu'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-'Arabiyye.
- el-Azme, A. (2008). *el-Kavaidu el-Celiyye fi Şerhi el-Elfiye* (Cilt 1-4). Damascus: Merkez Amir.
- Bakırcı, S., & Çögenli, M. (2013). *Arapça Edatlar Sözlüğü*. İstanbul: Cantaş Yay.

- Banguoğlu, T. (1990). *Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK Yay.
- Başa, M. H. (1405-1985). *el-Tezkiratü fi Kavaidi'l-Luğati'l-Arabiyye* (Cilt 2). 'Âlemu'l-Kütüb.
- Bilhâf, A. F. (2009, 5 13). *el-Hılâfu'n-Nahvi fi'l-Edevat*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Amman: Yermuk Üniversitesi
- Birgivi, M. (2009). *İzhâru'l-Esrâr fi'n-Nahv*. Beyrut: Dâru'l-Minhâc.
- Bolelli, N. (2010). *Beyan Me'âni Bedî' İlimleri Arap Edebiyatı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay.
- Bor, İ. (2014). *Analitik Dil Felsefesinde Dil, Düşünce ve Anlam*. Ankara: Elis Yay.
- Bozcalı, Ö. (1969). *İkinci Dil Kongresi ve Akademi*. İstanbul: Türkiye Muallimler Birliđi Yay.
- Can, E. (2010). Arap Dilinde "Ma" Edatının Yeri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi.
- Candemir, D. (2013). *Kur'ân-ı Kerim Meallerinden Örneklerle Karşılaştırmalı Arapça-Türkçe Bağlaçlar*. İstanbul: Cantaş Yay.
- Chomsky, N. (2002). *Dil Ve Sorumluluk*. (Çev. H. Özasya) İstanbul: Ekin Yay.
- el-Cürcânî, A. (2016). *Delâilü'l-İ'câz*. (Çev. O. Güman) İstanbul: Litera Yay.
- Çörtü, M. (1999). *Arapça Dilbilgisi Sarf-Nahiv-Edatlar*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yay.

- Dağ, M. (2008). Dil ve Belagat Açısından Kur'an Ayetlerinden Nidâ. *Ekev Akademi Dergisi*(34), 121-127.
- Dakr, A. (1993). *Mu'cemu'l-Kava'idi'l-Arabiyye*. Şam: Daru'l-Kalem.
- Daşkiran, Y. (2015). Temmam Hassan'ın Dil Anlayışı: Karineler Teorisi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(56), 149-163.
- Dehdah, A. (1991). *Mu'cemu Kava'idi'l-Luğati'l-'Arabiyyeti'l-'Âlemiyye*. Beyrut: Mektebetü Lübnan.
- Delice, T. B. (2006). Türkmen Türkçesinde –dan Ekiyle Edatlaşan Sözcüklerin İşlevleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*(29), 53-68.
- Dokuyucu, S. (2012). İşlevleri Açısından Arapça ve Türkçede Zarflar. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Ebu'l-Bekâ, E. b.-H.-K. (1993). *el-Külliyat*. Beyrut: nşr. Adnan Derviş- Muhammed el-Mısri.
- el-Endelüsî, E. (1989). *İrtişâfu'd-Darb min Lisâni'l-'Arab* (Cilt 2). (thk. A. en-Numâs) Kahire: Matbaatu'l-Medenî.
- Ergin, M. (1980). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul : Boğaziçi Yay.
- el-Eşmûnî, A. (tarih yok). *Menhecu's-Sâliki ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik* (Cilt 4). Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübü'l-Arabiyyeti.
- el-Fârâbî, E. (1968). *Kitâbu'l-Elfâzi'l-Musta'mele fi'l-Mantık*. (thk. M. Mehdî) Beyrut: Dâru'l-Meşrik.

Fâris, A. b. (1979). *Mu'cemü Mekâyîsi'l-luğa*. (thk. Harun) Beyrut: Dar el-Fikr li't-tıbaa ve en-Neşr.

el-Fîrûzâbâdî, M. B. (1991). *el-Kâmûsu'l-Muhît* (Cilt 4). Beyrut: Dâru'l-İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.

_____. (2005). *el-Kâmûsu'l-Muhît*. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle.

el-Galâyînî, Ş. (1968). *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabiyye. I-III*. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye.

el-Hârizmî, M. B. (1991). *Mefâtîhu'l-'Ulûm*. Beyrut: Daru'l-Menâhil.

Gencan, T. N. (2007). *Dilbilgisi*. Ankara: Tek Ağaç Eylül Yay.

Gündüzöz, S. (2011). *Arap Düşüncesinin Büyübozumu*. Samsun: Etüt Yay.

Hacıbekiroğlu, A. (2015). *Arap Dilinde Edatların Metinde Kurduğu Anlamsal İlişkiler*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.

Hân, M. (2015). Arap Dilinde Edatların Metinde Kurduğu Anlamsal İlişkiler. (Çev. A. Hacıbekiroğlu) *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(28), 129-140.

_____. (2015/2). Arap Dilinde Edatların Yapı ve Fonksiyonları. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(28), 120-140.

Hasan , A. (1966). *en-Nahvu'l-Vaî* (Cilt 3). Mısır: Dâru'l Fikr.

Hassan, T. (1994). *el- Luğatu'l Arabiyye: Ma'naha ve Mebnaha*. Mağrib: Dâru's-Şekâfe.

Isparta, A. (2010). *Metin Oluşturmada Edatların Yeri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

İbn Bâbeşâz, E. H. (tarih yok). *Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Muhsibe*. (thk. Abdulkerîm) Kuveyt: el-Matbaatu'l-'Asriyye.

İbn Cinnî, E. F. (1988). *el-Luma' fi'l-'Arabiyye*. (thk. S. Muğlî) Amman: Dâru'l-Mecidlâvî li'n-Neşr.

_____. (1993). *Sırru Sinâ'ati'l-İ'rab*. Beyrut: Dâru'l Kalem.

İbn Fâris, E. H. (1979). *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luga*. (thk. Abdusselam Muhammed Harun) Dâru'l-Fikr.

_____. (1997). *es-Sâhibî fi Fikhi'l-Lugati'l-'Arabiyye ve Mesâilihâ ve Süneni'l-'Arab fi Kelâmihâ*. (thk. A. Besec) Beyrut: Dâru'l-Kütubi'l-'İlmiyye.

İbn Hişâm, E. M. (1992). *Evdahu'l Mesâlik ila Elfiyeti İbn Mâlik*. (thk. M. M. Abdulhamid) Beyrut: Mektebetü'l 'Asriyye.

_____. (1963). *Katru'n-Neda ve Bellu's- Sada*. Beyrut: Duru İhyai't-Turasi'l-Arabi.

_____. (1991). *Mugni'l-Lebîb an Kütübi'l-E'ârîb* (Cilt 1). (thk. H. el-Fahuri) Beyrut: Daru'l-Ciyl.

_____. (trh.). *Kavâ'idu'l-İ'rab*. İstanbul: Salah Bilici Kitabevi.

İbn Mâlik et-Tâî, M. E. (tarih yok). *el-Elfiyye b.Mâlik fi en-Nahvî ve es-Sarfî*. Mısır: Mektebetü'l-Êdêb.

İbn Manzûr, C. M. (1999). *Lisânu'l-'Arab*. (thk. M. el-Ubeydî, & E. Abdulvahhâb) Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî.

İbn Ya'îş, M. B. (2001). *Şerhu'l-Mufasssal li'z-Zemahşerî*. Beyrut: Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye.

İbnu's-Serrâc, E. (1999). *el-Usûl fi'n-Nahv*. (thk. H. el-Fetlî) Beyrut: Müessesetu'r-Risale.

İrbili, A. (1991). *Cevahiru'l-Edeb fi Ma'rifeti Kelâmi'l-'Arab*. (thk. İ. B. Ya'kub) Beyrut: Dâru'n-Nefâis.

İşcan, A. (2007). İşlevsel Dil Bilgisinin Türkçe Öğretimindeki Yeri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(1), 253-258.

Kaddur, M. (2009). Arap Dili ve Dil Fikri. (Çev. S. Bayram) *Mecelletü Mecme'i'l-Lüğati'l-'Arabiyye*(84), 59-72.

Karaağaç, G. (2002). *Karaağaç, Günay (2002). Dil, Tarih ve İnsan, Ankara: Akçağ Yay.*
Ankara: Akçağ Yay.

_____. (2009). Edatlar Üzerine Düşünceler. *Gazi Türkiyat*(5), 157-169.

Karaman, H., & Topaloğlu, B. (1975). *Arapça Dilbilgisi (Sarf-Nahiv)*. İstanbul: Bahar Yayınları.

Kazım, K. İ. (1980). *el-İstisna fi't-Turâs en-Nahv ve el-Belağa*. Kahire: Kahire Üniversitesi-Arap Dili ve Edebiyatı Fakültesi.

Kazvîni, H. (1400/1985). *el-İdâh fi 'Ulûmi'l-Belağa*. Beyrut: Daru'l Ciyl.

Kılıç, V. (2002). *Dilin İşlevleri ve İletişim*. İstanbul: Papatya Yay.

Koca, B. U. (2018) *Değerlerin Felsefi ve Kur'ani Temelleri ve Eğitimi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: TDK Yay.

el-Mahzûmî, M. (1958). *Medresetü'l-Kûfe ve Menhecihâ fî Dirâseti'l-Luğati ve'n-Nahvi*.
Kahire: Matbaatu'l-Halebî.

Manastırlı, M. R. (1893). *Hâce-i Lisân-ı Osmânî* (Cilt 2). İstanbul: Kasbar.

Manzûr, M. B. (1999). *Lisânü'l-'Arab*. (thk. el-Ubeydi) Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî.

Mengüşoğlu, T. (2005). *Felsefeye Giriş*. İstanbul: Remzi Kitapevi.

Menkûr, A. (2001). *'İlmu'd-Delâle Usûluhu ve Mebâhisuhu fî't-Turâsi'l-'Arabî*.
Dimeşk: Arap Yay.

el-Meylânî, M. U. (tarih yok). *Şerhu'l-Muğnî*. İstanbul: Salah Bilici Kitabevi.

Muberred, E. A. M. (tarih yok). *el-Kamil*. Kahire: Dârul-Fikr.

_____. (tarih yok). *el-Muktedab*. (thk. A. Udayme) Beyrut: 'Âlemu'l-Kütüb.

el-Murâdî, H. B. (1992). *el-Cene'd-Dânî fî Hurûfi'l-Me'ânî*. (Çev. F.-M. Fâdıl) Beyrut:
Dâru'l-Kütubi'l-'İlmiyye.

en-Nahvî, E. M. (1409-1988). *Kitabu'l-Fusûl Fi'l-'Arabiyyeti*. (thk. F. Faris) Beyrut:
Müessesetü'l-Risâle.

Özçelik, S., & Erten, M. (2005). *Türkiye Türkçesi Dilbilgisi*. Diyarbakır.

Radi, M. (1996). *Şerhu'l-Kâfiye*. (thk. Y. B. Mısırî) Nesru Resaili'l-Câmi'a, Suudi Arabistan.

Richard, M. (2015). *Semantik Anlam Bilim Üzerine Temel Yazılar*. (Çev. H. Kayıkçı,) Ankara: İtalik Yay.

er-Rummânî, E. H. A. (2005). *Me'âni'l-Hurûf*. (thk. İ. Hassûne) Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye.

Sabri, E. M. (2001). *Fi 'ilmi'n-Nahvi'l 'Arabi Ru'ye Cedide ve 'Arz Nakdi*,. Kahire: Dâru Garib.

Sekkâkî, E. (1318 h.). *Miftâhu'l-'Ulûm*. Mısır: Meymeniyye Matbaası.

Seydişehirli, M. E. (2009). Arap Dili. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 9(4), 163-177.

Sîbeveyhi, E. (1998). *el-Kitâb* (Cilt 1). (nşr. Abdusselam Muhammed Harun) Kahire: Mektebetü'l-Hâncî.

_____. (1991). *el-Kitâb* (Cilt 3). (thk. T. Harun) Beyrut: Dâru'l-Ciyl.

es-Sağîr, M. (2007). *el-Edevât en-Nahviyye fi Kütübi't-Tefsîr*. Dimeşk: Dâru'l-Fikr.

es-Suyûtî, A. (1987). *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*. Dimeşk: Mecma'u'l-Lugati'l-'Arabiyye bi Dimeşk Yay.

_____. (1414/1996). *el-İtkan fi 'Ulûmi'l-Kur'an* (thk. M. D. el-Buğa) Dimeşk, Beyrut: Dâru İbn Kesir.

_____. (1987). *el-İtkan fi 'Ulûmi'l Kur'ân*. (thk. M. F. İbrahim) Beyrut: el-Mekteb el-Asriyye.

_____. (1975). *Hemu'l-hevâmi fi şerhi Cemu'l-Cevâmi*. (thk. Â. S. Mekram) Kuveyt: Dâru'l-Buhûs el-İlmiyye.

eş-Şelevbînî, E. A. (1994). *Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezûliyyeti'l-Kebîr*. (thk. T. Nezzâl) Beyrut.

_____. (1973). *et-Tavtiyetü*. (thk. A. el-Matu') Kahire: Dâru't-Turâs el-'Arabi.

Şenlik, A. (2011). Osmanlı Türkçesindeki Cümle Bağlaçlarının Tasnifine Dair Bazı Öneriler. *İstanbul Üniv. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 45(45).

eş-Şerif, M. H. (1996). *Mu'cemu Hurûfi'l-Me'ânî fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle.

Şimşek, M. A. (2000). *Arap Dilinde Çok Anlamlılık ve Karine İlişkisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.

_____. (2006). *Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle Öğeleri*. Sivas: Vizyon Yay.

_____. (2001). "Arap Dilinde Zâid Edatların İletişim Değeri –Kur'ân'ı Kerim Örneği–". *CÜİFD*, 5(2).

Toparlı, R. (2003). *Mufassal Yeni Sarf-ı Osmânî ikinci Seneye Mahsus*. Ankara: TDK Yay.

et-Taftazânî, S. M. (tarih yok). *Muhtasaru'l-Me'ânî*. Midyat.

Vardar, B. (1998). *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yay.

_____. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yay.

el-Verrâk, E. H. (1999). *İleli'n-Nahv*. (thk. M. C. ed-Dervîş) Mektebetü'r-Rüşd.

Wittgenstein, L. (2007). *Felsefi Soruşturmalar*. (Çev.H. Barışcan) İstanbul: Metis Yay.

Yazıcı, H. (2013). *Örnekleriyle Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*. İstanbul: Dağarcık Yay.

Yener, M. (2007). Türk Dilinde Sözcük Türleri Tasnifi Sorunu Üzerine. *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları*(2/3).

Yüksel, A. (1999). *Arap Dilinde Atıf ve Atıf Harfleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,

_____. (2004). Arap Dilinde Me'âni'l-Hurûf İlimine Dair Literatür Çalışmaları. *EKEV Akademi Dergisi VIII*(20), 306.

ez-Zebîdî, M. M. H. (1986). *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*. (thk. Abdulfettâh el-Hulv) Kuveyt: Matbaatu Hükûmeti'l-Kuveyt.

ez-Zeccâcî, E. K. (1986). *el-İdâh fî İleli'n-Nahv*. (thk. Mâzin el-Mübârek) Beyrut: Dâru'n-Nefâis.

_____. (1983). *Hurûfu'l-Me'ânî*. (thk. T. el-Hamed)

ez-Zemahşerî, E. K. C. (1993). *el-Mufasssal fî San'ati'l-İ'râb*. (thk. A. E. Mulhim)
Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl.

_____. (1990). *el-Mufasssal fî İlmi'l-Luğa*. Ebu'l-Kâsim Cârullah
Mahmûd b. Ömer, (nşr. Muhammed Bedruddîn Ebî Firâs). Beyrût.

_____. (tarih yok). *Esâsu'l-Belâga*. (thk. A. Mahmûd) Beyrut: Dâru'l-
Ma'rife.

ez-Zevzânî, E. A. (2004). *Şerhu'l-Mu'allâkatis-Sab'a*. Beyrut: Muessesetu'r-Risale.

ez-Zubeydî, E. B. (tarih yok). *Kitabu'l-Vâdih*. (thk. Halife) Cem'iyetu'l- İlmiyyetu'l-
Mülkiye.

Zihni, M. (1981). *el-Müntehab ve'l-Muktedab*. İstanbul: Marifet Yay.

İNTERNET KAYNAKLARI

www.almaany.com.tr.

<https://www.almaany.com/ar/dict/ar-ar/%D8%A3%D8%AF%D8%A7%D8%A9/>

(Erişim: 23.09.2017).

TDK, Güncel Türkçe Sözlük,

www.tdk.gov.tr. (Erişim: 23.09 2017).

TDK, Gramer Terimleri Sözlüğü, (2003).

[http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5b](http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5b5e0f0b10c8c8.91566146)

[5e0f0b10c8c8.91566146](http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5b5e0f0b10c8c8.91566146) (Erişim: 28.09.2017).

TDK, *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, (1949).

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5b5e13092f0282.31067149 (Erişim: 21.09.2017).

TDK, *Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü*. (tarih yok).

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5b5e1313017e20.99799653 (Erişim: 21.03.2017).

TDK, *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, (1972)

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5b5e16ae00dee7.74824144 (Erişim: 30.03.2017).

ÖZET

KOCA, Güler. Arap Dilinde Edatların İşlevselliği. Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Yaşar DAŞKIRAN, 157 s.

Arapçada herhangi bir metnin daha doğru bir şekilde kavranabilmesi için, cümleyi oluşturan en önemli unsurlardan biri olan edatların incelenmesi oldukça önemlidir. Konu ile ilgili daha önce yapılan çalışmalarda ağırlıklı olarak edatların cümlenin i'râbına olan etkisinin ön plana çıkması, konuya mana ve delâlet yönünden eğililmesi noktasında önemli bir gerekçe oldu. Bunun yanında cümle anlamlandırılırken doğru manaya nahiv kaidelerinden yoksun bir şekilde ulaşılamayacağı hususu göz önünde bulundurularak, edatların cümlenin i'râbı üzerindeki şekli etkilerine de tezde kısaca yer verildi. Bir giriş ve iki bölümden oluşan tezin ilk bölümünde bir terim olan edat kelimesi üzerinde duruldu ve bu terimle kastedilen sınırların belirlenmesine çalışıldı. İkinci bölümde daha çok edatların mana ve gramer açısından sahip oldukları işlevler ele alındı. Çalışmada çoğunlukla dini metinler kullanılarak, bir nevi özet formunda konunun anlaşılabilmesi hedeflendi. Literatürde Hurûfu'l-meânî başlığı altında ele alınan ve tek başına kullanılamayan edatların, cümle içerisinde diğer kelime gruplarını nasıl birbirine bağladıkları ve nasıl bir anlam ilişkisi kurdukları incelendi.

“Arap Dilinde Edatların İşlevselliği” başlığı altında ele alınan bu çalışmada, özellikle Arap gramerini esas alan temel eserlerdeki görüşler göz önünde bulundurularak, edatların özelliklerine ve sınıflandırılmalarına yer verilmiştir. Özellikle edatın tarifi noktasında tanımlar zenginleştirilerek âlimler arasında görüş ayrılıkları ortaya konulmuş, bu gözlemler ışığında öne sürülen fikirler tarafsızca okuyucuya aktarılmıştır. Bu durum edat konusu altında ele alınması gereken kelimelerin

belirlenmesi noktasında yönlendirici olmuştur. Bu çalışmalardan yola çıkarak anlamları ve işlevsellikleri bakımından öne çıkan edatların durumları tespit edilmiştir. Konu ile alakalı pek çok muhtelif eser taranarak, tespit edilen edatların yapıları hakkında kısa bilgiler verildikten sonra, konunun daha iyi anlaşılabilmesi için edatlar; gerek ayet, gerekse şiirsel ve pratik hayattan seçilen metinlerle örneklendirilmiştir. Bu şekilde edatın daha iyi bir şekilde anlaşılabilmesi hedeflenmiş ve ortaya konulan çalışmanın diğer çalışmalara yardımcı olması temenni edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Edat, İlgeç, İşlev, Arap Dili, Hurûfu'l-Meâni, Belagat.

ABSTRACT

KOCA, Guler. *Functionality of Prepositions in Arabic Language*. Graduate thesis, Consultant: Associate Professor, Yasar DASKIRAN, 157 p.

So that any text in Arabic can be grasped more accurately, it is very important to examine the prepositions, one of the most important elements that constitute the sentence. In the previous studies related to the subject, the effect of prepositions on the analysis of the sentence is predominant and this is an important reason for emphasizing the subject in terms of meaning and argument. On the other hand, considering that the correct meaning cannot be attained without the principles of the syntax while interpreting the sentence, the effects of the prepositions on the analysis of the sentence were briefly mentioned in the thesis. In the first part of the thesis consisting of an introduction and two chapters, it has been focused on the term "preposition" and the boundaries that this term refers to have been tried to be determined. In the second part, the functionality of the prepositions is mainly discussed in terms of meaning and grammar. By using plain and simple sentences in the study, it has been partly aimed that the subject can be understood briefly. In the literature under the heading of Huruful meani, it has been examined how prepositions, which cannot be used alone, link other word groups in the sentence and what kind of a meaning relation they establish.

In this study handled under the heading of "Functionality of Prepositions in Arabic Language", features and classifications of prepositions were included, especially considering the opinions in basic works based on Arabic grammar. Particularly for the depiction of preposition, the definitions were enriched and the differences between the scholars were revealed. Then, the ideas put forward in the light of these observations were impartially communicated to the reader. This situation has been the guiding point

for determining the words to be discussed under the subject “prepositions”. From these studies, the situation of the featured prepositions in terms of their meaning and functionality has been determined. After many works related to the subject were scanned, brief information about the findings of the prepositions was given. Then, for a better understanding of the subject, prepositions have been exemplified with texts including verses, poetry and daily life. In this way it is aimed that the preposition can be understood in a better way and it is hoped that the present work will be useful for other works.

Key words: Preposition, Preposition, Function, Arabic Language, Hurûfu'l-Meani, Rhetoric